

U L U S L A R A R A S I
FİLOLOJİ
BEN GÜ
Yıl:2024 Cilt:4 Sayı:2

ISSN: 2791-9641

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

ISSN: 2791-9641

Mardin Artuklu Üniversitesi Adına:
Owner on Behalf of Mardin Artuklu University:
Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR
(Rektör)

Editör | Editor in Chief
Doç. Dr. Serdal KARA

Editör Yardımcısı | Assistant Editör
Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU

Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor
Sercan YILDIZ

Alan Editörleri | Section Editors
Prof. Dr. Ergün HAMZADAYI - Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim TOSUN - Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tunceli, Türkiye
Prof. Dr. Rysbek ALİMOV - Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi, Mainz, Almanya
Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA-Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Adıyaman, Türkiye
Doç. Dr. Yılmaz AKDEMİR - Siirt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Siirt, Türkiye
Dr. Halit ALKAN - Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mardin, Türkiye

Yazım ve Dil Editörleri | Redactor Editor
Öğr. Gör. BestamiBOZOĞULLARINDAN
Arş. Gör. Fırat AĞÇAKAYA
Zeynal Abidin ELÇİ

Mizanpaj Editörü | Layout Editor
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü AYKAT

Yayın Kurulu | Editorial Board
Prof. Dr. Atabey KILIÇ - Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kayseri, Türkiye
Prof. Dr. Abdulhalim AYDIN - Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Julian RENTZSCH - Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi Slav, Türk ve Baltık Araştırmaları Enstitüsü, Mainz, Almanya
Prof. Dr. Marija LEONTIK - Goce Delcev Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Stip, Makedonya
Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. M. Sait TOPRAK Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mardin, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Sait CALKA - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Rize, Türkiye Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA - Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, Türkiye

Danışma Kurulu | Advisory Board
Prof. Dr. Ahmet AKKAYA - Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adıyaman, Türkiye
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye
Prof. Dr. Gisela Prochazka-Eisl - Universität Wien Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Viyana, Avusturya
Prof. Dr. Mehmet Emin ULUDAĞ - Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Düzce, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BALCI - İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL - İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Malatya, Türkiye
Prof. Dr. Nezir TEMUR - Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Petr KUCERA - Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi Slav, Türk ve Baltık Araştırmaları Enstitüsü, Mainz, Almanya
Doç. Dr. Adnan OKTAY - Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mardin, Türkiye
Doç. Dr. Levent BİLGİ - Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye
Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Siirt, Türkiye
Dr. Zülküf KILIÇ - Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Bingöl, Türkiye

Yönetim Yeri | Head Office
Mardin Artuklu Üniversitesi Yenişehir Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu Artuklu / Mardin
Tlf: 0 482 213 4002
e-mail: filolobjbengu@artuklu.edu.tr - web: <https://www.artuklu.edu.tr/filolobjbengu>

Baskı:
Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Kasım 2024

İçindekiler | Contents

Makaleler | Articles

Araştırma Makaleleri | Research Articles

Talip Çukurlu

- Enderunlu Fâzıl'ın Kaside Nazım Şekliyle
Yazdığı Akrostiş Bir Tarih Manzumesi 76-87 An Acrostic Isopsephic Poem Written by
Enderunlu Fâzıl in the Verse Form of Ode

Dursun Can Eyüboğlu

- Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun
Coğrafyası 88-124 The Geography of Duha Koca Oğlu Deli
Dumrul Boyu

Selim Önler

- Köftehor Sözcüğü Üstüne 125-134 About the Word Köftehor

İrem Oruk

- Sosyal Medya Dili Üzerine Eleştirel Bir Bakış 135-145 A Critical Perspective on the Language of
Social Media

Düzeltilmiş Makaleler | Corrected Articles

Zeynal Abidin Elçi

- Konuşma Eğitimi Sürecinde Geribildirim
Kaynakları 146-161 Feedback Sources in the Speech Training
Process

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Enderunlu Fâzıl'ın Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Akrostiş Bir Tarih Manzumesi

Talip Çukurlu | ORCID : 0000-0002-5164-6720 | talip.cukurlu@siirt.edu.tr

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Siirt, Türkiye.

ROR ID : <https://ror.org/05ptwtz25>

Özet

Klasik Türk edebiyatının 18. yüzyılda yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri Enderunlu Fâzıl'dır. Fâzıl daha çok *Defter-i Aşk*, *Zenânnâme*, *Hübânnâme*, *Çengînâme* isimli eserleriyle ön plana çıkarılmış bir şahsiyettir. Fâzıl'ın *Dîvân*'ı üzerine yeterince çalışma yapılmamış olması ve bahsi geçen eserlerin ön plana çıkarılması, onun edebî şahsiyeti ve yeteneği hakkında eksik bilgilerin ortaya çıkmasına ve yanlış yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Çalışmamızda *Enderunlu Fâzıl Dîvânı* üzerine yapılan çalışmalarda yer almayan, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan kaside nazım şekliyle yazılmış bir tarih manzumesi incelenecektir. Söz konusu manzume aynı zamanda her bir mısraın başındaki harflerin bir cümle oluşturmaları bakımından akrostiş bir şiir özelliği de göstermektedir. İlk defa bu çalışma ile gün yüzüne çıkan manzume edebiyat âlemine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

III. Selim, Tarih Manzumesi, Enderun Hazine Odası, Topkapı Sarayı

Atf Bilgisi

Çukurlu, Talip. (2024). Enderunlu Fâzıl'ın Kaside Nazım Şekliyle Yazdığı Akrostiş Bir Tarih Manzumesi. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 4/2, 76-87.<https://doi.org/10.62605/ufb.1577001>

Geliş Tarihi	31.10.2024
Kabul Tarihi	19.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

An Acrostic Isopsephic Poem Written by Enderunlu Fâzıl in the Verse Form of Ode

Talip Çukurlu | ORCID : 0000-0002-5164-6720 | talip.cukurlu@siirt.edu.tr

Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Siirt, Turkey.
ROR ID : <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

Enderunlu Fâzıl is one of the important personalities of classical Turkish literature in the 18th century. Fâzıl is a person who has been brought to the forefront with his works titled Defter-i Aşk, Zenânnâme, Hûbânnâme, Çengînâme. The fact that Fâzıl has not been sufficiently studied on Divân and the emphasis on the mentioned works led to the emergence of incomplete information about his literary personality and ability and misinterpretations. In this study, a isopsephic poem written in the verse form of ode in the Ottoman archives of the State Archives, which is not included in the studies conducted on Enderunlu Fâzıl Divâni, will be examined. The verse in question is also an acrostic poem in the sense that the letters at the beginning of each line form a sentence. The verse, which has come to light for the first time with this study, will contribute to the world of literature.

Keywords

Selim III, Isopsephic Poem, Enderun Treasury Room, Topkapı Palace

Citation

Çukurlu, Talip. (2024). An Acrostic Isopsephic Poem Written by Enderunlu Fâzıl in the Verse Form of Ode. *International Journal of Philology Bengü*, 4/2, 76-87.
<https://doi.org/10.62605/ufb.1577001>

Date of Submission	31.10.2024
Date of Acceptance	19.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

Giriş

Enderunlu Fâzıl, yakın zamana kadar hayatı hakkında net bilgilerin bulunmadığı¹, kaleme aldığı *Defter-i Aşk*, *Zenânnâme*, *Hübânnâme*, *Çengînâme* gibi çoğunluğu kurmaca olan eserleri nedeniyle kendisine “eşcinsellik” gibi yakıştırmaların yapıldığı, hakkında daha fazla çalışma yapılması gereken bir şahsiyettir. Fâzıl'ın; tevhit, münacaat, naat, dört halife övgüsü, ramazaniyeler, ayet ve hadislerden iktibaslar, Arapça özlü sözlerden alıntılar, hikmetli sözler ile dolu olan *Dîvân*'ı incelendiğinde kendisine atfedilen kötü yakıştırmaların doğru olmadığı daha net anlaşılacaktır.²

Enderunlu Fâzıl Dîvân'ında yer alan tarih manzumelerinin özellikleri üzerine daha önce üç çalışma tarafımızca yapılmıştır.³ Özetle bu çalışmalarda Fâzıl'ın 164 adet tarih manzumesi kaleme aldığı, bunlardan dokuz manzumenin daha önce benzeri görülmemiş dört farklı yöntemle kaleme alındığı, Fâzıl'ın bu tarih düşürme şekillerini “nev-icad” olarak adlandırdığı, düşürdüğü tarihin içeriğine uygun kelimeler kullanmaya özen gösterdiği, örneğin III. Selim'in Tersâne-i Âmire'de yaptığı değişiklikler üzerine yazdığı tarih manzumesinde -tespit edebildiğimiz- elli farklı denizcilik terimi kullandığı ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar, Fâzıl'ın başarılı manzumeler kaleme aldığını, tarih düşürmede oldukça usta olduğunu, *Dîvân*'ındaki sadece tarih manzumeleri bile göz önüne alındığında döneminin başarılı şairlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

“Osmanlı arşiv belgeleri arasında padişahlara sunulan kasidelere ilişkin tezkire ve hatt-ı hümayunlardan anlaşıldığına göre bir kasidenin sunulduğu ya huzurda okunması ya da bir vasıta ile gönderilmesi şeklinde olurdu.” (Pala, 2001: 565). Enderunlu Fâzıl'ın III. Selim ile bizzat görüşüp şiirlerini huzurda okuduğunu gösteren bir belge ile karşılaşmadığımız için Saray'a sunduğu birçok kasidesini bir vasıta ile gönderdiğini düşünmekteyiz. Bu çalışmada Topkapı Sarayı içerisinde yer

¹ Şairin *Dîvân*'ındaki bilgilerden hareketle ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki yüzlerce belgenin taranması neticesinde kaleme alınan “Yeni Bilgiler/Belgeler Işığında Enderunlu Fâzıl'ın Hayatı” isimli makale için bk. Çukurlu, T. & Düzenli, M. B. (2024). “Yeni Bilgiler/Belgeler Işığında Enderunlu Fâzıl'ın Hayatı” *International Social Sciences Studies Journal*, 10(10):1826-1845.

² Çalışmanın temelini başlıktaki söz konusu manzume oluşturduğu için hayatı ve eserleri hakkında ayrıntıya girilmemesi uygun görülmüştür.

³ Çukurlu, Talip-Düzenli, M. Bayram (2021). Enderunlu Fâzıl'ın Gemi ve Denizcilikle İlgili Tarih Manzumeleri, *Social Sciences Studies Journal*, 7(92): 5554-5563; Çukurlu, Talip-Düzenli, M. Bayram (2021). Tarih Düşürme Türlerine Ek: Enderunlu Fâzıl'ın “Tarih-i Nev-İcad”ları, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(27): 308-327; Çukurlu, Talip-Düzenli, M. Bayram (2021). Enderunlu Fâzıl Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme, *Littera Turca Journal Of Turkish Language and Literature*, 7(2): 266-287.

alan Enderun'da bulunan Hazine Odası'ndan⁴ hareketle III. Selim'in methedildiği, kaside nazım şekliyle yazılmış, son mısraında bulunan tarih sebebiyle tarih manzumesi özelliği gösteren, her bir mısraın ilk harflerinin alındığında anlamlı bir cümle oluşması nedeniyle bir tür akrostiş özelliği gösteren manzume, şekil ve içerik bakımından incelenmiştir. Eser, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi TSMA.E.0360-11 numarada kayıtlıdır. Çalışmanın sonuna manzumenin Arşiv'de yer alan görüntüsü eklenmiştir.⁵

1. Manzumenin Şekil ve İçerik Bakımından İncelenmesi

Manzume, Hezec bahrinin sık kullanılan kalıplarından olan *Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Fâzıl'ın kalıbı neredeyse hatasız uygulaması aruza olan hakimiyetine bir işarettir. Manzumede ek halinde bir redif olan “-dır” redifi kullanılmıştır. Manzumenin kafiyesi ise revîden önce ridf (â, û, î) harflerinden biri bulunan “-ân” sesiyle oluşturulmuş mürdef kafiyedir.

Manzume kaside nazım şekliyle kaleme alınmış on üç beyitten meydana gelmektedir. Bilindiği üzere kaside kelimesinin terim anlamı “belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir”dir (Elmalı, 2001: 562). Kasideler; Hz. Peygamber'i, din büyüklerini, devlet büyüklerini, şairin çağdaşlarını methiye amacıyla veya münacaat, naat, memuriyet talebi, af dileme gibi sebeplerle oluşturulmuştur. Konusuna göre hicviye, mersiye, hasbihal, arzuhal gibi içeriklerde de kasideler görmek mümkündür (Pala, 2001: 564-565). Fâzıl'ın manzumesi, Hazine Odası'nın güzelliğinden hareketle III. Selim'i methetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Klasik Türk şiirinde, kaside nazım şekliyle yazılan ve son beytindeki tarihten hareketle tarih manzumesi olarak adlandırılan şiirlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür manzumelere “tarih kasidesi” denilmesi ve kasidelerin bir türü olarak kabul edilmesi edebiyat âlemine teklifimizdir.

⁴ “Üçüncü avluda yer alan Enderun'da büyüklü küçüklü odalar, doğancılar koğuşu (şahinciler), seferliler ocağı, kiler odası, hazine odası ve Has Oda (Mukaddes Emanetler Dairesi) yer almaktadır. Bâbüssaâde'den içeri girince sağ ve sol tarafta odalıların koğuşları, sağdan devam edince sağ üst tarafta Fâtiş Köşkü ismiyle bilinen hazine kısmı vardı. Sol üst köşede Harem bölümüne yaslanan dört kubbeli taş yapı Has Oda idi.” (Ertuğ, 2022: <https://islamansiklopedisi.org.tr/topkapi-sarayi>). Topkapı Sarayı hakkında detaylı bilgi için atf yapılan kaynağa, “Hazine” hakkında bilgi almak için Orhonlu'nun, kaynakçada detaylı künyesi verilen çalışmasına bakılabilir. Ayrıca çalışmanın sonuna Enderun Sarayı'nın ana bölümlerini gösteren bir kroki eklenmiştir.

⁵ Bu manzume Yusuf Yanartaş tarafından hazırlanan “Enderunlu Fâzıl Divanı (1-117 Yaprak) Metin-İndeks” isimli yüksek lisans tezinde ve Esra Beyhan tarafından hazırlanan “Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)” başlıklı doktora tezinde bulunmamaktadır.

Kaside nazım şekli genel olarak nesib veya teşbib, girizgâh, methiye, tegazzül, fahriye ve dua bölümlerinden oluşmaktadır. Kimi kasidelerde bazı bölümlerin bulunmadığı da görülmektedir. Fâzıl'ın aşağıdaki manzumesinin ilk beş beyti teşbib bölümüdür. Fâzıl, birinci beyitte Oda'nın (Hazine Odası kastedilmektedir) cennet bağları kadar güzel olduğu için seyredilmesinin canlara ferahlık vereceğini söylemektedir. Oda ile kastedilenin odanın içinde bulunduğu Topkapı Sarayı'ndaki üçüncü avlunun bahçesi olduğu anlaşılmaktadır. İlerleyen beyitlerde de görüleceği üzere cennet bahçeleriyle kıyaslanması, cennet bahçesinin kapıcısının bile bu bahçeyi kıskanması günümüzdeki anlamıyla bir "oda"nın kastedilmediğini, Hazine Odası'nın bulunduğu avludaki bahçeye işaret edildiğini göstermektedir. Manzumenin ikinci ve ilerleyen beyitlerinde cennetin kapıcısı olarak kabul edilen Rıdvan'ın bu bahçeyi seyre gelmesine degeceğinden çünkü bu bahçenin cihanın Firdevsi olduğundan, bahçenin cihanı aydınlatan güneş gibi parlak olduğu için gözleri kamaştırdığından, her bir kubbesinin İskender'in aynası gibi parladığından bahsedilmiştir:

- 1 Bir kerre nigâh eyle ki bu nüzhet-i cândır
Kıl seyr ü temâşâ ki oda bâğ-ı cinândır
- 2 Lâyıkdır eger gelse temâşâsına Rıdvan
Mânend-i cinân işte bu Firdevs-i cihândır
- 3 Zîbâyiş ile göz kamaşır seyri ne mümkün
Şan mihr-i cihân-tâb gibi şu' le-feşândır
- 4 Ra' nâlığı bir rütbe ki her bir gül-i taşvîr
Çün' ârız-ı cânâna ter ü hüy-çekândır
- 5 Her tāk-ı mücellâsı çü mir' ât-ı Sikender
Yerden göge dek tâbiş-i envârı revândır

Altıncı ve yedinci beyitler girizgâh beyti olarak görünmekle beraber yedinci beyite içeriği nedeniyle dua beyti demek mümkündür:

- 6 Her cāya veren böylece ârâyiş ü zînet
Hep sūr-ı hümâyün-ı şehen-şâh-ı zamândır
- 7 Yâ Rab nice şehzâdeleriyle ola dâ'im
Çün zâtları nūr-ı dil-i 'âlemiyândır

Yedinci beytin kasidelerde yer alan dua bölümü olarak kabul edilmesi halinde Fâzıl'ın klasik kaside tertibine uymadığı görülecektir. Nitekim manzumede, tegazzül ve fahriye bölümleri de bulunmamaktadır. Fâzıl'ın kaside yazmaktan daha çok Hazine Odası'nın 1206 tarihindeki güzelleştirilmesini/yenilenmesini konu edinen bir tarih manzumesi yazma isteğinin, klasik kaside tertibinin dışına çıkmasında etkili olduğunu düşünmek de mümkündür.

Manzumenin sekiz ile on birinci beyitleri arası methiye bölümüdür. Fâzıl, Sultan Selim zamanında herkesin güven ve huzur içinde olduğundan, Hazine'nin cennetin kapıcısını bile kıskandıracak bir güzelliğe kavuştuğundan, böyle bir güzellik varken başka güzellik aramanın gereksiz olduğundan bahsetmiştir:

- 8 Vâlâ-himem ol Hâzret-i Sultân Selîm Hân
Âfâk zamânında bütün emn ü emândır
- 9 Reşk-âver-i derbân-ı behişt oldu hâzîne
Ey tâlib-i seyrân saña bes bu mekândır
- 10 Yâ şağa yâhüd şola nigâh eyleme zinhâr
Kim bu var iken ğayra nazar 'ayn-ı ziyândır

On ikinci beyit şairin mahlasının bulunduğu taç beyittir. Fâzıl bu beyitte bahçeyi tarif etmeye hacet olmadığını, mısraların ilk harfleri alındığı zaman bahçenin asıl tarifinin ortaya çıkacağını söyleyerek bu manzumenin akrostiş bir şiir olduğuna işaret etmektedir:

- 12 Lâf eyleme **Fâzıl** ki bu ta' rife ne hâcet
Mışra' larınıñ evvelin alınca 'ayândır

Bir sonraki beyitle birlikte bütün mısraların ilk harfleri alındığında ortaya şu cümle çıkmaktadır: “Bakılmaz sırçaya hiç var iken elmas.” Fâzıl bu cümlesiyle Hazine Odası'nın (avlusundaki bahçenin) bir elmas değerinde, diğer bahçelerin ise cam kıymetinde olduğunu söyleyerek Hazine Odası'nı ve dolayısıyla bu mekânı bu kadar güzel hale getiren III. Selim'i bir kez daha methetmektedir.

Manzumenin son beyti ise Fâzıl'ın sanatkârlığını bir kez daha ortaya koyduğu tarih beytidir. Buraya kadar bahçenin parlaklığından, göz kamaştırıcılığından, elmas kadar değerli olduğundan bahseden şair, tarih düşürme çeşidini de bu değere ve parlaklığa uygun şekilde “cevher/mücevher tarih” türüyle düşürmüştür. Bu tarih düşürme çeşidinde işaret edilen beyit, mısra, kelime veya kelime grubundaki sadece noktalı

harflerin değerleri toplanmaktadır. Fâzıl, son mısradaki noktalı harflerin toplanmasını işaret etmektedir. Mısrada yer alan noktalı harfler şunlardır:

ن ج ن ف ي ج ن ت ن ج ن =1206

Hicri 1206 tarihi, Miladi 1791-1792 yıllarına tekabül etmektedir:

13 Olursa mücevher yakışır zinete târiḥ
Sūr u fer ile cennet-i şānī-yi cināndır

Fâzıl, on ikinci beyitte “mısraların evvelini alınca” söylemek istediğinin ortaya çıkacağını belirtmesine rağmen manzumenin akrostiş olduğunun anlaşılmasının güç olabileceğini düşünerek Saray’a sunduğu manzumenin sonuna bir açıklama ekleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu açıklama şu şekildedir: “Her mısraın önünden bir harf alınca işbu mısra zahir olur: Bakılmaz sırçaya hiç var iken elmas”.

2. Manzumenin Çeviri Yazısı

Mef' ūlü / Mefā' īlü / Mefā' īlü / Fe' ūlün

--- / . --- / . --- / . --

Yâ Feyyâz

- 1 Bir kerre nigāh eyle ki bu nüzhet-i cāndır
Kıl seyr ü temāşā ki oda bāğ-ı cināndır
- 2 Lâyıkdır eger gelse temāşāsına Rıdḩvān
Mānend-i cinān işte bu Firdevs-i cihāndır
- 3 Zībāyiş ile göz kamaşır seyri ne mümkün
Şan mihr-i cihān-tāb gibi şu' le-feşāndır
- 4 Ra' nālığı bir rütbe ki her bir gül-i taşvīr
Çün 'arız-ı cānāna ter ü hūy-çekāndır
- 5 Her tāk-ı mücellāsı çü mir' āt-ı Sikender
Yerden göge dek tābiş-i envārı revāndır
- 6 Her cāya veren böylece ārāyiş ü zīnet
Hep sūr-ı hümāyūn-ı şehen-şāh-ı zamāndır

- 7 Yâ Rab nice şehzâdeleriyle ola dâ'im
Çün zâtları nûr-ı dil-i 'âlemiyândır
- 8 Vâlâ-himem ol Hâzret-i Sulţân Selîm Hân
Âfâķ zamânında bütün emn ü emândır
- 9 Reşk-âver-i derbân-ı behişt oldu hâzîne
Ey tâlib-i seyrân saña bes bu mekândır
- 10 Yâ şaġa yâhüd şola nigâh eyleme zinhâr
Kim bu var iken ġayra nazâr 'ayn-ı ziyândır
- 11 Nâlişler eder bir iki 'âşıkları vardır
Envâ'-ı tekellüfle bu bir tâze cüvândır
- 12 Lâf eyleme **Fâzıl** ki bu ta' rîfe ne hâcet
Mışra'larının evvelin alınca 'ayândır
- 13 Olursa mücevher yakışır zinete târih
Sûr u fer ile cennet-i şânî-yicinândır

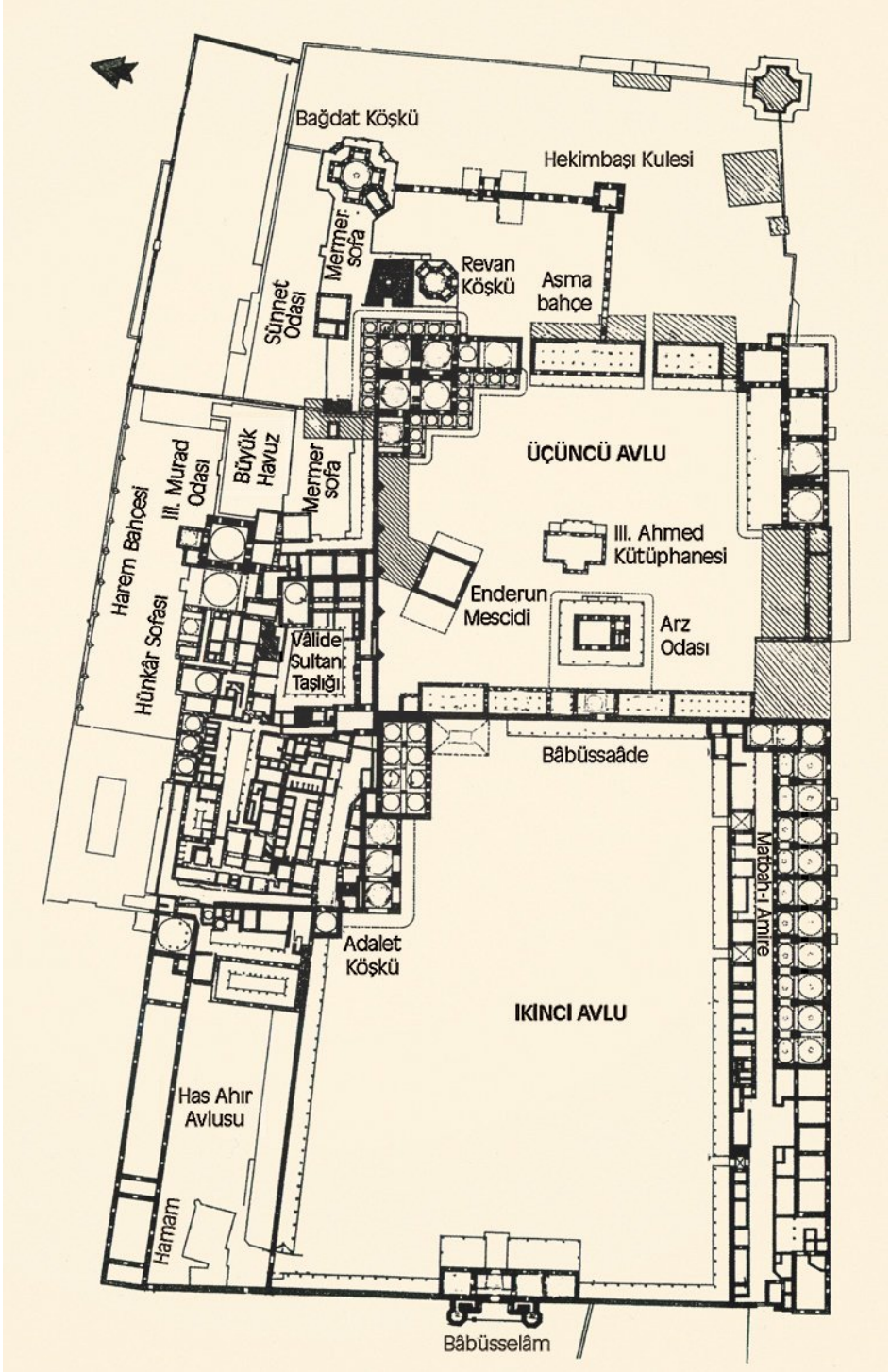
Sonuç

Bu çalışmada, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı* üzerine günümüze kadar neşredilmiş çalışmalarda bulunmayıp Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi TSMA.E.0360-11 numarada kayıtlı olan ve Hazine Odası'nın güzelleştirilmesinden hareketle III. Selim'e sunulan manzume incelenmiştir. İnceleme neticesinde Fâzıl'ın kaside nazım şekliyle bir tarih manzumesi kaleme aldığı, manzumenin her mısraının ilk harfinin alınmasıyla "Bakılmaz sırçaya hiç var iken elmas." cümlesinin ortaya çıktığı ve bu nedenle manzumenin aynı zamanda akrostiş bir şiir örneği olduğu ortaya konulmuştur. Manzumenin son beyti olan tarih beytinin ikinci mısraındaki harflerin sadece noktalı olanlarının toplanmasıyla Hicri 1206, Miladi 1791-1792 tarihinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. "Mücevher tarih" olarak adlandırılan bu tarih düşürme türünün metnin içeriğine uygun olarak şuurulu bir şekilde seçildiği görülmüştür.

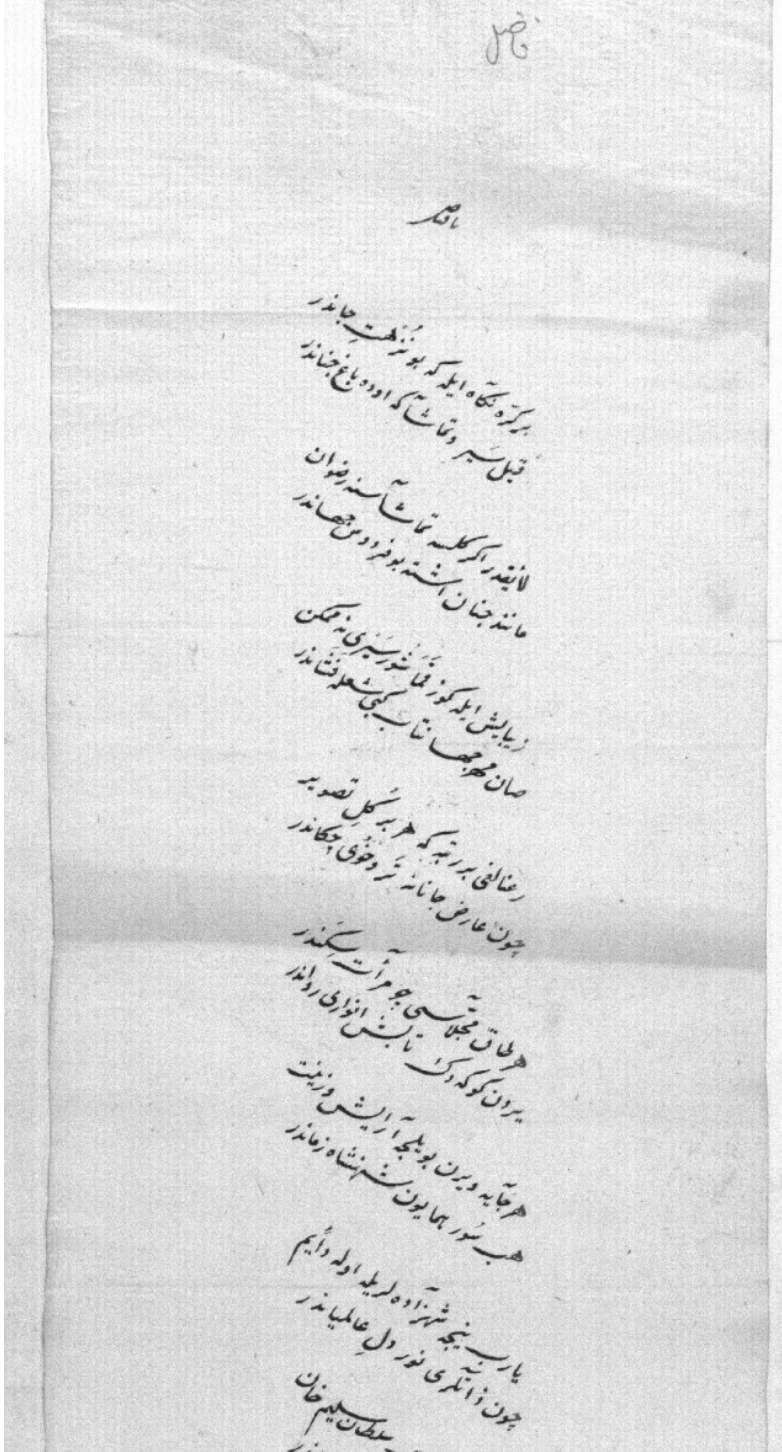
Kaynakça

- Beyhan, E. (2021). Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme). (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı, İzmir.
- Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. (2021). “Enderunlu Fâzıl Dîvânı’ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Littera Turca Journal Of Turkish Language and Literature*, C. 7, S. 2, s. 266-287.
- Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. (2021). “Enderunlu Fâzıl’ın Gemi ve Denizcilikle İlgili Tarih Manzumesi”, *SocialSciencesStudiesJournal*, C. 7, S. 92, s. 5554-5563.
- Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. (2021). “Tarih Düşürme Türlerine Ek: Enderunlu Fâzıl’ın “Tarih-i Nev-İcad”ları”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 13, S. 27, s. 308-327.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, TSMA.E.0360-11.
- Elmalı, H. (2001). Kaside. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (24), 562-564.
- Ertuğ Tarım, Zeynep (2022). Topkapı Sarayı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/topkapi-sarayi> [E.T. 16.10.2024].
- Orhonlu, Cengiz (1998). Hazine, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (17), 130-133.
- Pala, İ. (2001). Kaside. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (24), 564-566.
- Yanartaş, Y. (1997). Enderunlu Fâzıl Divanı (1-117 Yaprak) Metin-İndeks. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.

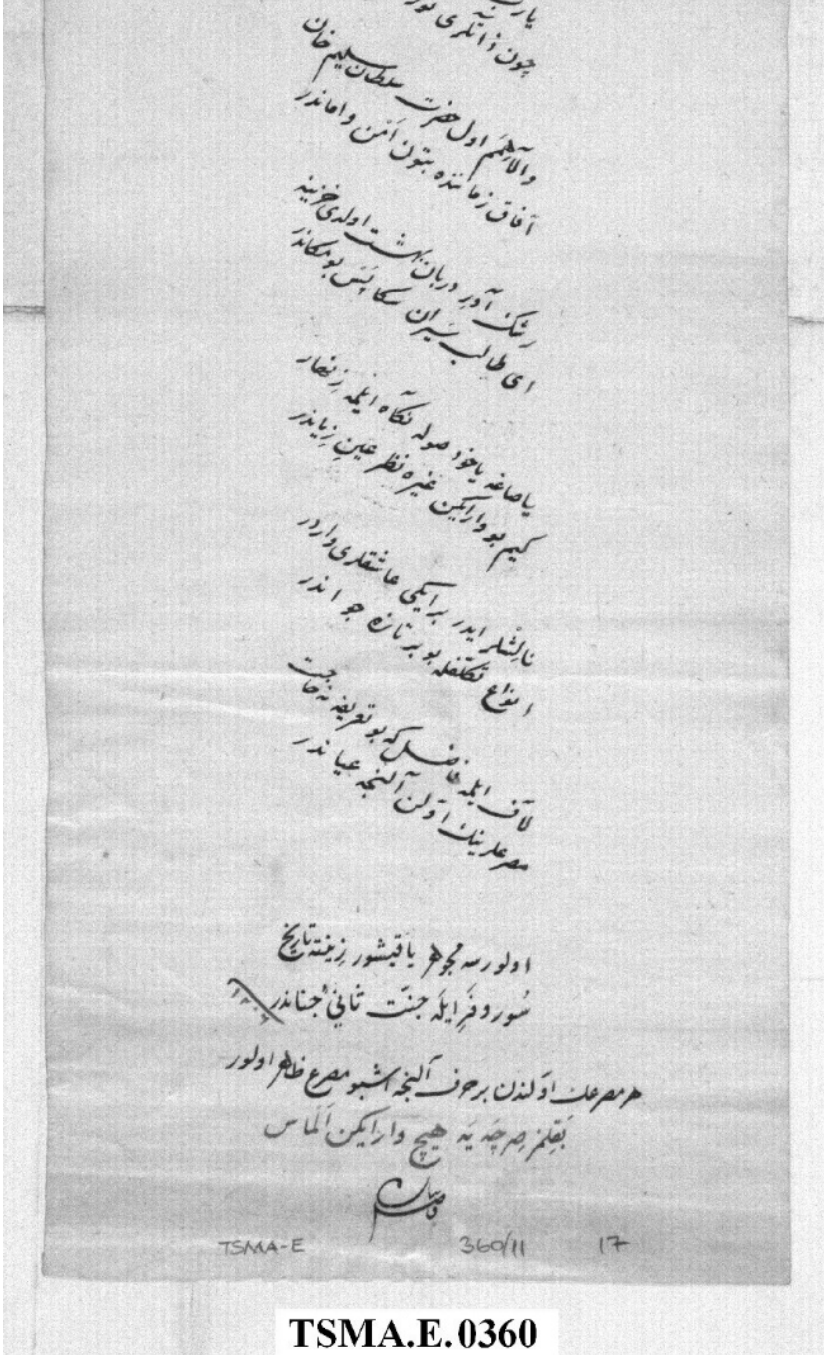
Ek 1: Topkapı Sarayı ana bölümünün 18. yüzyıldaki durumunu gösteren rekonstrüksiyon planı.

Ek 2: Osmanlı Arşiv Belgesi

Ek 2: Osmanlı Arşiv Belgesi (Devamı)

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun Coğrafyası

Dursun Can Eyüboğlu | ORCID : 0000-0003-4163-0976 | dursuncaneyuboglu@gmail.com

Araştırmacı Yazar, Şair, İstanbul, Türkiye.

Özet

Dede Korkut Destanları'nın destan, hikâye, efsane, masal, mit gibi birçok türde birçok varyantı vardır. Dede Korkut sahası, Korkutbilimi, Korkutşinashlık, Korkuttanuv; içerisinde nüshalar, varyantlar, yazmalar, derlemeler, kitaplar, makaleler, tezler, bildiriler, yazılar olan; tarih, arkeoloji, coğrafya, dilbilimi, edebiyat, halkbilimi, etnografya, antropoloji, paleografya, psikoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dallarıyla ilişkili oldukça geniş bir alandır. Tarihi süreçte Türklerin ve atalarının tecrübe ettikleri medeniyet daireleri sözlü kültür ürünlerine ve Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'ta birçok zaman ve coğrafya ile ilişkili olarak mekân vardır. Dede Korkut Destanları, bir taraftan Orta Asya'dan, bir taraftan da Anadolu-Azerbaycan bölgesinden izler taşımakta, geniş Türk coğrafyasını içerisinde barındırmaktadır. Eski Türklerin yaşadığı coğrafya yaşamlarını etkilemiş, bu durum Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'ta Oğuzlar bozkır kültürü insanıdır, göçebe bir yaşam sürmektedir. Oğuzların birçok davranışlarının altyapısında coğrafya etkili olmuştur. Dede Korkut Kitabı'ndaki beşinci boy Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'dur. Boyun konusu, bir kişinin ölümle olan mücadelesidir. Bu boy Dede Korkut'ta az kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Boyun başkahramanı Deli Dumrul'dur. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda tarihî-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki coğrafi tabaka bulunmaktadır: Alt Coğrafya ve Üst Coğrafya. Boyun Makav adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boyda geçen yer adları, bu boyun Oğuzların Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden önceye, Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Boyun motifleri, varyantları, ilgili anlatılar eski eserlerde, sözlü kültür ürünlerinde, geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu boy Dede Korkut'ta az yer adının geçtiği boylardan biridir. Boyun coğrafyası belirsizdir. Çünkü destan/efsane çok eskiye uzanan kökleri olan bir anlatıdır. Bir dönem Karadağlar çevresinde yaşamış Oğuzların ünlü dağlarının adını ortak hafızalarında koruduğu görülmektedir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda Karadağ, Oğuz Eli/Oğuz, Rum/Rum Eli, Şam yer adları geçmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun coğrafyası incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Dede Korkut, Deli Dumrul, Duha Koca, Destan, Coğrafya

Atf Bilgisi

Eyüboğlu, Dursun Can. (2024). Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun Coğrafyası. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 4/2, 88-124. <https://doi.org/10.62605/ufb.1561720>

Geliş Tarihi	05.10.2024
Kabul Tarihi	08.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

The Geography of Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu

Dursun Can Eyüboğlu | ORCID : 0000-0003-4163-0976 | dursuncaneyuboglu@gmail.com

Researcher Writer, Poet, İstanbul, Turkey.

Abstract

There are many variants of the Dede Korkut Epics in many genres such as epics, stories, legends, tales, myths. Dede Korkut field, Korkutbilimi, Korkutsinaslik, Korkuttanuv; it is a very wide field related to many branches of science such as history, archeology, geography, linguistics, literature, folklore, ethnography, anthropology, paleography, psychology, sociology, which includes copies, variants, manuscripts, compilations, books, articles, theses, reports, writings. The circles of civilization experienced by the Turks and their ancestors in the historical process are reflected in the oral culture products and Dede Korkut. There are many places related to time and geography in Dede Korkut. Dede Korkut has traces from Central Asia on one side and from the Anatolia-Azerbaijan region on the other, includes the vast Turkic geography. The geography where the ancient Turks lived affected their lives, and this situation was reflected in Dede Korkut. In Dede Korkut, the Oghuzs are people of steppe culture, living a nomadic life. Geography has been effective in the infrastructure of many behaviors of the Oghuzs. The fifth epic in the Book of Dede Korkut is Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu. The subject of the epic is a person's struggle with death. This epic is one of the epics in which few people are mentioned in Dede Korkut. The protagonist of the epic is Deli Dumrul. There are two main geographical layers in Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu in terms of historical-geographical-literary-cultural aspects: Lower Geography and Upper Geography. The fact that there is a Turkmenistan variant of the epic called Makav, place names in the epic indicate that this epic belongs to a history older than the 10th-11th centuries when the Oghuzs migrated to the west of the Caspian Sea, to Anatolia-Azerbaijan, when they were in Central Asia. Epic motifs, variants, related narratives are seen in old works, oral culture products, in a wide geography. This epic is one of the epics that has few place names in Dede Korkut. The geography of the epic is uncertain. Because the epic/legend is a narrative with roots that go back a long way. It is seen that the Oghuzs who lived around the Karadaglar for a period preserved the names of their famous mountains in their collective memory. The place names Karadag, Oguz Eli/Oguz, Rum/Rum Eli, Sam are mentioned in Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu. In this study, the geography of Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu in Dede Korkut was examined.

Keywords : Dede Korkut, Deli Dumrul, Duha Koca, Epic, Geography

Citation

Eyüboğlu, Dursun Can. (2024). The Geography of Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu. *International Journal of Philology Bengü*, 4/2, 88-124. <https://doi.org/10.62605/ufb.1561720>

Date of Submission	05.10.2024
Date of Acceptance	08.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

Giriş

Dede Korkut Destanları üzerine yapılan, onu çeşitli açılardan inceleyen, içerdiği bilgileri ve güzellikleri ortaya koyan her bir çalışma ayrı bir değere sahiptir.

Dede Korkut Kitabı, dünya edebiyatının altın hazinesinin değerli bir incisi ve Türk halklarının ortak edebî mirasıdır. Ona hak ettiği değeri vermek, onu korumak, gelecek kuşaklara ulaştırmak bilim insanlarımızı bekleyen önemli bir görevdir (Iskakov ve İbrayev, 2000: 293). Türk toplumuna ait kültürel bellek hafızası olarak Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların her biri, millî kimliği oluşturan atalar kültürünün yaşatıldığı özgün bir karakter taşımaktadır (Alsaç, 2024: 14).

Türklerin tarih boyunca sahip oldukları dil, edebiyat, kültür değerlerini anlatan birçok metin vardır. Bunlar arasında yer alan Dede Korkut Oğuznameleri'nde, Türklerin töreleri, gelenek-görenekları, gündelik yaşam tarzları, hayat felsefeleri açık, canlı, kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Dede Korkut metinleri, kendi adının ve ününün ötesinde, dil, edebiyat, felsefe, töre değerlerine sahip metinlerdir. Çünkü, gündelik yaşamı bütün ayrıntılarıyla anlatırlar, ileri düzeyde metaforik üsluba sahiptirler, derin yapıda büyük semboller içeren sanat eseridirler. Dede Korkut'ta, Türk inanışları, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal ritüeller, ad verme, savaş, barış, evlenme, töre, törenler vd. hakkında önemli bilgiler vardır. Bu nedenle eser, yalnızca bir dil metni değil, diğer sosyal bilim alanlarında da Türkler hakkında kullanabilecek verilere sahiptir. Dede Korkut'ta Türklüğün derin kökleri görülmektedir. Bunlardan ilk akla gelenlerden kahramanlık, yurt sevgisi, aile, cömertlik, kadın, doğa sevgisi, inanışlar, bu metinlerde en dikkat çekici konulardır (Akar, 2019: 76-79).

Dede Korkut Destanları'nın destan, hikâye, efsane, masal, mit vb. birçok farklı türde birçok varyantı vardır. En bilinenleri, metinlerin keşfedildikleri yerler olan *Dresden* ve *Vatikan* adlarıyla tanınan iki nüshası olan *Dede Korkut Kitabı*'dır. Eserin bu nüshalardan kopya yoluyla oluşturulmuş bir *Berlin* kopyası da bulunmaktadır. Destanın bir varyantı ise *Türkmen Halk Nüshası* adını taşıyan Türkmen/Türkmenistan varyantıdır. Destanın bir varyantı da 2019 yılında keşfedilen *Türkmen Sahra/Günbet* yazmasıdır. Destanın yeni keşfedilen *Ankara*, *Bursa* yazmaları da vardır. Destanın Türk halklarından ve diğer milletlerden yapılan birçok başka derleme varyantı da bulunmaktadır. Dede Korkut konusu veya Türk Dünyası'nın çeşitli bölgelerindeki adlarıyla Korkutbilimi, Korkutşinaslık, Korkuttanuv; oldukça geniş bir alanı kapsayan, içerisinde nüshalar, varyantlar, yazmalar, derlemeler, kitaplar,

makaleler, tezler, bildiriler, yazılar vd. olan; tarih, arkeoloji, coğrafya, dilbilimi, edebiyat, halkbilimi, etnografya, antropoloji, paleografya, psikoloji, sosyoloji, vd. birçok bilim dallarıyla ilişkisi olan büyük bir alandır. Gelecekte yapılacak yeni çalışmalarla, keşiflerle, oluşacak yeni alt bilim dallarıyla ve onlarla ilişkileriyle, alanı çok daha büyüyecek, nice kişilerin ve nesillerin ilgisini çekecek, ruhlarını besleyecek, hayallerini süsleyecek, yaşamlarını renklendirecektir.

Dede Korkut Destanları'nın *Dresden* nüshasında 12, *Vatikan* nüshasında 6 boy bulunmaktadır. *Vatikan* nüshasındaki 6 boy, ayrıca *Dresden* nüshasında da olan boylardır. *Dresden* nüshası her bakımdan daha geniş ve kapsamlıdır. Türkmenistan varyantı *Türkmen Halk Nüshası* olarak tanınmaktadır. Türkmenistan'dan derlenmiş Dede Korkut boylarının sayısı 18'dir, bunların 12'si *Dresden* nüshası ile paralel boylardan oluşmaktadır, diğer 6 boy ise *Dresden* ve *Vatikan* nüshalarında yoktur. *Türkmen Sahra/Günbed* yazmasında ise 1 boy ve birçok soylama vardır. Dede Korkut Destanları'nın bugün bilinen 19 farklı boyu vardır. Gelecekte yeni bulunabilecek nüshalarla, boylarla, varyantlarla bu sayı değişebilir (Eyüboğlu, 2024: 77).

Dede Korkut Hikâyeleri, her biri tek başına bağımsız ve tam bir hikâyeye olarak karşımıza çıkmakta ancak hepsi birden ayrıca büyük bir bütün oluşturmaktadır. Genel konusu; maceraları, yaşayışı, yaşam görüşleri ile geniş Oğuz topluluğudur. Ayrı ayrı olarak hikâyelerin konusu ise bu topluluk içindeki beylerin başlarından geçen çeşitli maceralardır. Hikâyeleri bir bütün oluşturacak şekilde birbirine bağlayan asıl nesne sosyal tablodur (Ergin, 1989: 23).

1. Dede Korkut Coğrafyası

Birçok değerli araştırmacı Dede Korkut Destanları'nın coğrafyası hakkında fikir belirtmiştir. Burada söz konusu görüşlerin bir kısmına yer verilecektir:

Vasiliy Vladimiroviç Barthold'a göre, Oğuzlar, halk başbuğu, şairi, halk bilgiçliğinin yaratıcısı ve koruyucusu Korkud'un destanlarını *Sır Derya* sahillerinden batıya taşımışlardır (Barthold'dan aktaran Jirmunskiy, 1961b: 471).

Zeki Velidi Togan, 4.7.1936 tarihinde Orhan Şaik Gökyay'a bir mektup göndermiştir. Zeki Velidi Togan'ın bu mektupta yazdığına göre, Dede Korkut'taki tarihî ve coğrafi adların çoğu, hikâyelerin Oğuzların *Türkistan*'da yaşadıkları bir zamana ait olduğunu göstermektedir. Dede Korkut'ta geçen *Karaçuk Dağı*, *Karşu Yatan Kara Dağ*, *Ala Dağ*, *Kanlı*

Koca, Uşun Koca vs. gibi adlar hep *Türkistan*'a aittir. Oğuzlar bunları batıya getirirken mahallileştirmişler ve batıdaki olaylarla da karıştırmışlardır. Bu yüzden hikâyelerdeki tarihî ve coğrafî adları doğru tespit edebilmek güçtür (Gökyay, 1973: XLIV). Zeki Velidi Togan'ın bu tespitleri değerlidir. Togan, Dede Korkut anlatılarındaki bazı kahramanları *Orta Asya*'da yaşamış tarihî kişilerle de eşleştirmiştir. Bunlar aynı zamanda destanların coğrafyasıyla da ilgilidir.

Abdülkadir İnan'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki on iki hikâyeye eski Oğuz destanının on iki epizotudur; büyük Oğuz destanının kıvrıntılarında Akkoyunlu Oğuzlarında *Doğu Anadolu ve Azerbaycan*'da, 13. ve 14. yüzyıllarda eldeki son şeklini almış olmalıdır. Oğuz boylarının daha *Moğolistan*'da buldukları zaman Korkut adıyla bağlı Oğuz destanı teşekkül etmiş olsa gerektir (2016: 39).

Pertev Naili Boratav'ın çalışmasında kaydettiğine göre, Oğuzlar'ın Anadolu'ya son büyük göçünden önce, Azerbaycan'a, Anadolu içlerine doğru sızmaları olmuştu. Daha sonraki sözlü tarihler ve destanlar da bunları uzun bir süre süren bir yayılma ve yerleşme hareketi gibi göstermişlerdir. Selçuklu öncesindeki bu akınlar, gerçekte Oğuzlar'ın *Sir Derya*'nın kuzeyindeki hatıralarının, sonradan geldikleri *Doğu Anadolu ve Azerbaycan*'daki olaylara uygulanmasını kolaylaştırmıştır (1958: 56). Böylece Dede Korkut Destanları zamanla mahallileşerek Dede Korkut Kitabı'na geçmiştir.

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in çalışmasında yazdığına göre, Dede Korkut Kitabı aynen, *Güney Kafkasya ve Anadolu*'da 15. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzlar arasında ağızdan ağıza söylenen Oğuz bahadırılıklarına ait destani şekle uymaktadır. Bununla birlikte, yiğitlik destanları ve manzumelerinin önemli bir kısmı ilk olarak 9.-10. yüzyıllarda Oğuzlar'ın eski yurdu olan *Sirderya* boylarında ortaya çıkmış, Selçuklu hanedanının hakimiyeti altındaki bir kısım Oğuzların kuzey *İran* eyaletleriyle güney *Kafkasya* ve *Anadolu*'yu ele geçirdikleri 11. yüzyılda *Yakın-Doğu*'ya geçmiştir (1961a: 611).

Faruk Sümer, Dede Korkut'taki Oğuzların, *Türkistan*'daki Oğuzlar olduğunu, hikâyelerin tarihî coğrafyasının da *Orta Asya* olduğunu, birçok kanıt göstererek şöyle belirtmiştir: 1) Hikâyelerdeki Dede Korkut, Reşidüddin'in eseri *Camiu't-Tevarih*'de Korkut Ata adıyla geçmektedir ve bu *Oğuzname*'de, *Türkistan*'da yaşamış Oğuz yabgularının, devlet adamı ve keramet sahibi bir kişiydi. Mezarı da, *Sirderya* boylarında gösterilmektedir. 2) Hikâyelerdeki Salur Kazan, Ebulgazi'nin eseri *Şecere-i Terakime*'nin başlıca kaynaklarından birini oluşturan

Türkmenler'in elindeki *Oğuznameler*'de de geçmektedir, ayrıca Salur Kazan'ın oğlu Uruz ve karısı Burla Hatun'un da adları geçmektedir. 3) Hikâyelerin derlendiği halkın gözünde, hikâyelerdeki *Oğuz Eli*'nin çok eski zamanlarda yaşadığına inanılmış, *Oğuz Eli*'nin Peygamber çağında yaşadığını sanmışlardır. Ayrıca Oğuzlar, bazı veya birçok konularda da onlardan farklıydılar. Kahramanların çoğunun taşıdığı adlar da 11. yüzyıl veya daha önceki zamanlara ait eski sözcüklerdir. Oysa ki Türkmenler'in, özellikle hükümdar ve beylerinin adlarının çoğu İslamiydi. 4) Hikâyeler, Oğuz Eli'nin yurdu hakkında açık bir fikir vermez, *Oğuz Eli* adeta boşlukta durmaktadır. Hiçbir zaman Hristiyanlar'ın eline geçmemiş *Alınca Kalesi* bile kafir kalesi gibi gösterilmektedir. Hikâyelerde Salur Kazan ve Bayındır Han için, "*Türkistan'ın direği, Karacuk'un aslanı, Emet Suyu'nun kapları*" deniyor ki, *Türkistan Orta Asya*'dadır, *Karacuk* da *Sirderya* boylarındadır. *Emet Suyu* da bu bölgede olmalıdır. Hikâyelerdeki *Kazılık Dağı* da *Türkistan*'da olmalıdır, *Manas Destanı*'nda da geçmektedir. 5) Hikâyelerde Oğuzlar'ın düşmanlarına genellikle kafir denilse de, bu düşmanların hangi kavimler olduğundan bahsedilmez. Kafir beylerinin adları hep Türkçe'dir. 6) Hikâyelerin ikincisinde Salur Kazan'ın evinin, yurdunun kafir beyi Şöklı Melik tarafından yağmalandığı ve anası, hatunu, oğlunun da tutsak alınıp götürüldüğü, sonrasında ise Salur Kazan'ın onları kurtararak Şöklı Melik'i öldürdüğü, *Şecere-i Terakime*'de başka bir *Oğuznameden* aktarılarak, biraz değişik ancak her ikisinde de ortak bir şekilde geçmektedir. Ayrıca her ikisinde, Salur Kazan'ın bir yılan öldürmesinden bahsedilir. Hikâyelerde olduğu gibi, 10. yüzyılda Oğuz Eli, kuzey ve kuzeybatı yönünde Kıpçaklar, Peçenekler, Hazarlar ile savaşmıştır, hikâyelerdeki Oğuzlar'ın kafir adı altında belirtilen düşmanları da bunlardan birini ifade etmektedir ki, Demir Yaylı Kıpçak Melik adı da dikkate alınırsa, destanlardaki kafir düşmanlar aslında Kıpçaklardır ve Kıpçaklar çok sonraları, 12. yüzyılın ikinci yarısında kümeler halinde Müslüman olmaya başlamışlardır (1959: 406-413). Faruk Sümer'in bu tespitleri değerli olup Dede Korkut coğrafyasıyla ilgili önemli bilgiler içermekte, anlatıları *Orta Asya* ile ilişkilendirmektedir; *Camiu't-Tevarih*, *Şecere-i Terakime* gibi *Oğuznameler*, içerisinde yer alan rivayetler; Dede Korkut kahramanlarının arkaik adları; *Türkistan*, *Karacuk*, *Emet Suyu*/*Amit Suyu*, *Kazılık Dağı* gibi yer adları; düşman beylerinin adlarının Türkçe oluşu vs. *Orta Asya* ile ilgilidir.

Hamit Araslı'ya göre, Dede Korkut Kitabı'nın gerek Dresden gerek Vatikan nüshalarındaki destanlarda yer alan olaylar, 10.-11. yüzyılda *Azerbaycan*'ın *Gence*, *Berde*, *Şerur*, *Derbend* gibi kentler civarında, o dönemde komşu Bizans, Ermeni ve Gürcülerle meydana gelen tarihî

olayları yansıtmaktadır. Eserin ilk orijinal hali de burada yazıya geçirilmiştir (Araslı, 1962: 5'den aktaran Kalenderoğlu, 2016: 831).

Sergey Grigoreviç Agacanov'un eserinde bahsettiğine göre, Dede Korkut Destanı'nın ilk versiyonları *Orta Asya*'da ortaya çıkmış, 11.-12. yüzyıllarda Selçuklu akınlarıyla *Kafkasya* ve *Anadolu*'ya yayılmıştır. *Şecere-i Terakime*'de ve Salur Kazan hakkında anlatılan rivayetlerde anlatılan Salır-Peçenek düşmanlığının temeli, 9. yüzyıla ait tarihî olaylara dayanmaktadır. Oğuzlar, Peçenekler'i yurtlarından kovarak, *Ural* ile *Volga* ırmakları arasındaki toprakları ele geçirmişlerdi. Anlaşılan, Peçenekler'i yurtlarından çıkaran Salırlar, *Sır-Derya* ile *Hazar* civarındaki bozkırlara yerleşmişlerdi. 9. yüzyıl sonlarında yenilgiye uğrayan Peçenekler'den geriye kalanlar ise, zamanla Salır ve diğer Oğuz boylarıyla kaynaşarak asimile olmuşlardır (2015: 53-54, 195-196). Oğuz-Peçenek ilişkileri Dede Korkut anlatılarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Destanlarda veya ilişkili rivayetlerde bununla ilgili bazı izler vardır.

Zeynep Korkmaz'ın yazdığına göre, Dede Korkut'ta, olaylar bakımından başlıca iki tabaka görünmektedir. Her iki dönemin tarihî olayları ve ortak kültür değerleri destani bir anlatımla iç içe girmiştir. Birinci tabaka, Oğuzların *Yakın Doğu*'ya gelmeden önceki yaşamlarına ait hatıralarıdır ki, zaman olarak 9.-10. yüzyıllar arasına girmektedir, coğrafya olarak da *Isıg Göl*'ün batısı ile *Sırderya*'nın kuzeyindeki bozkırlardır; ikinci tabaka, *Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu* ile *Azerbaycan* bölgesini içine alan olaylarla ilgili hatıralar olup, zaman olarak Akkoyunlu Devleti'nin o bölgelerde egemen olduğu döneme rastlar (2006: 250).

Ali Duymaz'ın dediğine göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Oğuz coğrafyası her ne kadar bazı yer adlarıyla somutlansa da yine de muğlak, sınırları çizilmemiş, eski yurtların izlerini taşıyan bir yapıdadırlar. Bu bakımdan, Dede Korkut Kitabı'nda geçen tüm olayları standart bir vatan anlayışıyla belirli bir coğrafyaya bağlamak doğru bir yaklaşım değildir (2015: 29).

Cevat Heyet'e göre, Dede Korkut'taki olayların yerlerine bakıldığında, *Gence*, *Berde*, *Alınca galası*, *Göyce Gölü*, *Derşam*, *Gapılı Gara Derbend*, *Sürmeli*, *Ağca gala*, *Trabzon*, *Bayburd*, *Mardin* yer adları olarak geçmektedir. Oğuzların komşuları da Gürcüler, Ermeniler, Trabzon Rumlarıdır. Dede Korkut Destanları, Müslüman Oğuzlara ait olmakla birlikte kökü Türklerin İslamiyeti kabulünden önceki devire aittir, fakat

destanlar *Azerbaycan*'da ve kısmen de *Doğu Anadolu*'da meydana gelen olaylarla son şeklini almıştır (2004: 78-81).

Ahmet Pirverdioğlu'nun söylediğine göre, Dede Korkut Destanları'nın yazıya geçirildiği yer *Azerbaycan-Anadolu* sahası olduğu düşünülse de olayların geçtiği mekân aslında geniş Türk coğrafyasıdır (2000: 293).

Melek Erdem'in çalışmasında belirttiğine göre, Dede Korkut'ta, aslında çok eski devirlerde gerçekleşmiş olan bazı olaylardaki hususların 9.-11. yüzyıllar arasında Oğuzların *Sirderya* kuzeyindeki yurtlarında geçen yaşamlarına adapte edildiği, daha sonra gerçekleşmiş bazı olaylar etrafında toplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Oğuzlar *Anadolu*'ya gelirlerken *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan* sahasında yaptıkları mücadelelerden bazı unsurları da destanlara katmışlardır. Benzer durum Türkmenistan varyantında da görülmektedir, önceden meydana gelmiş olayların daha yakın tarihte bu sahada meydana gelen olaylara adapte edildiği anlaşılmaktadır (2005: 177).

Annagurban Aşirov'un belirttiğine göre, Dede Korkut'taki boyların çoğunda gösterilmiş olaylar, Korkut Ata, Salur Kazan gibi kişiler, onlar hakkındaki onlarca efsane ve rivayetler, ayrıca eserin kendisinin başlangıcının *Orta Asya*'dan geldiği bilimsel olarak kanıtlanmıştır (2000: 50).

Gandım Ballıyev'e göre, Dede Korkut Hikâyeleri *Orta Asya*'da, *Sirderya* civarında ortaya çıkmıştır ve destanın bazı boyları 7.-9. yüzyıl Oğuz yaşamıyla sıkı bir ilişki içerisindedir (2000: 58-59).

Abdimalik Nısanbayev'e göre, Dede Korkut Kitabı 15. yüzyılda yazıya geçirilmiş olsa da destanlar 7. yüzyılda teşekkül etmiştir. Aradan yedi asır geçtikten sonra *Kaf Dağı*'nı aşarak *Anadolu*'ya gelip yerleşen Türk nesli, ata yurduna duyduğu özleminden dolayı hafızalarında kalan Dede Korkut destanını yazıya geçirmiştir. Korkut, 8.-9. yüzyıllarda *Sirderya* kıyısında yaşamıştır. Korkut, olasıdır ki, bugünkü Türk halklarının parçalanmadan önce doğuya doğru *Büyük Çin Seddi*'nden batıya doğru *Derbent* kentine kadar uzanan Ulu Bozkırı yöneten Türk Hanlığı'nın (Gök-Türk) dağılma döneminde yaşamıştır (2000: 4-5).

Şakir İbrayev'in çalışmasında dile getirdiğine göre, çeşitli tarihî devirlerde meydana gelen kahramanlık destanları ile menkıbevi efsaneler 14.-15. yüzyıllarda adı efsaneye dönüşen Korkut Ata'nın adı ile ilişkilendirilmiş ve *Küçük Asya* coğrafyasında yazıya geçirilmiştir. Oysa ki Dede Korkut Kitabı'ndaki destanların yarısından fazlasının, Oğuz boylarının önceki mekânı olan *Orta Asya*'da, *Sirderya* ile *Aral Gölü*

civarında doğduğunu araştırmacı bilginlerin çoğu kabul etmektedir (2000: 36).

Avelbek Konıratbayev'e gore, Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlar, 10.-11. yyzyıllarda *Sirderya* bölgesinde doğmuştur ve anlatıcısı Korkut'tur. Destanların ana çekirdekleri, başlangıçta Oğuz ulusunda, coğrafya olarak da *Sirderya* bölgesinde atılmıştır. Dede Korkut Destanları'nda, 9.-11. yyzyıllardaki *Sirderya* bölgesinde bulunan Oğuz-Kıpçak ulusunun şeceresi ve tarih anlatılmakta olup, bu destanlar ayrı ayrı kavimlerin değil, bir ulusun eserleridir (2000: 147, 175-177).

Akselev Seydimbek'in çalışmasında kaydettiğine gore, Dede Korkut Kitabı'nda, Korkut Ata'nın yaşamı hakkında az bir bilgi bulunmaktadır. Korkut Ata ile ilgili efsane ve rivayet türünde, maddi belge (mezarı) ve köy olarak bize ulaşan en bol bilgi kaynağı, Oğuzlar'ın eski atayurdunda bulunmaktadır. Oğuzlar'ın dağınık halde yaşayan büyük bir grubu, Selçuklular'la birlikte *Hazar Denizi*'nin güneyinden *n Asya*'ya ulaşmış, diğer gruplar ise *İdil*'in aşağı vadisindeki Tatarlar'ın ve *Ural*'ın güneyindeki Başkurtların arasına katılmışlar, Oğuzlar'ın büyük bir bölümü de atayurtta kalmıştı. Atayurtta kalan Oğuzlar, bu topraklarda tarih sahnesine çıkan Karahanlılar, Kazak Hanlığı gibi devletlerin kuruluşunda ve oluşumunda önemli bir rolstlenmişlerdi ki, bu nedenle Korkut Ata hakkındaki anlatılar atayurtta oldukça yaygındır. Korkut ile ilgili efsane ve rivayetlerin dışında, elle tutulur birer belge olan köylerinin günümüze kadar ulaşması ve bu köyleri yaşatanların da Kazak halkı oluşunun temelinde böyle bir tarih neden yatmaktadır. *Kazakistan*'da, Korkut Ata'nın yaşamı ve bestelediği köylerle ilgili efsane ve rivayetlerde geçen yer adları, Kazak bozkırlarına ait yer adları ve etnik adlandırmalar ile çok benzerdir, hatta aynıdır. Bir rivayete göre Korkut, *Ulıtav*'daki (Uludağ) *Sarın Tepesi*'nde kopuz çalardı. *Sarın Tepesi*'nin batısı ile güneybatısında *Korkıt Kli* (Korkut Gölü), *Korkıt Suvu* (Korkut Suyu, ayı) denilen iki yer vardır. Bu anlatılarda; *giztav* (kz Dağı), *Targıldın Tavı* (Alaca (Dana) Dağı), *Kazıkurt Dağı* gibi dağlar ve *Sirderya*, *şu*, *Talas*, *Atasu*, *Jemşi* gibi ırmak ve kent adları vardır. *şevildir* (Çavuldur, şimkent/imkent ili, Otrar civarı), *Jebeney* (şığıs, Doğu Kazakistan ili, Zaysan civarı), *Jemşi* (Jezkazgan ili, Balkaş civarı), *Bkeceli* (imkent ili, Sozak civarı), *Buzak* (Kızılorda ili, Sır/Sirderya civarı) gibi yer-su adları da Oğuz boylarının adlarıyla ilgilidir (2000: 56-59).

Elmeddin Elibeyzade'nin belirttiğine gore, Dede Korkut Kitabı'ndaki boylar *Kafkasya*'da, *Kafkasya*'nın güney eteklerinde ve bütün *Azerbaycan* arazisiyle ilgilidir. Boylardaki olaylar *Kr-Araz* bölgesinde, *şerur*

bölgesinde, *Elince Kala* bölgesinde, *Dereşam*'da, *Ağcakala*'da, *Sürmeli*'de, *Ağkaya*'da, *Ağ Saz*'da, *Karadere*'de, *Kara dağ*'da, *Kökce dağ*'da, *Bayat*'da vs. yerlerde geçmektedir. Bu adda yerler *Nahçıvan* arazisinde, *Araz* üstünde, *Zangilan*'da, *Göyçe* bölgesinde, *Ağcabedi*'de, *Şamhor*'da, *Şeki*'de, *Şirvan*'da, *Deveçi*'de, *Abşeron* toprağında bugün de vardır. Dede Korkut Destanları bu topraklarda meskun olan, Oğuzların dilinde söylenmiş, düzülüp koşulmuş ve yazıya geçirilmiştir. Dede Korkut'ta adı geçen *Demür kapu Dervend*, *Kara Dervend*, *Ala Dağ*, *Cızıklar*, *Ağılkan*, *Bükdüz*, *Aykırgözlü suyu* vs. topraklar Oğuzların, Oğuz kahramanlarının yurtlarıdır. *Berde*, *Gence* kentleri onların kök saldıkları, yurt saydıkları yerlerdir. *Azerbaycan* Oğuzları *Abhaziya* eline kız almaya, *Trabuzon*'a kız beğenmeye, *Rum* eline mal alış-verişine, *Kara deniz* kenarlarına, *Karun* eline, at oynatmaya, av yapmaya, keyf yapmaya giderler. Ayrıca Oğuz'a dokuz tümen *Gürcistan*'ın haracı gelir, *Trabuzon* tekürü, beylerbeyi olan Han Kazan'a şahin gönderir vs. Oğuz beylerinin *Azerbaycan* sınırlarından uzaklarda at koşturdukları, savaştıkları yerlerin adları da Türk-Oğuz terkipli sözler, birleşmelerdir: *Kara deniz*, *Kara Dervend*, *Akhasar kale*, *Suncudan kale*, *Düzmürd kalesi* vb. Buna uygun olarak da bu yerlerde yaşayan gayri-türk dilliler kopuzu-sazı sever, Oğuzca soylamalara, ayıtmalara hevesle kulak verirler (1999: 13-14).

Bayram Durbilmez'in çalışmasında dile getirdiğine göre, günümüzde *Türkiye*, *Azerbaycan*, *Türkmenistan*, *Kazakistan*, *Güney Azerbaycan (İran)*, *Irak*, *Suriye*, *Balkan Türkleri*, Korkut Ata'yı kendi öz ataları olarak kabul ettikleri gibi, Dede Korkut Hikâyeleri'ni de kendi tarihî mirasları olarak kabul etmektedirler. *Kazakistan*'da, kopuz çalan, beste yapan, insan üstü akla sahip, kam/şaman, sihirbaz, geleceği bilen bahşı, hastalıkları iyileştiren hekim, devlet yöneticilerine sadrazamlık yapmış bilge bir kişi sayılan Korkut Ata'nın 7.-8. yüzyıllarda *Sırderya* kıyısında yaşadığı söylenmektedir (2003: 219-220).

Ahmet Taşağıl'ın belirttiğine göre, Dede Korkut ve Oğuz Destanlarının konuları *Sır Derya* boyundaki *Karadağlar*'da geçmektedir (2015: 27-28).

Saadettin Gömeç'in çalışmasında belirttiğine göre, *Oğuz Kağan Destanı*'nın içinden süzülüp gelen Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuzların yeni yurt tuttıkları coğrafyalardaki tarihî olaylardan da etkilenecek bir içerik kazanmış olmalıdır. Hikâyelerde hem İslam öncesi, hem de İslami döneme ait izlerin görülmesi, oluşumunun eski Türk yurtlarında, *Hazar*'ın doğusundaki coğrafyada, eski devirlerde oluştuğunu gösteren önemli bir kanıttır. Örf ve adetlerin büyük bir kısmı ile adların arkaikliği bunu gösterdiği gibi, Oğuzların Kıpçak, Peçenek vs. gibi Türk uruglarıyla

yaptıkları m¼cadelelerde, muhtemelen *Azerbaycan* ve *Anadolu* topraklarına gelmeden önceki bir devreye aittir (2009: 210).

Nizamioğlu Nurlan Abbasov, Dede Korkut'un tarih¼ coğrafyasını *Azerbaycan*, *Eski Albanya*, *Kafkasya* olarak tespit etmiştir (2009: 149-150).

Ali Akar'ın belirttiğine g¼re, Dede Korkut Oğuznameleri'nin coğrafyası neredeyse b¼t¼n T¼rk yurtlarıdır. Çünkü, Dede Korkut, T¼rklerin yaşadıkları yerlerde Korkut Ata ve Dede Korkut adıyla bilinmektedir. Kazak T¼rkleri, Korkut Ata'yı kendi etnik tarihlerinin bir parçası olarak gör¼rler. Dede Korkut Oğuznameleri, bir ucu *Çin* sınırına dayanan geniş coğrafyanın b¼y¼k destanıdır (2019: 79).

Adnan Doğan Buldur-Ali Meydan-şenay G¼ng¼r'e g¼re, Dede Korkut Destanları'nın geçtiği coğrafya, ilk bakışta *Kuzeydoğu Anadolu* veya *Kuzey Azerbaycan* gibi görünse de, destanlarda *Orta Asya* ve *T¼rkistan* coğrafyasına ait izler doğrudan veya dolaylı olarak gör¼lebilir. Oğuzların yaşadıkları coğrafya, k¼lt¼rlerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Karasal iklimin h¼k¼m s¼rd¼đ¼ *Orta Asya*'nın geniş d¼zl¼klerinde, doğal bitki ¼rt¼s¼n¼n kısa boylu otlardan oluşması nedeniyle, en uygun ekonomik faaliyet, uğsuz bucaksız bozkırlarda g¼ęebe olarak yapılan k¼ę¼kbař hayvancılıktı. Mevsimlere bağlı olarak, sahip oldukları k¼ę¼kbař hayvanlarının peşi sıra yaylaklara ve kışlaklara doğru yıl boyunca yapılan g¼ęler, Oğuzları son derece hareketli bir yaşam tarzına itmiştir (2016: 945). Adnan Doğan Buldur-Ali Meydan-şenay G¼ng¼r'¼n bu tespitleri değerlidir.

İbn Haldun'a veya diğer bazı kişilere de atfedilen "*coğrafya kaderdir*" s¼z¼ akla gelmektedir. Coğrafya insan üzerinde oldukça etkili olmuş; insanların g¼r¼n¼ř¼n¼, yiyecek içeceklerini, giyim-kuşamını, barınma şeklini, tarih¼ni, k¼lt¼r¼n¼, inanışlarını vb. biręok unsuru etkilemiştir. Eski T¼rklerin yaşadığı coğrafya onların hayatlarını etkilemiş, bu durum Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut'taki Oğuzların yaşamı bozkır k¼lt¼r¼ insanının, g¼ęebelerin yaşamını ¼rneklemektedir.

Giorgi Kakhniashvili-Haşim ¼zel'e g¼re, Dede Korkut Destanları, ¼zellikle Oğuzların *Sir-derya* b¼lgesinde belirmeleri, s¼z konusu b¼lgeye gelmelerinden sonra burada karşılaştıkları topluluklarla olan savaşları, m¼cadeleleri ve Oğuz birliğinin son olarak bu b¼lgede şeklini alması nedeniyle Oğuzluğun erken tarih¼ hakkında ¼nemli bilgileri iğermektedir (2016: 1111-1115).

Naile Asker'in dile getirdiğine g¼re, Dede Korkut'ta, Oğuz kahramanlarının, *K¼r* ve *Aras* ırmaklarının birleştiği ovalar, *Berde-Gence*

alanı kışlakları, *Altuntaht Dağları*, *Gökçe Gölü* etrafı yaylaklarıdır. *Oğuz Eli*'nin sınırları zaman zaman savaşlarla aldıkları kale ve topraklarla genişlemektedir. Dede Korkut'taki olaylar *Kafkaslar*'ın büyük bir bölümünü kapsayan *Kuzey ve Güney Azerbaycan*'da ve *Doğu ve Kuzey Doğu Anadolu*'da, bugünkü *Gürcistan* sınırları içerisinde ve bugünkü *Ermenistan*'da yaşanmaktadır (2016: 198-199).

Hikmet Emol'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuzların *Sir-derya* boylarına gelip Peçeneklerle karşılaşması ve mücadeleleri sonunda ortaya çıkmış, Peçenekler gibi bir düşman karşısında ortak amaç zamanla Oğuz ittifakını zorunlu kılmıştır. Bu ittifak farklı boy ve kütlelerin tek çatı altında birleşmesine ve Oğuz kimliğinin bilinen son hâlini almasına neden olmuştur. Oğuzlar, Hazar ve Kimek birliği ile ittifakları ve uzun mücadeleleri sonrasında Peçeneklere üstün gelerek yurtlarından sökmüşlerdir (2016: 589-590).

Ayşegül Derman-Zeynep Aslan'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde; şafak vakti, sabah öğle, akşam, gün, gündüz, gece, yaz, kış gibi zaman kavramları; sis yağmur, dolu, kar, yıldırım, yel, samyeli gibi doğa olayları; dünya, gökyüzü, gök, arş, asuman, yer, yeryüzü gibi kozmik terimler; kara yer, balçık, mağara, mermer taş, dere, dağ, deniz, göl, pınar, taş, tepe, yüksek yer, yaban, yayla, yeşil düzlük, yol, su, su dibi, çay, yeraltı gibi coğrafi terimler geniş ölçüde yer almaktadır (2016: 212).

Cemile Şen'in belirttiğine göre, Dede Korkut anlatılarındaki mekânlar; mücadele etmek gibi eylemlerin çoğu kez doğaüstü formda gerçekleştiği, bazen de gösterişli bey çadırlarında samimi dost meclislerinin kurulduğu, kafir kalelerinde tutsaklığın geçirildiği yerlerdir. Asli olanın eylem olduğu bu anlatılarda, mekânların yoğun tasvirine pek rastlanmazken, kaos ve kozmosun sürekli yer değiştirmesine zemin oluşturdukları görülmektedir. Kahramanların kolektif bilincin etkisiyle kendilik bilincine varma yolunda bir dizi savaş veya başka türlü mücadelelerine yerlik yapan bu mekânlar çoğunlukla Oğuz yurdu veya düşman kaleleridir. (2018: 78).

Ayten Ahmedova'ya göre, Dede Korkut Destanı Türk halklarının tarihî coğrafyasını, *Azerbaycan* halkının tarihî geçmişi, eski gelenek göreneklerini yansıtan muhteşem bir sanat eseridir. Dede Korkut Destanı Oğuzların tarihî coğrafyasını, *Sibirya* hariç, tahmini olarak, bugünkü Türk devletlerini kapsamaktadır. Dede Korkut Kitabı'ndaki tarihî olayların ve bedii akımın coğrafyası hakkında farklı görüşler olsa da genel düşünce birliği vardır. Dede Korkut Destanı net bir zaman kesiminde oluşturulmadığı gibi onu mutlak coğrafi alan sığdırmak da zoraki olabilir. Çünkü bu bir *Oğuznamedir*; Oğuzlar tarihte çeşitli topraklarda devletler

kurduğundan burada Oğuzların tarihî coğrafyasının izleri görülebilir (2018: 20-22).

Tuğba Akkoyun Koç'a göre, Dede Korkut'ta, yaylak ve kışlak olarak iki ayrı yerde oturan toplumun dilinde, iklimin tipini aşağı yukarı belirleyen unsurlar vardır. Karasal iklimin hâkim olduğu yerlerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Denize ulaşmaları "yedi gün yedi gece" gibi uzun yolculuk süreleriyle anlatılmaktadır. İklitle ilgili olarak "tuman, samur cübbe, (kara) puserik, pki, sam yelleri, yel, tolu, kışda yazda karı erimeyen Kazılık Tağı, (agca) kar, yağmur, sovuk al-" gibi sözcükler kullanılmıştır. Sis, pus, tipi, serin hava Oğuz yurdunda hakim görünmektedir. Basat Tepegöz' öldürdüğü Boy'un söylem çözümlemesine bağlı olarak zaman içinde çok etin kış koşullarının hâkim olduğu ve can kaybına neden olduğu söylenebilir (2020: 216). Tuğba Akkoyun Koç'un bu tespitleri değerlidir.

Türk destanlarında ve Dede Korkut'ta halkın, Oğuzların, kahramanların yaşadığı, coğrafyanın bir unsuru olan iklim konusu üzerinde az çalışılmış alanlardan biridir. Oysaki bu konu oldukça önemlidir. Başta destanlar olmak üzere tüm sözlü kültür ürünleri insan ürünüdür, insan odaklıdır. Anlatıların tam olarak anlaşılabilmesi için sözlü kültür ürünlerindeki kişilerin, karakterlerin, tiplerin içerisinde yaşadığı coğrafyanın açık bir Şekilde ortaya konulması, bilinmesi gerekir. Çünkü bunlar gerçek hayatta olduğu gibi, sözlü kültür ürünlerinde de insanı, düşüncelerini, davranışlarını etkilemekte, Şekillendirmektedir. Dede Korkut Oğuzlarının, kahramanlarının birçok hareketlerinin, davranışlarının altyapısında da aslında coğrafya etkili olmuştur.

Coğrafyanın insan üzerindeki etkisinin Dede Korkut'taki yansımalarına bir örnek verelim: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan için, "Kazanun kara kıyma gözleri" (Ergin, 1964: 17) denmiştir. Muharrem Ergin, bu ifadeyi günümüz Türkçesine "Kazanın kara süzme gözleri" (Ergin, 1971: 34) olarak çevirmiş, kıyma sözcüğünü ise, "szgn, çekik, yarı kapalı, kıyılmış göz" (Ergin, 1964: 17) olarak açıklamıştır. Mustafa Necati Sepetçioğlu, bu ifadeyi günümüz Türkçesine "Kazanın kara çekik gözleri" (Sepetçioğlu, 1998: 55) olarak çevirmiştir. Yani "kıyma göz", çekik gözlü anlamındadır. Dede Korkut'ta "kara kıyma göz" ifadesi birçok boyda Oğuzlar'dan bahsederken geçmektedir. Buradan anlaşıldığına göre Dede Korkut'taki Oğuzlar, çekik gzllerdir. Büyük olasılıkla buradaki Oğuzların çekik gözlü olma durumu, badem gzlye yakındır. Bilindiği gibi Orta Asya'nın/Avrasya'nın batısına/güneyine doğru gidildikçe badem gözlülük, doğusuna doğru gidildikçe çekik gözlülük artmaktadır. Gerek Batı Göktürkleri-

Türkişler'in devleti, gerekse Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti coğrafi olarak geniş bir alanı kaplıyordu. Bu nedenle büyük olasılıkla, halkın çekik gözlülüğü, coğrafi konumundan dolayı boydan boya değişiyordu ve doğudaki boylarda daha fazla, batıdaki boylarda daha azdı. Maverâünehir, Hazar bölgesine yaklaştıkça badem gözlülük artarken, Moğolistan, Çin bölgesine yaklaştıkça çekik gözlülük artıyordu. Yani coğrafyanın insan üzerindeki etkisinin Dede Korkut'taki bir yansıması olarak, Oğuzların görünümü de destanın alt coğrafyasının *Orta Asya* olduğunu göstermektedir.

Dede Korkut'ta, Dede Korkut'la ilgili halk anlatılarında adı geçen yerlerden birçoğu, tarihî devirlerde Türklerin yaşadığı coğrafyada adı kullanılmış, hatta bazıları bugün de kullanılmakta olan yerlerdir ki, bu durum, Dede Korkut'un tarihî gerçekliğine işaret etmektedir. Dede Korkut Destanları, *Orta Asya*'da ortaya çıktığı gibi, Türklerin, Selçuklular ve sonraki dönemlerde *İran, Irak, Anadolu, Azerbaycan* ve devamında göç ettiği *Balkanlar*'a kadar gelişleriyle birlikte, bir taraftan yeni yurtlardaki yer adlarına anayurttaki yer adları verilirken, Dede Korkut Destanları da yeni yurtlara uyarlanmış, içerisindeki yer adları da yeni yurtlardaki yer adlarıyla harmanlanarak mahallileşmiştir. Bunun bir sonucu olarak Dede Korkut Destanları, bir taraftan *Orta Asya*'dan izler taşıdığı gibi, bir taraftan da *Anadolu-Azerbaycan* bölgesinden de izler taşımakta, geniş Türk coğrafyasını bünyesinde barındırmaktadır.

2. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun Coğrafyası

Dede Korkut Kitabı'ndaki beşinci boy Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'dur. Bu bölümde Dede Korkut'taki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun coğrafyası incelenecektir:

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun konusu, bir kişinin ölümler olan mücadelesidir. Aslında konusu sadece insanlar için değil, tüm canlılar için dünyanın her yerinde karşılaşılabilecek türden bir konudur. Ancak destanı bu konuda önemli kılan, kuru ve cahil bir itaatten uzaklaşıp, yaşam-ölüm kavramlarının ve dünyanın-evrenin bilgece sorgulanması, ölümün yenilebileceğine inanılması, tüm insanların güzelce yaşaması ve kimsenin ölmemesi için onunla mücadeleye girişilmesi, yüksek bir erdem, sevgi/aşk, vefa, fedakarlık, insanlık ve sonunda uzun bir ömür, güzel bir yaşam içermesidir. Destanda kaba, cahil, vurdumduymaz, kibirli, çelişkileri barındıran ancak güzel insanların, kimsenin ölmemesini isteyecek ve ölümlerle mücadele etmeye girişecek kadar yüksek bir duygu ve cesaret sahibi bir kişinin, ölümlerle karşılaşması, yaşam-ölüm kavramlarını sorgulaması, onunla mücadele etmesi, deyim yerindeyse

kendisinin bir insan olduğunu anlaması, en sonunda erdemli, bilge, mütevazı, insancıl bir kişiliğe ulaşarak, görünüşte yenildiği sanılan mücadelede onu düşüncesel olarak, manevı anlamda yenmesi, kişinin kendini aşması anlatılmaktadır. Yani aslında burada bir kişinin, karakterin, tipin olumlu anlamda büyük bir dönüşümü söz konusudur.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'ta az kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Bunun en önemli nedenlerinden biri tarihin derinliklerinden gelmesi, diğeri de bununla ilgili olarak efsane türünde olmasıdır. Destanın başkahramanı Deli Dumrul'dur. Destanda önemli rolleri olan kişiler; Deli Dumrul, Deli Dumrul'un Hanımı, Duha Koca/Deli Dumrul'un Babası, Deli Dumrul'un Annesi'dir. Destanda Allah/Tanrı, Azrail gibi soyut varlıklar, kavramlar kişileştirilmiş, konuşturulmuş, insana benzer biçimde ele alınmıştır.

Ümral Kırman'ın yazdığına göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, doğaya ait mekânlar; bir kuru çay, tepesi büyük büyük dağlar, karşı yatan kara dağ, soğuk soğuk pınarlar, gökyüzü, dünya yüzü, yerli kara dağlar, gölgeli koca ağaç, taşkın akan güzel su'dur. Boyda, kültüre ait mekânlar; Oğuz, köprü, *Rum*, *şam*, oba, ev (Deli Dumrul'un), Ulu dergah (Tanrı'nın huzuru), Dünya alem, geniş yer, dar yer, pencere (den uçmak), geniş kapı, dar baca, kara salkımlı bağlar, kara mutfak, Akça burçlu hisarlar, yaylak, içme, penceresi altın otağ, ağıllar, sekizinci kat gök, mezar, ulu yollar, imaretler'dir (2004: 137).

Öznur Özdarıcı'ya göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, işlevi olan beş mekândan söz edilebilir: Deli Dumrul'un adalet adına gelenden geçenden haraç kestiği köprü başı; Deli Dumrul'un evi; Deli Dumrul'un babası ile konuştuğu mekân; Deli Dumrul'un annesi ile konuştuğu yer; Deli Dumrul'un eşi ile vedalaşmaya geldiği alan (2011: 379).

Serdar Gürçay'ın çalışmasında belirttiğine göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, birbirinden farklı yedi mekândan söz edilebilir; 1) İlk mekân Deli Dumrul'un geçenden otuz üç, geçmeyenden kırk akçe aldığı köprünün bulunduğu ortamdır. Burası bir dış mekân olarak Dede Korkut'un yaşam kesitinin ilk kısmındaki gözünü daldan budaktan sakınmayan yapısını vurgulayan bir mekândır. Deli Dumrul'un insanlardan kestiği haraç ve köprübaşında takındığı şiddet tavrı onun karakter kesitini *mekân-duygu* bağlamında ortaklaşa öne çıkarmaktadır. 2) İkinci mekân, Deli Dumrul'un köprübaşında haraç almak için beklediği sırada içlerinden güzel bir yiğidin öldüğu obanın bulunduğu mekândır. Bu mekân Deli Dumrul'da cengaverlik ve merhametin iç içe geçtiği karmaşık

duyguları barındıran bir dış mekândır. 3) Üçüncü mekân, Deli Dumrul'un Azrail'i avlamak için bulunduğu açık bir alandır. Bu mekân muhtemelen bir orman, ova ya da yoldur. Dış mekândır. 4) Dördüncü mekân, Deli Dumrul'un evidir. İç mekândır. Hikâyede bu mekân hakkında herhangi bir bilgi yoktur. 5) Beşinci mekân, Deli Dumrul'un babası ile konuştuğu mekândır. 6) Altıncı mekân, Deli Dumrul'un annesi ile konuştuğu ortamdır. 7) Yedinci mekân Deli Dumrul'un eşinden helallik istemeye geldiği ortamdır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, bu mekânlar incelendiğinde, hikâyenin olay örgüsüne uygun seyrettiği görülmektedir. Özellikle Deli Dumrul'un karakter özelliklerini, inanış ve geleneklerini yansıtan köprünün bulunduğu mekânın, somutlaşarak olay örgüsünü bütünlendiği söylenebilir (2016: 44-46).

Aysuda Şahin'in belirttiğine göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda mekân, şahıslar ile arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermesi ve kahramanların mekân, zaman ve olay örgüsüyle ruhsal ve fiziksel olarak bağlantı kurması bakımından önemlidir. Mekân sayesinde okuyucu anlatı metninin gerçeklik seviyesini zihninde tasavvur edebilir. Boyda çevresel mekânlar; *Rum* ve *Şam*'dır. Bu mekânların adı bir yerde geçmekte olup metnin ilerleyen bölümlerinde bu mekânlar hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Boyda algısal mekânlar; kuru çay üzerindeki köprü, çayın yanındaki oba, Deli Dumrul'un kırk yiğit ile yiyip içtiği mekân, babasının obası, Deli Dumrul'un karısı ve çocuklarının yaşadığı oba'dır. Algısal mekânları gerçek yapan kişilerin buldukları mekân ile arasındaki ontolojik bağ olup bu bağın gücü mekânı gerçek işlevselliğine kavuşturmaktadır. İnsanları sıkan ve ruhsal olarak öldüren kapalı mekânlar, kahramanların benliklerinin yeniden doğduğu mekânlar olup boyda dar mekânların başında kuru çayın üzerine kurulan köprü gelmektedir. Bir başka kapalı-dar mekân kuru çayın yanında kurulan obadır. Deli Dumrul'un kendi canının yerine can bulmaya gittiği babasının ve annesinin yaşadığı oba da dar-yutucu mekânlar arasındadır. Kahramanların bireyselleşme ve ruhi büyüme süreçleri görülen Dede Korkut Hikâyeleri'nden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu açık mekânlar açısından sınırlı bir özellik göstermektedir. Hikâyedeki tek açık mekân Deli Dumrul'un karısının bulunduğu yerdir (2017: 153-156).

Yine Aysuda Şahin'e göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, mekân ile kişiler arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermesi ve kahramanların mekân, zaman ve olay örgüsü ile ruhsal ve fiziksel olarak bağlantı kurması bakımından önemlidir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, çevresel mekânlar; *Rum* ve *Şam*'dır. Bu mekânların adı eserde bir yerde geçmektedir, ilerleyen bölümlerde bu mekânlar hakkında bir

bilgi yoktur. Boyda, algısal mekânlar; kuru çay üzerindeki köprü, çayın yanındaki oba, Deli Dumrul'un kırk yiğit ile yiyip içtiği mekân, babasının obası, Deli Dumrul'un karısı ve çocuklarının yaşıadığı obadır. Boyda, kapalı-dar yutucu labirentleşen mekânlar; kuru çayın üzerine kurulan köprü, kuru çayın yanında kurulan oba; Deli Dumrul'un babasının ve annesinin yaşıadığı obadır. Boyda, açık-geniş, besleyici mekânlar; Deli Dumrul'un karısının yaşıadığı yerdir (2018: 66-68).

Veysel Şahin'e göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, çevresel mekânlar; *Rum* ve *Şam*'dır. Bu mekânların adı eserde bir yerde geçmektedir, metnin ilerleyen bölümlerinde herhangi bir bilgi verilmemiştir. Algısal mekânlar; kuru çay üzerindeki köprü, çayın yanındaki oba, Deli Dumrul'un kırk yiğit ile yiyip içtiği mekân, babasının obası, Deli Dumrul'un karısı ve çocuklarının yaşıadığı obadır. Kapalı-dar mekânlar; kuru çayın üzerinde kurulan köprü, kuru çayın yanında kurulan obadır. Açık-geniş mekân; Deli Dumrul'un evidir (2017: 6-33).

Asena Tokgözlü'nün çalışmasında dile getirdiğine göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, kişiler ve olaylar dekorunun konumlanmasını oluşturan mekânlar boydaki sembolik anlatım dahilinde bir yer edinmişlerdir. Özellikle başkahramanın psikolojik değişimler ve dönüşümler yaşıadığı erginleşme süreci içerisinde konum değişikliğinin ifadesidir. Ancak anlatıda mekân tasvirlerine günümüz hikâyelerinde olduğu kadar geniş bir yer verilmemiştir. Boyda iç ve dış mekânlardan bahsedilebilir. Anlatıda işlevi olan ve bahsi geçen beş mekân yer almaktadır. Başkahraman ile birlikte diğer kahramanların ve olayların ön plana çıktığı anlatıda dekor görevi gören bir mekân ile karşılaşılır. Mekân tasvirleri geride bırakılarak olay örgüsü ön plana çıkarılmıştır. Boydaki mekânlar şunlardır: Köprü başı, Deli Dumrul'un evi, Azrail'i avlamak için bulunduğu mekân, Deli Dumrul'un babası ile konuştuğu mekân, Deli Dumrul'un annesi ile konuştuğu mekân, Deli Dumrul'un eşi ile konuştuğu mekân (2021: 306-308).

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün boylarda olduğu gibi Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda da tarihî-coğrafî-edebeî-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka oldukça kalın olup şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun Tabakası, 3) Göktürk-Türgiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Üst Tabaka oldukça incedir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun coğrafyası bu tabakalardan izler taşımaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun coğrafyasını 1) Alt Coğrafya, 2) Üst Coğrafya başlıkları altında inceleyeceğiz.

2.1. Alt coğrafya

Birçok araştırmacı Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile Sümer anlatıları arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir: Tofik (Tevfik) Hacıyev, Arif Acalov, Celal Beydili gibi araştırmacılar Dumrul ile Sümer Tanrısı Dumuzi arasında bir ilişki görmektedir (Sultanzade, 2010: 480). *Sümer Kral Listesi*'ne göre Dumuzi'yi Gılgamış izlemiştir. Gılgamış'ın eylemleri ona, o kadar yaygın bir ün sağlamıştı ki, Sümer mit ve efsanesinin en büyük kahramanı olmuştur (Kramer, 2002: 68). Aynur Gezenfergızı'na göre, Sümer ve Türk mitolojisinde pek çok ortak imge vardır ki, bunlardan biri Bilgamış (Gılgamış) ile Dede Korkut destan kahramanı Deli Dumrul'dur (2016: 652-654).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun Sümer anlatılarıyla olan benzerlikleri bu boyun tarihîn derinliklerine uzanan tarihî-destani-efsanevi-mitolojik köklerinin olduğunu göstermektedir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile Sümer Destanı *İnanna ve Dumuzi* arasında bir etkileşim olduğu görölmektedir. Sümerlerin ünlü Gılgamış Destanı'ndaki ölümsüzlüğu arayan Gılgamış ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'ndaki ölüme kafa tutan Deli Dumrul arasındaki benzerlik açıktır. Buradaki Gılgamış ile Enkidu, Sümer mitindeki Dumuzi ve Enkimdu'yu anımsatmaktadır. Dumuzi ile Gılgamış'ın işlevleri ve Enkidu ile Enkimdu adları arasındaki benzerlik de açıktır. Sümer mitolojisindeki *Dumuzi ile Enkimdu Mitosu*'ndaki, çoban-tanrı Dumuzi (Tammuz) ile çiftçi-tanrı Enkimdu arasındaki rekabet, kökleri tarihîn eski devirlerine uzanan tarımcılık-hayvancılık arasındaki değişimle ilgili olup, tarımcılıktan hayvancılığa geçiş döneminin bir yansıması olabilir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda bununla ilgili olabilecek bazı bölümler vardır.

Deli Dumrul ile Sümer destanı/efsanesi arasındaki benzerlik bu destanın Sümerlerden geldiğini göstermemekle birlikte, aralarındaki birçok paralellik ve ortak motifler, iki anlatının aynı kökten beslenmiş olabileceklerine işaret ediyor olabilir. Büyük olasılıkla Sümer destanı/efsanesi, Dede Korkut'taki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun tespit edilmiş en eski varyantıdır; iki anlatıdaki, ayrıntılardaki birçok ortaklık, tesadüf olamayacak türdendir ve aralarında geçmişteki bir etkileşime işaret etmektedir. Sümerlerin Türklerle akraba bir kavim oldukları, sonradan *Mezopotamya* bölgesine gelmiş oldukları, dillerinde Türkçe'yle aynı ve benzer çok sayıda sözcüğün olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir ki, bunlar, Sümerlerin Türklerin bulunduğu topraklardan *Mezopotamya*'ya göç ettiklerini ve aynı kökten, kültürden beslendiklerini gösterebilir. Eski devirlerdeki toplumlar ve kültürler arasındaki bağlar ve ilişkiler sanıldığından çok daha derin olabilir. Tarihîn

karanlık devirleriyle ilgili araştırılması ve ortaya konulması gereken çok sayıda konu ve ilişki vardır. Gelecekte ortaya çıkacak yeni kaynaklar ve yapılacak araştırmalarla Türk tarihînin ve dünya tarihînin karanlıkta kalmış bir çok konusu ve ilişkisi aydınlığa kavuşabilir (Eyüboğlu, 2022c: 70-71).

Bir çok araştırmacı Duha Koca Ođlu Deli Dumrul Boyu ile antik çağ Grek anlatıları arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir: Pertev Naili Boratav'a göre, Duha Koca Ođlu Deli Dumrul Boyu'nda, Dumrul'un karısı, kocasına duyduğu aşkı kanıtlamak için onun yerine ölmeyi kabul ederken, bu durum Euripides'in tragedyasında işlenen *Alkestis* konusu ile benzerdir (2012: 65). Walter Ruben, Euripides'in, *Alkestis*'in macerasıyla Deli Dumrul hikâyesi arasındaki benzerliğu tespit etmiş, bunları karşılaştırmış, bu konunun Bizanslılar yoluyla Dede Korkut Kitabı'na geçmiş olabileceğini belirtmiştir (Boratav, 1958: 32). Suad Yakup Baydur'a göre, M.Ö. 5. yüzyılın eski Yunan draması, Evripides'in *Alkestis*'inin, Dede Korkut'un Deli Dumrul'u ile benzerliğu hemen anlaşılmaktadır (1951: 27-28). Kamal Abdulla, Yunan mitolojisinde Herakles, Admetos ile Deli Dumrul arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir (2015: 28-29, 271-274). Ayšın Sina'ya göre, M.Ö. 5. yüzyıl yazarlarından Euripides'in *Alkestis* adlı tragedyası ile Dede Korkut'un Deli Dumrul'u arasında çok sayıda benzerlikler ve farklılıklar vardır (2004: 225-233).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun antik Grek/Yunan anlatılarıyla olan benzerlikleri bu boyun tarihînin derinliklerine uzanan tarihî-destani-efsanevi-mitolojik köklerinin olduğunu göstermektedir.

İskitler'in bir grubu Daha adını taşıyordu. Pers kaynaklarından Xerxes Kitabesi'nde; Daha, Saka haumavarga, Saka tigrakhauda, Skudra adları geçmektedir. Strabon (M.Ö. 63-M.S. 24)'a göre, *Hazar Denizi* civarında hüküm süren İskitler daha çok Dahalar'dı (Durmuş, 2017: 43, 50). Strabon (M.Ö. 63-M.S. 24)'da geçen Daha adının aynı zamanda Dede Korkut'taki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun alt tabakası ile ilgili olduğunu belirtmiştik (Eyüboğlu, 2019: 329).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in çalışmasında bahsettiğine göre, Yazıcıoğlu Ali'nin *Kitab-ı Selçuk*'unda adı geçen Tokuş Koca'nın oğlu Tuğrul Sultan, Dede Korkut'taki Deli Dumrul'dur ve Selçukluların temelini atan kahramanlardan biridir (1997: 80). Bahaeddin Ögel'e göre, Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'deki Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan ile Duha Koca oğlu Deli Dumrul aynı kahramandır. Ahmet Bican Ercilasun da bu görüşe katılmaktadır (Ögel, 1995: 40-41, 51; Ercilasun, 1998: 15). Özellikle Tuğrul adının Dumrul'un yerini almasının ilk Selçuklu

sultanlarından Tuğrul Bey ile ilişkilendirilmesi, anlatının tarihî üst tabakası ile ilgili olup, aslında anlatıyı *Orta Asya* ile de ilişkilendirmektedir. Çünkü Selçuklu Devleti'nin kurucuları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey, *Orta Asya*'da yaşamışlardır, Selçuklu Devleti de *Orta Asya*'da kurulmuş bir Türk devletidir. Tarihî süreç içerisinde *Anadolu*'ya kadar uzanmıştır.

Bahaeddin Ögel'e göre, Topkapı Sarayı Oğuznamesi'ndeki Toğrul Koca bölümü, Deli Dumrul'un özelliklerine uymaktadır. Buradaki Toğrul Sultan, Dede Korkut'taki gibi, saf bir kişi olarak gösterilmeyip, kendisi Ulu Sultan budağı'dır. Buradaki *Altın köprü* motifi ise destanın Dede Korkut metninden önceki anlatılışlarının çok daha muhteşem olduğunu göstermektedir. Toğrul Sultan ile Deli Dumrul destanlarının, eski mitolojik köklere dayanan, çok daha önceleri de bulunmalıydı (1995: 71-72). Deli Dumrul'un üzerine köprü kurduğu kuru çayın derin mitolojik anlamları olmalıdır. Hatta bu köprünün Topkapı Sarayı'ndaki Oğuzname'de *altın köprü* olarak geçmesinin de farklı sembolik anlamları bulunmalıdır. Büyük olasılıkla tarihî süreç içerisinde, din değişimine de bağlı olarak, bu derin mitolojik anlamlar unutulmuş, sonrasında sadece adları kalarak anlatıya yansımıştır (Eyüboğlu, 2022c: 78). Destanın oldukça eskiye uzanan mitolojik kökleri olduğu anlaşılmaktadır. Destandaki köprü motifinin farklı varyantlarının olduğu, bir varyantında *Altın köprü* olarak geçtiği, uzun süre halk hafızasında ve dilinde işlenerek birçok değişikliğe maruz kaldığı görülmektedir.

Faruk Sümer'e göre, Deli Dumrul, bir kuru çayın üstüne kurduğu bir köprüden geçenlerden bileğinin gücüne güvenerek bac almakta, hatta köprüden geçmek isteyenleri dahi haraç almak için geçmeye zorlamaktadır ki, tarihî Deli Dumrul'un şahsiyeti bu olup, eldaşları arasındaki ünü ve hatıralarının yaşaması da buradan, köprüsü başında veya kendi topraklarından gelip geçenden haraç almasından gelmektedir. Aradan zaman geçince, Duha Koca'nın oğlunun hatırası muhayyilede işlenmiş, kendisinden başka yiğit alp bir kimsenin olmadığını sanan Deli Dumrul'un karşısına onun hakkından gelebilecek olan Azrail çıkarılmış ve böylece Deli Dumrul Destanı meydana gelmiştir (Sümer, 1972: 388). Faruk Sümer, Deli Dumrul ile ilgili bir benzetme yapmıştır: İbn Fadlan, 921 yılında büyük bir kervanın arasında Oğuz yurdunu geçerken bir Oğuz önlerini kesmiş, ancak istediği verildikten sonra kervanın hareketine izin vermişti (1972: 388).

Ahmet Bican Ercilasun'un yazdığına göre, tarihte Deli Dumrul veya Toğrul adlı bir kahraman yaşamıştır ve onun asıl kişiliği, bir kuru çayın üzerine köprü yaptırıp geçenden otuz üç akça, geçmeyenden döve döve

kırk akça almasıyla ortaya çıkıyordu ki, bu davranışı nedeniyle Deli lakabını almıştı. Böyle bir kahraman *İbn Fazlan Seyahatnamesi*'nde grlmektedir; 5000 kişilik kervanı tek başına durduran ve onlardan ekmek almadan geçmelerine izin vermeyen Oğuz yiğidi ile kuru aya köprü kurup geçenden otuz , geçmeyenden dve dve kırk akça alan Deli Dumrul arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır. Bu yiğit Deli Dumrul olmasa da, bu olay, İslam ncesi Oğuz toplumunda Deli Dumrul'a benzer kahramanların varlığını göstermektedir. Oğuzlar arasında yaşamış böyle bir kahramana Korkut Ata'nın ölümden kaçma motifi de yüklenmiş, böylece Deli Dumrul Hikyesi ortaya çıkmıştır (1998: 15-16).

İsa zkan'ın bir çalışmasında söylediğine göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun, *Azerbaycan*'da rivayeti görülmemesine karşın, *Hazar* tesinde sözlü gelenekte Türkmen rivayetinin yaşıyor olması, Deli Dumrul'un, destanın başında nnn *Rum*'a, *şam*'a gitmesini istemesi, diğer Dede Korkut boyları gibi bu boyun da *Türkistan*'da ortaya çıktığını ve *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasına gelen Oğuzların sözlü ve yazılı geleneğinde buraya taşınmış olduğunu göstermektedir (1997: 273).

Avelbek Konıratbayev'in kaydettiğine göre, Dumrul'un adı, Kazak Türklerinde, Dospambet jıravın şirinde Dombavıl olarak geçmektedir, mezarı *Jezkazgan*'dadır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'ndaki olaylar *Sirderya* bölgesinde meydana gelmiştir. Dumrul kavmi, bu dönemde Türkmenler arasında yaşıyorlardı ve onlara *Karadmr* deniliyordu. Kazaklardaki Kişi Jz (Küçük Yüz)'n şmen kolunda Karatamır denilen bir boy vardır (2000: 158-159).

Seyit Kaskabasov'a göre, Korkut efsanelerinde/hikyelerinde görülen lme are arayışı konusu, eskiden Türk Hanlığı (Gök-Türk Devleti) zamanında ortaya çıkmış, daha sonra da birkaç Türk halkına yayılmıştır denilebilir; Başkurt, Türkmen, Azerbaycan, Kazak folklorlarındaki Korkut karakteri bunun delilidir (2000: 191).

Deli Dumrul'un babası Duha Koca'nın adının, Selçuklu Devleti'nin atası Selçuk/Selk Bey'in babasının adı Dukak'dan gelmiş olabileceği dile getirilmiştir (Kitab-ı Dede Korkut, Bak 1988: 262'den aktaran Amanoğlu, 1999: 54).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun giriş bölümündeki anlatımlardan, kuruluş devri Selçuklular tarihine çok hakim olduğu görülen yazarın, Korkut Ata'nın yaşamış olduğu dönemi anlattığı Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndan sonra, Arslan Yabgu'ya bağlı olup, tutsaklığı sonrasında ondan umutlarını kestikleri gibi ağrı ve Tuğrul beylerin emri altına da girmek istemeyen

Yabgulu Oğuzlarının (Balhan/İrak Türkmenlerinin), *Horasan*'a geçmek için geldikleri *Ceyhun* (Amu Derya) üzerinde (muh. Amul, bugünkü Türkmenabat'da) yerleşik bir *İpek Yolu* köprüsü başında, bölük bölük obalar halinde beklemelerini de destanlaştırdığı görülmektedir. Bu destana konu yapılan tarihî olayın oluşum zamanının, Arslan b. Selçuk'a bağlı Yabgulu Oğuzlarının *Horasan*'a göçlerinin gerçekleştiği 1025 yılına karşılık geldiği, tarihî kimlikleri belirlenen destan kahramanlarının içerisinde buldukları *Oğuz-eli* (Oğuz)'nin ise anılan grubun bu göçe kadar yerleşik olarak kaldıkları, *Nur-ata* olduğu anlaşılmaktadır (2019: 38).

Duha Koca Oglu Deli Dumrul Boyu'nun üst tabakasında Selçuklu Devleti'nin Tuğrul Bey ve Çağrı Bey tarafından kuruluşunun, Tuğrul Bey'in Selçuklu Devleti hükümdarı olmasının, aynı zamanda Türklerin Müslümanlaşmasının destani-hikâyevi bir yansıması yer almaktadır. Ancak, hikâyenin üst tabakası zamanla Tuğrul Bey'e uyarlanmakla, onun hatırasıyla karışmakla birlikte, bu uyarlama ve karışma oldukça zayıf kalmıştır. Duha (Duka) Koca adında Selçuklu Devleti'nin atası Selçuk'un babası Dukak'ın, Dumrul (Toğrul) adında ise Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey'in hatırası bulunmaktadır. Aslında hikâyenin alt tabakasındaki en eski adlar da bu adlara yakın olmalıdır ki, ihtimal, Sümer metinlerindeki adların (Dumuzi vb.) benzerleridir. Aynı durum kahramanın babasının adı için de geçerlidir. Tarihî farklı dönemlerinde, kahramanın adı ve babasının adında bazı değişimler olmuş, bu adlar tarihî döneme göre kısmen değişerek varyantlaşmışlardır. Örneğin, tarihî farklı dönemlerinde, baba adı, Tohar, Dukak, Duha vb.; kahramanın adı, Dumuzi, Dumrul, Toğrul vb. şekillerde değişikliklere uğramış olabilir (Eyüboğlu, 2019: 316).

Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirildiği 15.-16. yüzyıla gelindiğinde kahramanın hatırası, birkaç asır önce yaşamış Tuğrul Bey/Tuğrul Sultan ile ilişkilendirilmiştir. Tuğrul Bey'in, bağlı olduğu devletten ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş bir devlet kurucusudur ki, destanda Dumrul'un yanındaki Oğuz topluluğu ile kendi hükümlanlığını kurması arasında bir yakınlık vardır. Selçuklular, başkenti *Sir Derya* kıyılarında bulunan *Yenikent* olan Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılarak, ırmağın öteki tarafına geçerek, *Cend*'e yerleşerek bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bu durum destana, Dumrul'un ırmağın üzerinde köprü kurarak kendi hâkimiyetini ilan etmesi şeklinde yansımıştır. Hikâyede Deli Dumrul, ününün *Rum* (Anadolu)'a, *Şam* (Suriye)'a yayılmasını istemektedir ki, bu coğrafya, *Orta Asya*'da ortaya çıkan Selçukluların, Tuğrul ve Çağrı Bey'in zaferleri sonrası yayılmaya başladığı Selçuklu fetihlerinin

coğrafyasıdır. Ancak hikâyedeki bu üst tabaka oldukça ince olup neredeyse sadece bunlardan ibarettir (Eyüboğlu, 2019: 316-317).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun *Makav* adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boyda geçen yer adları, bu boyun tarihî köklerinin Oğuzlar'ın, Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir.

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihî kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak belirlemiştir (2000: 158; 2002: 33; 2004: 126). Ahmet Bican Ercilasun'un bu görüşüne katılarak bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihî derinliklerine uzanan birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihî tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu belirlemiştik (Eyüboğlu, 2019: 426-445; Eyüboğlu, 2022: 105-108; Eyüboğlu, 2022b: 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan, destandaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Bayındır Han tipinin önemli bir tarihî tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu dile getirmiştik (Eyüboğlu, 2019: 268-275; Eyüboğlu, 2022: 106-107; Eyüboğlu, 2022b: 289-300). Dede Korkut'un önemli bir tarihî ve coğrafi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut'un alt coğrafyasının önemli bir tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle Dede Korkut'taki *Aladağ, Karadağ, Karaçuk, Kazılık Dağı, Türkistan, Amıt Suyu/Amu Derya, Sir Suyu/Sir Derya, Demirkapı* vb. birçok yer adı destanın tarihî coğrafyasını yansıtmaktadır (Eyüboğlu, 2023: 14).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, motifleri, varyantları ve ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu durum destanın köklü tarihînin ve geniş coğrafyasının bir yansımasıdır:

Deli Dumrul'un Anadolu'da on civarında varyantı tespit edilmiştir. Ayrıca, *Tebriz-Heris-Mehrem* köyünden *Azrail Nağlı* (Masalı) ve Rumeli'de *Tito köprüsü* varyantı da vardır (Gülensoy, 2004: 90-91). Günümüzde *Anadolu*'da, *Antalya*'da anlatılan bir yorumda Dumrul'un adı korunmuş ancak roller değişmiştir, bu anlatıda Dumrul'un karısı güvercine dönüştü ve doğan/şahin biçiminde görülen Azrail'i takip

etmektedir (Boratav, 2012: 65). Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun biraz farklı özeti niteliğinde olan bir Anadolu efsanesinde, Deli Dumrul, Azrail ile savaşmayıp ona ettiği hizmetin karşılığında kaç yıl yaşayacağını öğrenmiştir. Deli Dumrul Boyu ile ilgili efsaneler *Orta Asya*'da ve *Azerbaycan*'da da vardır (Bayat, 2003: 27). Deli Dumrul Hikâyesi, hem *Anadolu*'da hem de diğer Türkler arasında bilinmektedir. Köprüden geçenden otuz üç, geçmeyenden döve döve kırk akçe alınması olayı, küçük değişikliklerle halk arasında “*Başıma Deli Dumrul mu kesildin?*” sözleriyle deyimleşmiştir (Alptekin, 2008: 413).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile Türkmen varyantındaki *Makav* (Deli) Boyu temelde denktir, ancak aralarında bazı farklılıklar da vardır (Özkan, 1997: 271). *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan'ın maiyetindeki adamlardan, Allah'tan şeytandan korkmaz olarak tanıtılan Karluk, alp tipine örnek teşkil etmektedir ve Dede Korkut Kitabı'ndaki Azrail'e meydan okuyan Deli Dumrul'u anımsatmaktadır (Özarslan, 1998: 433). Türkmen mitolojisindeki Burkut Baba'nın Deli Dumrul'la bazı benzerlikleri vardır (Pirverdioğlu, 2000: 298). Türkmen mitolojisindeki Borkut/Burkut ile Korkut eski dönemlerde aynı karakter olabilir. Aynı karakter ve adı sonraki dönemlerde iki farklı ad, iki farklı karakter olarak varyantlaşmış olabilir (Eyüboğlu, 2019: 517).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, *Alangasar Alıp* (Saf Yiğit) efsanesine benzemektedir (Konıratbayev, 2000: 159). *Ay-Mangus* adlı bir Altay masalında da, tıpkı Deli Dumrul hikâyesinde olduğu gibi *cana can bulma* motifi sık sık geçmektedir (Ögel, 1993: 324). Deli Dumrul'un kendi canı için babasından ve anasından can dilemesi, can yerine can bulma şeklindeki ölüm eğretilmesi, Türk tarihinde Hümayun için ölen Babür ile Moğol Ögedey için ölen Tuluy örneklerinde de görülmektedir (Sina, 2004: 230). Deli Dumrul Boyu'nda Deli Dumrul'un ölüm meleği Azrail ile olan ilişkisi, Kumuk folklorundaki *Cavat Bey Destanı* (Cavat Bıy Yır) ile neredeyse aynıdır (Gezenfergızı, 2016: 652-653).

Tofik (Tevfik) Hacıyev, Arif Acalov, Celal Beydili gibi araştırmacılara göre Dumrul ile Sümer Tanrısı Dumuzi arasında bir ilişki vardır (Sultanzade, 2010: 480). Dumrul ve Duha Koca adları ile Dumuzi adı arasında bir ilişki sezilmektedir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile Sümer Destanı *İnanna ve Dumuzi* arasında bazı benzer kısım ve motifler vardır (Sultanzade, 2010: 480-483). Sümer ve Türk mitolojisinde pek çok ortak imge vardır ki, bunlardan biri, Bilgamiş (Gılgamış) ile Dede Korkut destan kahramanı Deli Dumrul ve Kumuk yır kahramanı Cavat bey'dir (Gezenfergızı, 2016: 653-654). Sümerlerin, Türkler ile olan bağı birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul

Boyu ile Sumer Destanı arasında önemli bir yakınlık olduğu görölmektedir. Milattan Önceki dönemlerde çeşitli kaynaklara yansımış benzer anlatıların olduğu görölmektedir. Türklerin eski mitolojilerinden, inanışlarından, tarihin derinliklerinden beslenen Deli Dumrul Boyu'nun, binlerce yıllık bir tarihî süreç içerisinde süzüle süzüle, işlene işlene geldiği daha iyi anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2019: 311).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, Dumrul'un karısının, kocasına duyduğu aşkı kanıtlamak için onun yerine ölmeyi kabul etmesi, Euripides'in tragedyasındaki *Alkestis* konusuyla benzerdir (Boratav, 2012: 65). Deli Dumrul'un Azrail ile yaptığı mücadele, Digenis Akrit'e dair Bizans efsanevi hikâyeleri benzeşmektedir (Jirmunskiy, 1961a: 616-617). M.Ö. 5. yüzyılın eski Yunan draması, Evripides'in *Alkestis*'i, Dede Korkut'un Deli Dumrul'u ile benzerdir. Deli Dumrul, Admetos ile Herakles'in rollerini üstlenmiştir (Baydur, 1951: 27-28). Deli Dumrul, Yunan mitolojisindeki Herakles ve Admetos'u birleştiren bir tiptir (Abdulla, 2015: 28-29, 271-274). M. Ö. 5. yüzyıl yazarlarından Euripides'in *Alkestis* adlı tragedyası ile Dede Korkut'un Deli Dumrul'u arasında çok sayıda benzerlik vardır (Sina, 2004: 225-233).

Türkler, binlerce yıllık tarihleri boyunca birkaç medeniyet dairesi değiştirmiştir. En eski devirlerden itibaren Türkler ve ataları; avcı-toplayıcı, bozkır kültürü, yerleşik yaşam gibi farklı yaşam tarzlarına sahip olmuşlardır. Türklerin ve atalarının tarihî süreç içerisinde tecrübe ettikleri bu medeniyet daireleri sözlü kültür ürünlerine ve Dede Korkut anlatılarına yansımıştır:

En eski devirlerde Türklerin ataları *Orta Asya'nın/Avrasya'nın* kuzey bölgelerinde ve *Güney Sibiryada* yaşıyorlardı; avcılık-toplayıcılıkla geçiniyorlardı; mağaralarda, küçük köylerde, ormanlarda vb. yaşıyorlardı; nüfus azdı; küçük gruplar halinde yaşıyorlardı; aralarında mücadele azdı; yaşamlarında geyik ve bazı av hayvanları önemli bir yere sahipti; devlet kurumu henüz gelişmemişti. Bu yüzden bu dönemde oluşan anlatılarda; kahraman avcı (Mergen) tipindedir, genellikle tek başınadır veya çevresinde az sayıda kişi vardır; kahraman olağanüstü varlıklarla mücadele halindedir; doğa tasvirleri yoğundur; efsanevi-mitolojik özellikler çoktur; tarihîlik azdır. Bugün *Güney Sibiryada* bölgesinde yaşayan Türk topluluklarının anlatılarında genellikle bu özellikler görölmektedir. Tarih-coğrafya, insanı ve yaşam tarzını etkilemiş, bu durum anlatılara da yansımıştır. Dede Korkut'ta; Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy bu dönemde ortaya çıkmıştır; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Begil Oğlu

Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'un en alt tabakaları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu anlatılar başlangıçta büyük oranda efsanevi-mitolojik özellikler taşıyorlardı.

Sonraki dönemde Türkler *Orta Asya'nın/Avrasya'nın* kuzey bölgelerinden, *Güney Sibirya'dan Orta Asya'nın* güney bölgelerine, Doğu Avrupa'ya doğru yayılmışlardı; hayvanları evcilleştirmişlerdi, hayvancılıkla geçiniyorlardı; çadır evlerinde, obalarda, bozkırlarda yaşıyorlardı; nüfus artmıştı; büyük gruplar, boylar/kabileler halinde yaşıyorlardı; aralarında mücadele artmıştı; yaşamlarında at ve koyun gibi hayvanlar önemli bir yere sahipti; devlet kurumu gelişmişti. Bu nedenle bu dönemde oluşan anlatılarda; kahraman alp (Alpamış) tipindedir, genellikle çevresinde birileri, kırk yiğit vb. vardır; kahraman başka insanlarla mücadele halindedir; doğa tasvirleri yeri geldikçedir; efsanevi-mitolojik özellikler azdır; tarihîlik çoktur. Bugün *Orta Asya, Doğu Avrupa* bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarının anlatılarında genellikle bu özellikler görülmektedir. Tarih-coğrafya, insanı ve yaşam tarzını etkilemiş, bu durum anlatılara da yansımıştır. Dede Korkut'ta; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy bu dönemde ortaya çıkmıştır. Daha önceki avcı-toplayıcı dönemde ortaya çıkan anlatılar ve Dede Korkut Boyları tarihîleşme sürecine girerek, sonraki dönemlerden tarihî-coğrafi unsurlar kazanarak gelişimine devam etmiştir.

Sonraki dönemde Türkler yavaş yavaş yerleşik yaşama geçmiş, yazı (kitap vb.) yaygınlaşmış, sözlü kültür ürünleri yazıya geçirilmişlerdir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'ta az yer adının geçtiği boylardan biridir. Boyun coğrafyası belirgin değildir, yok denecek kadar azdır. Çünkü bu destan, daha doğrusu bu efsane veya destani efsane, binlerce yıllık tarihî süzgecinden geçmiş, dilden dile, kuşaktan kuşağa, boydan boya, milletten millete anlatılmış, içerisine kısmen tarihî unsurları katmış, birçok farklı kültür dairelerinden geçmiş, yazılı kaynaklarda tespit edilebildiği kadarıyla 4000 yıllık, belki de bir o kadar daha, hatta çok daha eskiye uzanan kökleri olan bir anlatıdır. Herhalde *Anadolu'da*, dünyanın en eski yapılarından bazılarının bulunduğu, üzerlerine insanların, hayvanların, çeşitli varlıkların tasvirlerinin yapıldığı heykellerin dikildiği *Göbeklitepe'de* yaşayan insanlar da yaşam-ölüm kavramıyla karşılaşmışlar, bununla ilgili birbirlerine birşeyler anlatmışlardı. Bu destan/efsane onlardan biri, belki de tarihteki en ünlüsüdür. Çünkü dünyanın en eski yazılı destanı olan *Gilgameş* onun bir varyantıdır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda, başta kuru bir köprüden ve yanına bir obanın konduğundan bahsedilmiştir. Burada göçebe yaşam g r lmektedir. Deli Dumrul'un sözlerinden, dağların, bağların, üzümlerin olduğu bir coğrafya akla gelmektedir. Burada ise yerleşik, tarımcı bir toplum g r lmektedir. Yani Dede Korkut anlatılarındaki toplumda yarı yerleşik-yarı göçebe bir görünüm vardır. Destanın Sümer varyantında da benzer unsurlar vardır. Sümer varyantında *Mezopotamya* bölgesindeki yerleşikler ve buraya göç etmiş olan erken göçebelerle ilgili yansımalar vardır. Destanın varyantlarından anlaşıldığına göre, anlatı tarımcı-göçebe çatışması üzerinden de gelişmiştir. Bu durum destanı ilk göçebeliliğin ortaya çıktığı birkaç bin yıl öncesine götürmektedir. Dede Korkut'taki coğrafya göçebeliliğin ve tarımın bir arada görüldüğü *Batı Türkistan* coğrafyasıyla örtüşmektedir. Zaten Deli Dumrul'un  n n n *Rum*'a (Anadolu) ve *şam*'a (Suriye) yayılmasını istemesi de, *Orta Asya*'daki Türklerin/göçebelerin *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasına yayılmalarını yansıtmaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'ndaki önemli yerlerden biri *Karadağlar*'dır. Ancak burası mek n olmaktan ziyade kişilerin sözlerinde, soylamalarında birçok kez geçen bir yerdir. Destanda Deli Dumrul'un babası yaylak olarak *karşı yatan Karadağ*'dan ve Deli Dumrul yaylak olarak yüksek yüksek *Karadağlar*'dan, Deli Dumrul'un eşi ise yaylak olarak *karşı yatan Karadağlar*'dan bahsetmektedir. Destanın sonundaki Dede Korkut'un alkışında da *yerli Karadağlar*'dan bahsedilmektedir. Bunlar açık bir şekilde Dede Korkut ve Oğuz dilinin, geleneğinin ürünüdür. *Karadağlar*'ın diğer Dede Korkut boylarındaki gibi *karşı yatan Karadağlar* olarak nitelendirilmesi de bunun bir sonucudur. Sadece bu destana bakarak buranın yerini tespit etmek imkansızdır. Ancak destan, Dede Korkut Destanları arasında yer aldığı için, içerisindeki kullanılan ifade ve tasvirler Dede Korkut geleneğinin bir ürünü olduğu ve Dede Korkut'taki birçok dstandaki coğrafyadan *Karadağlar*'ın coğrafi konumu tespit edilebildiği için, bu dstandaki *Karadağlar*'ın da *Sirderya* boyunca uzanan, *Kazakistan*'da yer alan *Karadağlar* (Karatav) olduğu söylenebilir. Oğuzlar *Karadağlar*  evresindeki ırmak boylarında veya bozkırlarda g ç ettiklerinden, *karşı yatan Karadağlar* ortak hafızalarında korunmuştur.

Türkmen Sahra/Günbed yazmasındaki bir soylamada, "*karşı yatan kara dağlar erdemid r, otı bit b,  ıkub  ıkub el yaylamak*" (*karşıda duran kara dağlar erdemidir, ot bitirip, çıkıp çıkıp üstünde il yaylatmak*) demektedir (Ekici, 2019: 89, 181). Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz kenti dediği *Karaçuk*, esere göre *Farab* kentinin adıydı. *Farab*, *Aris*  ayının *Sir*

Derya'ya döküldüğü yerde bulunan küçük bir yöreydi, idare merkezi *Keder* kasabasıydı (Sümer, 1972: 38-39). Aybek ed-Devadari'nin (ö: 1336) *Ulu Han Ata Bitiği*'nden aktardığı bilgilerin bulunduğu *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihî'z-Zaman* adlı eserinde, Tatarların/Türklerin siyah dağ anlamındaki *Kara Dağ*'da tarih sahnesine çıktıkları söylenmiştir. Tatarların/Türklerin anavatanı bu *Kara Dağ*'dı (Demir, 2017: 73-75). Topkapı Sarayı *Oğuzname*'sinde, Alp Rüstem, "*Kara dağın kurdu! Kara kaya kaplanı!*" olarak nitelendirilmiştir (Ögel, 1994: 126). *Şecere-i Terakime*'deki Ögürçik'in söylediği bir şiirde "*Yassı yatan Kara-Dağ'ın sağırsına uğrayıp geldim*" demektedir (Ögel, 1993: 259). Oğuz-Kıpçak kavmi kışa doğru *Sirderya*, *Çu*, *Talas*, *İle/İli* kıyılarına ve *Karatav* (Karadağ) ile *Alatav* (Aladağ)'ın eteklerine toplanıyordu (Seydimbek, 2000: 51). Dede Korkut'taki *Kara Dağ* (*Karşı yatan Kara Dağ*) *Türkistan*'da, *Han Tanrı Dağları*'nın kollarından birinin adıdır. *Sirderya* boylarına uzanmaktadır (Öztürk, 2012: 290-291).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun coğrafyası belirsizdir. Böyle binlerce yıllık bir efsanede fazla bir coğrafyanın olmaması da son derece normaldir. Bir dönem *Karadağlar* (Kazakistan) çevresinde yaşamış Oğuzların ünlü dağlarının adını ortak hafızalarında koruduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Üst coğrafya

Haluk Köroğlu'na göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, *Kafkasya* bölgesinde ortaya çıkmıştır (Konıratbayev, 2000: 173).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in çalışmasında bahsettiğine göre, 10. yüzyılda ortaya çıkan Digenis'e ait anlatılar, *Anadolu* ve *Güney Kafkasya*'nın farklı dil konuşan halkları arasında çok yaygındır. Domrul'un Anadolu ile ilgili olan ilişkileri, onun, Oğuz destanlarına, *Yakın Doğu* tarih devresinde dahil olduğunu söylemek için bir kanıt oluşturmaktadır. Jirmunskiy, Kan Turalı Boyu'nun ilgili bulunduğu *Trabzon*'un Digenis anlatısının da yayılma merkezi olduğuna da dikkat çekmiştir (1961a: 616-617).

Şamil Allahverdi Cemşidov'un eserinde dile getirdiğine göre, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda mekân belli değildir. Kahraman, yiğitlik ününü *Rum*'a ve *Şam*'a duyurmayı arzulamıştır. *Rum* ve *Şam* ise Oğuz'dan çok uzaktadır. Dede Korkut Boyları'ndan, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'larda Oğuz kahramanlarının yerleştiği ve hareket ettiği saha belirli değildir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı

Boyu'nda *Rum*'un, *Şam*'ın söz arasında adı geçer ve Kanturalı, *Trabzon*'a bir kızın ardınca gitmiştir, ancak kahramanların nerede yerleştiği, hangi sahada yaşadığı Dede Korkut Kitabı'nda açık olarak görülmez (1990: 26-29).

Dede Korkut'ta kahraman tanıtımlarında, soylamalarda vb. çeşitli yerlerde adları birlikte geçen *Hemid-Merdin*, *Rum-Şam*, *Berde-Gence*, *Mekke-Medine* vb. *Anadolu-Azerbaycan*, *Yakın Doğu* bölgesinde yer almaktadır ve destanın üst coğrafyasıyla ilgilidir. Bu yer adlarının birçoğunun birlikte geçmesi ilginçtir. Bu ikili yer adları genellikle kahramanla ilgili yerlerde, tanıtımlarda vb. geçer: “*Hemid ilen Merdin kalasın depüp yıkan*”, “*yigitlüğüm Ruma, Şama gide*”, “*Berde'ye, Genceye varup vatan tutdu*”. Bazen de soylamalarda geçer: “*Mekke ile Medinenün kapusu ağaç*”. Destanları anlatan ozanın/ozanların, bildiği bu yer adlarını birlikte anarak, destanı daha çekici hâle getirmek, bir coğrafya ve gerçekçilik katmak istediği düşünülebilir. Bu durum destanlar için normaldir. Çünkü destanlar bir coğrafyaya sahiptir, az veya çok gerçeklik değeri taşırlar. Ozanlar bu anlatıları bir topluluk önünde anlatırlar ve izleyicilerin/dinleyicilerin ilgisini anlatı üzerinde korumaları gerekir. Bu yer adları genellikle destandaki ana mekân değildir, sadece destanda çeşitli ifadelerde ad olarak geçer. Yani buralar kahramanların yurdu değildir. Kara Budak *Hemid* ile *Merdin* kalesini tepip yıkar, Deli Dumrul ününün *Rum*'a *Şam*'a gitmesini ister, Begil *Oğuz*'dan uzaklara *Berde*'ye *Gence*'ye göç eder, Uruz, ağaç ile konuşurken onun *Mekke*'nin *Medine*'nin kapısı olduğunu söyler.

Açık bir şekilde denilebilir ki; *Anadolu-Azerbaycan* bölgesi ve *Orta Asya*, tarihî ve kültürel olarak olduğu gibi, coğrafî ve yer adları olarak da birbiriyle bağlıdır. *Anadolu* ve *Azerbaycan*'ın her bir köşesi anayurt *Türkistan*'ın/*Orta Asya*'nın hatıralarıyla doludur. Dede Korkut Destanları'nın bazılarında, üst coğrafya ile ilgili önemli bilgilerin olduğu kısımlar görülmektedir. Gerçekte destanların alt coğrafyası *Orta Asya*'ya ait olan bu yerler, Türklerin *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasına göç etmeleriyle yeni coğrafyalarına uyarlanmıştır. *Türkistan*'daki yer adlarının *Anadolu-Azerbaycan*'daki yeni yurttaki yer adlarına verilmesi de bunda etkili olmuştur. Dede Korkut Destanları'nın *Hazar*'ın batısı, *Anadolu-Azerbaycan* varyantı olan Dede Korkut Kitabı'nda üst coğrafyada *Anadolu-Azerbaycan* görülürken, Destanların *Orta Asya*, *Türkmenistan* varyantında ise üst coğrafyada yine *Orta Asya*, *Türkistan* vardır. Bu da destanların *Anadolu-Azerbaycan* varyantında, üst coğrafyasının sonradan destanlara uyarlandığını, anlatıların mahallileştiğini göstermektedir (Eyüboğlu, 2023: 21).

3. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'ndaki Yer Adları

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'ndaki yer adları şunlardır: *Karadağ*, *Oğuz Eli/Oğuz*, *Rum/Rum Eli*, *Şam*.

Karadağ: Dede Korkut Kitabı'nda *Kara dağ*, *Kara dağlar* olarak geçmektedir. Adı 11 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Gökyay, 1973: 236). Dede Korkut Kitabı'nda ayrıca *Karacuk* adı geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu (Gökyay, 1973: 335).

Zeki Velidi Togan, *Kazakistan*'da *Sir Derya*'ya paralel uzanan *Kara Tav* sıradağlarının Dede Korkut'taki karşı yatan *Kara dağ* ya da *Karacuk Dağ* olduğunu söylemiştir (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973: CIII-CIV). Zeki Velidi Togan'a göre, Oğuzlar ve liderleri Salur Kazan ve Kanturalı, *Sir Derya*'nın kuzeyinde bulunan *Kara-Dağ*, yani *Karacuk Dağı*'nın sakinleriydi (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973: CLXX).

Alkey Margulan'ın çalışmasında yazdığına göre, *Oğuzname*'de Kazan Han'ın sevdiği yerlerden biri *Karaşık Dağı*'dır. Bu dağın bir diğer adı da *Karatav* (Karadağ)'dır. *Karatav* (Karadağ), Firdevsi'nin *Şehname* destanında *kuh hara* şeklinde geçmektedir. Dede Korkut'ta adı geçen *Karaşık* kenti, tahminen, *Kazakistan*'ın güney bölgesindeki *Karatav* (Karadağ)'ın güney cephesinde, eski *Karnak* kentinin yakınlarındaydı. Kazak destanlarında bu kent *Kırk Kaleli Karaşık* şeklinde geçer ve çoğunlukla *Karatav* (Karadağ) ile birlikte anılmaktadır (2000: 143).

Faruk Sümer'in dediğine göre, *Karacuk*, *Sirderya* boylarındaki, bugün *Karatav* (Karadağ) adıyla anılan ünlü sıra dağlardır. 11. yüzyılın Türk yazarı Kaşgarlı Mahmud, *Karacuk*'un Oğuz yurdu olduğunu açıkça söyleyerek haritasında da göstermiştir. *Şecere-i Terakime*'deki Türkmen rivayetlerinde de *Karaçuk*, Oğuzlar'ın yurduna ait yer adları arasında sayılmaktadır (1959: 408-409).

Şamil Allahverdi Cemşidov'un eserinde kaydettiğine göre, *Karaçuk* adlı dağ vaktiyle *Orta Asya*'daydı. Ancak araştırmacıların dediği bütün *Karaçuk*'ların, *Karacadağ* ve *Karadağ*'ın Dede Korkut Kitabı'ndaki *Karaçuk* ile ne derece ilgili olduğunu söylemek zordur. Aslında ilgili *Karaçuk Dağı*, *Azerbaycan*'da, *Karabağ* mevkiindedir (1990: 34).

Ali Öztürk'ün bahsettiğine göre, Dede Korkut'taki *Kara Dağ*, *Türkistan*'da, *Han Tanrı Dağları*'nın kollarından birinin adı olup, *Sirderya*

boylarına uzanmaktadır. Dede Korkut'taki *Karacuk Dağı*, *Hazar Denizi*'nin doğusundadır. *Karacuk Çoban* da adını bu *Karacuk Dağ*'dan almıştır (2012: 290-291).

Dede Korkut'taki *Kara Dağ/Karadağ/Karadağlar/Karaçuk*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır; bugün de aynı adı taşıyan *Karadağlar* (Karatau/Karatav)'dır. *Karadağlar/Karacuk* bölgesinin Oğuzların/Türklerin hatıralarında ve onun destani bir yansıması olan Dede Korkut'ta önemli bir yeri vardır. Dede Korkut'taki *Kara Dağ* adı destanda ayrıca cins adı olarak da geçmekte, belirli belirsiz birçok dağları da ifade etmektedir. Eski Türkler/Oğuzlar, çeşitli coğrafyalara göç ettikçe ve yayıldıkça *Kara Dağ*'ın adını da yeni yurtlarına götürmüşlerdir.

Oğuz Eli/Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Oğuz*, *Oğuz Eli*, *Oğuz Elleri*, *Oğuz Kavmi*, *İç Oğuz*, *Taş Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Oğuz*, *İç Oğuz*, *Daş Oğuz*, *Dış Oğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 12 boyun tamamında geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy. Türkmen varyantında adı 9 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelı Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 328-338; Erdem, 1998: 809-811).

Faruk Sümer'in eserinde kaydettiğine göre, Dede Korkut kahramanları *Oğuz Eli*'ne mensupturlar. Oğuzlar, hikâyelerde çok defa *kalın* (kalabalık, güçlü) ve bazen de *kanlı* (ihtimal savaşçı ya da öcünü alan) sözleriyle nitelenmektedir (1972: 391).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Oğuzname*'de, Oğuz Han'ın yurdunu üçer üçer altı oğlu arasında bölüştürmesinden sonra Oğuzlar Boz-Ok ve Üç-Ok diye adlandırılmıştır. Dede Korkut'ta ise İç-Oğuz'dan Üç-Oklar, Taş(Dış)-Oğuz'dan Boz-Oklar anlaşılmaktadır (1973: LXXXVIII).

Mehmet Fahrettin Kırzıoğlu'na göre, İslam coğrafyacılarının *Ermeniyye* dedikleri bölge ile *Arran* ve *Azerbaycan* memleketlerinin bütünü *Oğuz* ili içindeydi; *Oğuz İli* ifadesi ise *Gence-Bayburt-Nahcevan-Karadeniz* ve *Ahuska-Van Gölü* arasındaki bölgeyi içeriyordu (Kırzıoğlu'ndan aktaran Gökyay, 1973: XC).

Şamil Cemsıdov'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda tasvir edilen coğrafı çevreyle ilgili olarak, *Oğuz*'un esasen coğrafı olarak kullanıldığı

görülmektedir. Bu coğrafi adlar destanda ayrı ayrı boylarda *İç oğuz*, *Daş oğuz*, *Oğuz*, *Kalın oğuz*, *Oğuz elleri* şeklinde geçmektedir (2004: 117).

Dede Korkut'taki *İç Oğuz-Dış Oğuz* kavramları hikâyelere göre değişmektedir. Çünkü Dede Korkut Hikâyeleri, tarihin farklı dönemlerine aittir. Tarihi süreçte, Türk kabile federasyonlarının değişmesi, federasyona çeşitli boyların girip çıkması, devletin büyüme ve küçülmesi, sınırların genişlemesi ve daralması, sosyal, ekonomik, politik, askeri gelişmeler, göçebelige bağlı olarak kavimlerin yer değiştirmesi vb. gibi nedenlerle, Türk tarihinin destani-hikâyevi bir yansıması olan Dede Korkut'ta da *İç Oğuz-Dış Oğuz* ifadeleri hikâyeye göre değişmektedir. Bazı hikâyelerde *İç Oğuz-Dış Oğuz* kavramları da açık değildir, hikâyeye sonradan uyarlanmıştır. *İç Oğuz-Dış Oğuz* kavramları hakimiyeti elde tutan tarafa göre değişmektedir, hangi taraf iktidarı elde tutuyorsa, o taraf İç Oğuz olarak merkeze konmuştur. Çoğu zaman İç Oğuz ve Dış Oğuz, Batı Göktürklerini oluşturan On-Okların, batıdaki Nu-she-pi ve doğudaki Tu-lu boylarıdır. Ancak bazı hikâyelerde İç Oğuz, Batı Göktürklerini; Dış Oğuz, Doğu Göktürklerini ifade etmektedir. *İç Oğuz-Dış Oğuz* ifadeleri hikâyeye, hatta aynı hikâyenin alt ve üst tabakalarına göre değişebilmektedir (Eyüboğlu, 2019: 380-381).

Rum/Rum Eli: Dede Korkut Kitabı'nda *Rum*, *Rum Eli* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Rum* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 2 boyda geçer: Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu. Türkmen varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973: 337; Erdem, 1998: 811).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Rum*, *Orta ve Batı Anadolu*, *Roma* ve *Bizans* devletlerini gösteren bir ifadedir. Dede Korkut'ta Bizans Devleti yerine geçmektedir. *Rum Eli*, Doğu Roma Devleti ülkesi, Bizans Devleti'ne bağlı olan yerlerdir (1973: 337).

Eskiden *Anadolu*, Roma Devleti'nin, Doğu Roma Devleti'nin bir vilayeti idi. *Rum* adı *Roma*'nın Araplar tarafından söylenişi olup Türklere de geçmiştir. *Rum Eli*, *Roma Ülkesi* anlamındadır ve Dede Korkut'ta *Anadolu* için kullanılmıştır. Destanın alt coğrafyasının *Orta Asya* olduğunu göstermektedir, çünkü Oğuzlar/Türkler *Orta Asya*'da yaşarlarken *Anadolu*'ya *Rum Eli* (Rum Ülkesi) diyorlardı. *Anadolu* Türkleştikten sonra başka isimlerle adlandırılmıştır. Yani Dede Korkut'ta *Anadolu*'nun *Rum* olarak adlandırılması, henüz *Anadolu*'nun Türkleşmediği bir zamana işaret etmektedir.

Şam: Dede Korkut Kitabı'nda *Şam* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973: 337).

Orhan Şaik Gökay'a göre, *Şam*, *Suriye*'nin başkentidir. *Suriye Çölü*'nün kuzeybatı ucunda, *Anti-Lübnan Dağları*'nın eteğinde ve burada nehir kıyısında tarihî bir kenttir (1973: 337)

Sonuç

Coğrafya insanların görünüşünü, yiyecek-içeceklerini, giyim-kuşamını, barınmasını, tarihini, kültürünü, inanışlarını ve daha birçok unsuru etkilemiştir. Eski Türklerin yaşadığı coğrafyanın etkileri Dede Korkut'a yansımıştır. Dede Korkut kahramanlarının birçok davranışlarının altyapısında coğrafyanın etkileri görülmektedir.

Dede Korkut'ta adı geçen yerlerin birçok tarihî devirlerde olduğu gibi bugün de Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada kullanılan yerlerdir. Dede Korkut'ta adları birlikte geçen *Hemid-Merdin*, *Rum-Şam*, *Berde-Gence*, *Mekke-Medine* vb. ikili yer adları ise destanın üst coğrafyasıyla ilgilidir ve *Anadolu-Azerbaycan*, *Yakın Doğu* bölgesinde yer almaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun konusu, bir kişinin ölümle olan mücadelesidir. Anlatı kişileştirilmiş olağanüstü varlıkla mücadele üzerine kurulmuştur. Anlatıda bir kişinin/karakterin/tipin olumlu anlamda büyük bir dönüşümü görülmektedir. Destanın başkahramanı Deli Dumrul'dur.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda tarihî-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka Şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası, 3) Göktürk-Türgiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Boyun coğrafyasında bu tabakaların yansımaları vardır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun Makav adlı bir *Türkmenistan* varyantının olması, boyda geçen yer adları, bu boyun Oğuzların *Hazar*'ın batısına, *Anadolu-Azerbaycan*'a göçlerinden önceye, *Orta Asya*'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Boyda geçen kişiler, çeşitli motifler, anlatının varyantları, ilgili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'ta az yer adının geçtiği boylardan biridir. Boyun coğrafyası belirsizdir. Çünkü bu efsane çok eskiye uzanan kökleri olan bir anlatıdır. Bu anlatı yaşam-ölüm kavramıyla ilgili tarihteki en ünlüsü olduğu söylenebilecek bir efsanenin bir varyantıdır. Bir dönem *Karadağlar* çevresinde yaşamış Oğuzların ünlü dağlarının adını ortak hafızalarında koruduğu görülmektedir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda *Karadağ*, *Oğuz Eli/Oğuz*, *Rum/Rum Eli*, *Şam* yer adları geçmektedir.

Kaynakça

- Abbasov, N. N. (2009). “Kitab-ı Dede Korkut Destanı ve Oğuz Türklerinin İctimai-Siyasal Kuruluşu Hakkında”, *Karadeniz Araştırmaları*, (22), 147-157.
- Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ahmedova, A. (2018). “Kitab-i Dede Korkut Destanı” Oğuz Türklerinin Ortak Yazılı Yapıtıdır. *Kafdağı*, 3 (1), 19-30.
- Akar, A. (2019). Bir Milli Kültür Değeri Olarak Dede Korkut Oğuznâmeleri. *Nefes*, (35), 76-83.
- Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Alptekin, A. B. (2008). “Doğu Anadolu Bölgesinde Anlatılan Halk Hikâyelerinde Dede Korkut Hikâyeleri'nin Etkileri”, *Türk Dili*, (683), 413-422.
- Alsac, F. (2024). “Dokuyucu Ana Arketipi Bağlamında Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısı”, *Folklor Akademi Dergisi*, 7 (1), 12-21.
- Amanoğlu, E. K. (1999). “Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri: Dede Korkut”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (11), 53-59.
- Asker, N. (2016). “Dede Korkut Kitabında Şehirler ve Kaleler”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. 197-205.
- Aşrov, A. (2000). “Türkmen Nüshasının Değeri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. 49-54.
- Balhıyev, G. (2000). “Gorkut Ata - Ruhı Ata”, akt. Güçmurat Sultanmuradov, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. 55-62.
- Bayat, F. (2003). *Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: KaraM.
- Baydur, S. Y. (1951). “Evrıpides'in Alkestis'i - Dede Korkut'un Deli Dumrul'u”, *Türk Dili*, (1), 27-28.
- Boratav, P. N. (1958). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII (48), 31-62.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Buldur, A. D. ve Meydan, A. ve Güngör, Ş. (2016). “Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası”, *Journal of Social Sciences*, 15 (3), 925-947.
- Cemşidov, Ş. A. (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. Akt. Üçler Bulduk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cemşidov, Ş. (2004). “Dede Qorqud Kitabı'nda Coğrafi Mühit, *Dede Qorqud Dünyası. Meqaleler*. Bakı: “Önder Neşriyyat”. 109-124.
- Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitigi - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Derman, A. ve Aslan, Z. (2016). “Çevre Eğitimi İçin Kültürel Bir Bakış Açısı: Dede Korkut Hikâyeleri”. *Turkish Studies*, 11 (14), 201-220.
- Durbilmez, B. (2003). “Efsaneden Destana: Kazakistan'da Korkut Ata ve Korkut Küyü”,

Milli Folklor, (60), 219-232.

Durmuş, İ. (2017). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Duymaz, A. (2015). Türkmenistan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Geleneği. *Milli Folklor*, (107), 19-33.

Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Bağlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Elibeyzade, E. (1999). *Kitabi Dede Korkud*. Bakı: Azerbaycan Tercüme Merkezi.

Emol, H. (2016). "Dede Korkut Oğuznamelerinde Oğuz Boy Teşkilatının İzleri", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. 589-592.

Ercilasun, A. B. (1998). "Deli Dumrul İle Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese", *Milli Folklor*, (37), 13-16.

Ercilasun, A. B. (2000). "Dede Korkut'taki Olayların Zamanı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. 157-160.

Ercilasun, A. B. (2002). "Salur Kazan Kimdir?", *Milli Folklor*, (56), 22-33.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdem, M. (2005). "Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (4), 158-188.

Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1000 Temel Eser.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 87-145.

Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.

Eyüboğlu, D. C. (2022c). Dede Korkut'taki Deli Dumrul. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 64-86.

Eyüboğlu, D. C. (2023). Dede Korkut'taki Türkistan. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1-28.

Eyüboğlu, D. C. (2024). *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Gezenfergızı, A. (2016). "Oğuz Destanı "Kitabı Dede Korkut"un İzleri Kıpçak Kökenli Kumuklar'ın Yırlarında ve Sümer Metinlerinde", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. 651-656.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Demdem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Gömeç, S. (2009). "Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), 210-217.

Gülensoy, T. (2004). "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-

- 26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, (41), TDK Yay., Ankara, 2004, 81-92.
- Gürçay, S. (2016). “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” Hikâyesinin Göstergibilimsel Açıdan İncelenmesi. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 2 (3), 23-48.
- Heyet, C. (2004). “Dede Gorgud Destanlarının Tarihine Bir Bahış”, II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/II, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, 77-81.
- Iskakov, B. ve İbrayev, Ş. (2000). “Korkıt Ata Kitabı”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 285-332.
- İbrayev, Ş. (2000). “Ebedî Miras”, akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 15-43.
- İnan, A. (2016). “Türk Destanlarına Genel Bakış”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler - Metinler)*, haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz. İstanbul: Ötügen Neşriyat. 35-51.
- Jırmunskiy, V. M. (1961a). “Kitabı Korkud” ve Oğuz Destanı Geleneği”, çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, (100), 609-629.
- Jırmunskiy, V. M. (1961b). “Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler”, çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV (99), 471-483.
- Jırmunskiy, V. M. (1997). “Dede Korkut Kitabına Girmeyen Hikâyeler”, çev. C. Kanaşayeva, *Millî Folklor*, (36), 77-81.
- Kakhniashvili, G. ve Özel, H. (2016). “Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. 1111-1115.
- Kalenderoğlu, İ. (2016). “Dede Korkut Kitabına Adanan Üç Ömür: Muharrem Ergin, Mâti Köşâyev, Hamit Araslı”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. 825-833.
- Kaskabasov, S. (2000). “Ecelle Boğuşan İnsan”, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 183-196.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Kırman, Ü. (2004). *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Konıratbayev, A. (2000). “Korkut Ata Hakkında”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 147-182.
- Korkmaz, Z. (2006). “Dede Korkut Hikâyelerinde İnsan ve Doğa”, *Türk Dili*, (657), 250-257.
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerler (Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri)*. Çev. Özcan Buze. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Margulan, A. (2000). “Korkut: Efsane ve Hakikat”, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 123-146.
- Nısanbayev, A. (2000). “Türk Halklarının Büyük Düşünürü Korkut Ata”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 1-13.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1994). “Dede Korkut Kitabı’nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı

- Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, 113-128.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özarslan, M. (1998). "Oğuz Kağan Destanı'nda Tarihi, Dinî, Beşerî ve Tabiatüstü Unsurlar", *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, haz. Metin Özarslan ve Özkul Çobanoğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası. 424-438.
- Özdarıcı, Ö. (2011). "Anlatı Tekniği Açısından "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı"nı Bir Çözümleme Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (16), 371-380.
- Özkan, İ. (1997). "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1995, TDK Yay., Ankara, 1997, 263-314.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Pirverdioğlu, A. (2000). "Dede Korkut ve Şamanizm", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgöl ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. 293-299.
- Sepeçioğlu, M. N. (1998). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Seydimbek, A. (2000). "Korkut Ata Efsaneleri", akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. 49-95.
- Sina, A. (2004). "Alkestis ve Deli Dumrul", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, (36), 225-235.
- Sultanzade, V. (2010). "Domrul Adının Kökeni Ve Deli Domrul Boyunda Bazı Motiflerin Kaynağı Üzerine", *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu-KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Epik Ənənəsində Dastan "Ortaq Türk Keçmişindən Ortaq Türk Gələcəyinə" VI Uluslararası Folklor Konfransının (Bakı, 25-26 Noyabr 2010) Materialları*. Bakı. 480-483.
- Sümer, F. (1959). "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII (3-4), 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, A. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, A. (2018). "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi"nde Yapı. *KUSAD*, 1 (1), 54-73.
- Şahin, V. (2017). 'Dede Korkut Hikâyeleri'nde Mekân Algısı ve Kurgusu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, (8), 1-49.
- Şen, C. (2018). *Dede Korkut Anlatıları'nda Büyümlü Gerçekçilik*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Taşaoğlu, A. (2015). "Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 21-30.
- Tokgözlü, A. (2021). Dede Korkut Kitabı'ndan "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" Adlı Hikâyenin Yapı Bakımından Tahlili. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (6), 298-313.

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Köftehor Sözcüğü Üstüne

Selim Önler | ORCID : 0000-0003-4102-4511 | selimonler@halic.edu.tr

Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, Türkiye.

ROR ID : <https://ror.org/022xhck05>

Özet

Belli bir sınıfın ya da grubun kendi arasında geliştirdiği yapma bir dil olan argo, sık sık bayağı sözlerle karıştırılmaktadır. Türk dili çalışmalarında argo ile bayağı sözler arasındaki çizgi, henüz, tam olarak çizilememiştir. Farsça 'dövmek, ezmek' anlamlarındaki küften sözcüğünün son sesinin düşmesiyle meydana küfte>köfte sözcüğü gelmektedir. Sonuna geldiği sözcüklere 'yiye, içen' anlamı katan Farsça 'yemek, içmek' anlamındaki hörden sözcüğünün kısalarak 'yiye, tüketen' anlamındaki hür sözcüğünün eklenmesiyle ortaya 'köfte yiye/ezilmiş lokma yiye' şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Zamanla ise bu sözcüğün anlam alanını değiştirerek argo anlamlar kazandığı görülmektedir. Köftehor sözcüğü bugün anlam alanını büyük oranda değiştirerek günümüz argo sözlüklerinde tanımlanmamaktadır. Argo sayılabilecek bir sözcük olan köftehor, Osmanlı'da bir suç sayılmaktaydı ve her suç gibi bu da cezalandırılmaktaydı. Râsih, "Bülgatü'l-Ahbâb" adlı eserinde köftehor sözcüğünün halk arasında anlamının bilinmeden kullanıldığını söylemektedir. Râsih, bu sözcüğün güfte sözcüğünden galat yoluyla küfte şeklinde söylenegeldiğinden bahsetmektedir. Ona göre bu sözcük aslında sühanhor olmalıdır. Ancak ne yazık ki Râsih'in bu söylediklerini destekleyecek daha fazla tanık elimizde bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Köftehor, Argo, Küfür, Jargon

Atıf Bilgisi

Önler, Selim. (2024). Köftehor Sözcüğü Üstüne. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 4/2, 125-134.<https://doi.org/10.62605/ufb.1570080>

Geliş Tarihi	18.10.2024
Kabul Tarihi	19.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

About the Word Köftehor

Selim Önler | ORCID : 0000-0003-4102-4511 | selimonler@halic.edu.tr

Halic University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, İstanbul, Turkey.

ROR ID : <https://ror.org/022xhck05>

Abstract

Argot, an artificial language developed by a certain class or group of people among themselves, is often confused with vulgar language. In Turkish language studies, the line between argot and vulgar words has not yet been fully drawn. The word küfte>köfte is formed by the dropping of the final sound of the Persian word küften meaning 'to beat, to crush'. The Persian word hörden meaning 'eating, drinking', which adds the meaning of 'eating, drinking' to the words it comes at the end of, is shortened with the addition of the word hür meaning 'eating, consuming', resulting in the meaning of 'eating meatballs/eating crushed bites'. In time, it is seen that this word has changed its meaning and gained argot meanings. The word köftehor has changed its meaning to a significant extent and is not recognised in today's argot dictionaries. Köftehor, a slang word, was considered a criminal offence in the Ottoman Empire and was punishable like any other offence. In his work "Bülgatü'l-Ahbâb", Râsîh states that the word köftehor is used among the people without knowing its meaning. Râsîh mentions that this word has been pronounced as küfte, a corruption of the word güfte. According to him, this word should actually be sühanhor. Unfortunately, we do not have any more witnesses to support Râsîh's statements.

Keywords

Ottoman, Köftehor, Argot, Slang, Jargon

Citation

Önler, Selim. (2024). About the Word Köftehor. *International Journal of Philology Bengü*, 4/2, 125-134.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1570080>

Date of Submission	18.10.2024
Date of Acceptance	19.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

Giriş

Argoyu günlük yaşamın şiirine benzeten Hayakawa, bundan yaklaşık doksan yıl kadar önce, argonun (İng. slang) insanların yaşam ve yaşamda karşılaştıkları şeyler hakkındaki duygularını canlı bir şekilde etme aracı olduğunu söylemektedir (1941: 193-195). Argo ve bayağılık (İng. vulgarism) olarak adlandırdığımız şeyin, ‘büyük şiir’ ile tamamen aynı ilkeler üzerinde çalıştığı gerçeğinin hiçbir zaman yeterince kabul görmediğini söyleyen Hayakawa, bu gibi ifadelerin üretildiği imgesel sürecin şairlerin şiire ulaştığı süreçle aynı olduğunu söyleyip argoda da - şiirde olduğu gibi- olayları bilimsel açıdan çirkin ama duygusal açıdan etkileyici bir dille görme aşkı aynıdır demektedir (1941: 193-195).

Argo sözcüğünü Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük’te (GTS) Fransızca ‘argot’ya dayandırarak sözcüğün ilk anlamı için “1. Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken, çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim; 2. Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim.” açıklamaları vermektedir (URL.1). Kubbealtı Lugatı’nda ise “1. Külhanbeylerin kullandığı ağız, kaba konuşma; 2. Ortak dilden ayrı olarak daha çok kendini gizlemek isteyen belli topluluklar tarafından kullanılan, herkesçe anlaşılmayan, ortak dildeki kelimelere farklı anlamlar yükleyen, mecâzî anlamların önemli bir yer tuttuğu özel dil” (URL.2) anlamları verilmektedir.

Dilbilim Sözlüğü ise *argo* için ‘slang’ karşılığını verip “Farklı biçimde iletişim sağlamak amacıyla, bir grubun, ülkede konuşulan dilin yapısına dayanarak oluşturduğu ve resmi olmayan ortamlarda kullandığı, herkesçe anlaşılmayan, eğretilmeleri bol, kendine özgü sözdağarı ve deyimleri olan özel dil” şeklinde tanımlamaktadır (İmer vd., 2019: 32).

Türkçenin ilk geniş kapsamlı argo sözlüğünü hazırlayan Ferit Devellioğlu, argoyu özel diller sınıfına sokar ve “toplumda belli bir gruba veya sosyal bir sınıfa mahsus olan ve genel dilin koynunda asalak bir kelime hazinesi bulunan konuşma sistemleri” olarak tanımlar (Devellioğlu, 1980). Devellioğlu’na göre gerçek argoyu teklifsiz dil, halk dili ve kaba veya aşağılık dil gibi sınıflardan ayırmak gerekir; çünkü gerçek argo bir sınıfa veya takıma bağlı kişiler tarafından kullanılan ve bu sınıfların ve takımların dışında kalanlar tarafından anlaşılmaması gereken sözcüklerden meydana gelmektedir (Devellioğlu, 1980: 24).

Yine Türk dilinin büyük argo sözlüklerinden birinin yazarı olan Hulki Aktunç, argoyu altı ana gruba ve bunları da on sekiz alana ayırmaktadır¹:

- a. Suç dünyası
  - i. Hırsız, dolandırıcı, yankesici argosu
  - ii. Uyuşturucu argosu
  - iii. Kumar argosu
  - iv. Kabadayı argosu
  - v. Dilenci argosu
- b. Kapalı dünyalar
  - i. Hapishane, tutukevi argosu
  - ii. Yatılı okul, okul argosu
  - iii. Kışla argosu
  - iv. Denizcilik argosu
- c. Azınlık dünyası
  - i. Etnik azınlıklar argosu
  - ii. Göçmen argosu
- d. Cinsel dünya
  - i. Cinsel argo
  - ii. Eşcinsel argosu
  - iii. Fuhuş argosu
- e. Alışveriş dünyası
  - i. Esnaf argosu
  - ii. Şoför argosu
  - iii. Eğlence argosu
- f. Spor dünyası
  - i. Spor argosu (Aktunç, 1998)

---

¹ Detaylı bilgi için bkz. Aktunç, H. (1998). Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Bunların yanı sıra Aktunç'un sözlüğünün giriş kısmında Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen ve günümüzde kaba sözler sayılan örnekler de bulunmaktadır (Aktunç, 1998: 17).

Türkçede ve Türk dili çalışmalarında argo ile bayağı söz-sokak ağzı-küfür arasındaki çizgi tam olarak çizilememiştir. Türk dili çalışmalarında *argo* için çoğunlukla *slang* ve *argot* karşılıkları verilmektedir. İnsan, iki sözcükle karşılanan terimleri tek sözcükle karşılayabiliyorsa dilin ekonomi prensibine bağlı olarak tek sözcüğü tercih etme eğilimindedir. Bu da argo sözcüğünün kullanım alanını genişleterek bayağı söz-sokak ağzı-küfür terimlerini de kapsamış olabileceğini akla getiriyor. Argo (*argot*) belli bir sınıf ya da grubun kendi arasında geliştirdiği bir yapma dil, bayağı söz-sokak ağzı-küfür (*slang*) ise halk tarafından kullanılan uygunsuz ve kaba sözlerdir şeklinde özetlenebilir. Argo, jargon, bayağı söz vd. terimlerini burada açıklamaya çalışmak ve bu konuyu tartışmak, bu yazıda ele alınacak asıl konudan uzaklaştıracağı için daha fazla değinilmeyecektir.

1. Köftehor Sözcüğü Hakkında

Farsça 'dövmek, ezmek' anlamlarındaki *kūften* (کوفتن) sözcüğünün son sesinin düşmesiyle meydana gelen *kūfte* > *köfte* sözcüğü ile sonuna geldiği sözcüklere 'yiyen, içen' anlamı katan Farsça 'yemek, içmek' anlamındaki *hōrden* (خوردن) sözcüğünün kısalarak 'yiyen, tüketen' anlamına gelen *hōr* (خور ~ خور) sözcüğünün eklenmesiyle ortaya 'köfte yiyen/ezilmiş lokma yiyen' şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Zaman içerisinde bu sözcüğün anlam alanını değiştirerek argo anlamlar kazandığı görülmektedir.

Osmanlı sahasında 'karısının aldatmasına göz yuman, kadın pazarlayan, muhabbet tellalı, pezevenk' gibi anlamlar kazanan sözcük hakkında sözlüklerde şu tanımlar karşımıza çıkmaktadır:

kūfte-hwār: A cuckold, a wittol 'deyyus, boynuzlu' (Steingass); *kūfte-hōr*: Lafazan. (Kâmûs-ı Osmânî); *kūfte-hōr*: Şarlatan, tafra-furûş (Kamus-ı Türki); *kūftehōr*: Mecaz yoluyla şuna buna kadın götüren, lafazan, geveze yerinde kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, 1993); *köftehor*: Para karşılığı cinsel birleşmelere aracılık eden kimse. Pezevenk. (Bingölçe, 2011); *köftehor*: Tafrazen (Lehçe-i Osmanî); *köftehor*: Sevgiyle karışık bir azarlama sözü (GTS)

Burhân-ı Katı'da *köftehor* sözcüğüne doğrudan yer verilmez. Onun yerine *hūzî-hvār* maddesinde "köftehor manasıdır ki kaltaban ve pâzeng iradesinde ıstılahtır" şeklinde bir açıklama yer almaktadır.

Lafazan, muhabbet tellalı anlamını kazanan köftehorluk, Osmanlı hukukunda suç kabul edilmekteydi. Buna bağlı olarak da Osmanlı ceza kanununda kendine yer bulmuştur. Osmanlı kanunnamelerinde ve ceza hukunda köftehor kınlığı, köftehor kanlığı, köftehor ergenliği adlarıyla geçen bu ceza, kişinin ekonomik durumuna göre yüz akçe ile otuz akçe arasında değişmekteydi.²

Köftehorluk suçunu Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde şu şekilde tanımlıyor:

“Mecaz yoluyla şuna buna kadın götüren adam, lafazan, geveze yerinde kullanılan bir tabirdir. Kanunî Sultan Süleyman Kanunnamesinde (Kanunname-i Âl-i Osman, Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasının ilavesi, sayfa 3) ‘bunun gibi (zina eden) avratı eri kabul eylese köftehor ergenliği yüz akça alına, eğer yoksul olursa elli akça alına ve gayetle fakir olsa kırk ya otuz akça cerime alına’ diye yazılıdır. Ergenlik dul kadının henüz evlenmemiş genç adama vardıkta bekârlık hakkı olarak hediye suretinde verilen para demektir.” (2, 1993).

Osmanlı'da bir suç sayılan köftehorluğun karşılığı olarak alınan köftehor kınlığı ise kanunnamelerde şu şekillerde görülmektedir:

i. Eğer avretin hâli (malı) olub eri kabul eylese, köftehor kınlığı yüz akçe vere; yohsul olur ise elli akçe; gayet fakir olur ise kırk veya otuz akçe cürm alına (Akgündüz, 1993, s. 627); Eğer avretin hali olub eri kabul eylese, köftehor kınlığın yüz akçe vere, yohsul olursa elli akçe, gayet fakir ise kırk ya otuz akçe cürm alına (Akgündüz, 1993: 174).

ii. Eğer avretin malı olsa, eri kabul eylese, köftehor kınlığın yüz akçe vere. Yoksul olursa elli akçe; gayet fakir olursa kırk ya otuz akçe cürm alına (Akgündüz, 1990: 348).

iii. Eğer avretin hali (malı) olub eri kabul eylese, köftehor kınlığı yüz akçe vere; yoksul olursa elli akçe; gayet fakir olursa kırk ya otuz akçe alına (Akgündüz, 1990: 40); Eğer avretin hâli olsa eri kabul etse, köftehor kınlığı elli akçe vere; orta hallü olursa otuz akçe vere; fakir olursa yirmi veya onbeş akçe cürm alına. Eğer zina eden fakir olsa, anun cürmi ergen gibi ola (Akgündüz, 1990: 424).

iv. Eğer avretin hâli (malı) olub eri kabul eylese, köftehor kınlığı yüz akçe vere; yohsul olur ise elli akçe; gayet fakir olur ise otuz akçe veya kırk akçe cürm alına. (Akgündüz, 1992, s. 366)³

Her ne kadar Osmanlı'da köftehorluk bir suç, köftehor ise argo olsa da günümüzde bir sevgi ve hafif alay ifadesi olarak kullanılmaktadır. Güncel

² Detaylı bilgi için; Akgündüz, A. (1990a; 1990b; 1991; 1992a, 1992b; 1993; 1994a; 1994b; 1996; 1998).

³ Kaynak metinde geçen okumalar esas alınmıştır.

Türkçe Sözlük'te ünlem ve teklifsiz konuşmada etiketleriyle “Sevgiyle karışık bir azarlama sözü” (URL.3); Kubbealtı Lugatı'nda ise sevgiyle karışık tatlı bir sitem ve azarlama sözü anlamı verilmektedir. Kubbealtı'nda TDK GTS'deki anlamın yanı sıra “2. Şarlatan, yüzsüz; 3. Kadın pazarlayan kimse” (URL.4) anlamları da verilmektedir. Günümüzde buna benzer kullanımlar sadece köftehor sözcüğüyle sınırlı değil. Seni gidi seni yapısındaki gidi ‘pezevenk’ sözcüğü de geçmişte hakaret ve küfür olarak kullanılmasına rağmen günümüzde sevgiyle karışık bir azarlama sözü haline gelmiştir. Bu örnekler eşekoğlueşek, köpoğluköpek vs. şeklinde çoğaltılabilir.

Görülmektedir ki Osmanlı sahası sözlüklerinde kötü anlamda kullanılan bu sözcük, günümüze gelindikçe anlamını iyileştirmiş ve kötü anlamını hemen hemen tamamen kaybetmiştir. Hatta günümüzdeki argo sözlüklerinde köftehor sözcüğü tanıklanmamaktadır.

Anlamın evrimini göndergenin evrimi, kökensel nedenliliğin bulanıklaşması, toplumsal katmanlaşma, bulanıklaşma ve yanlış kökenleme olarak dört başlıkta ele alan Guiraud, yeni terimler yaratmadığında var olan sözcüklerin içeriklerinin değiştiğini belirtir (Guiraud, 1984, s. 68). Bir sözcük, bir çevreden başka çevreye geçerken anlamını değiştirir. Bu aktarım çift yönlü olabilir. Özel bir sözcük toplumun tamamı tarafından kabul edilebilirken genel bir sözcük ise daha özel bir bağlam kazanabilir. Bunun sonucunda da sözcük özelleşir ya da genelleşir (Guiraud, 1984, s. 70). Köftehor sözcüğünde gördüğümüz değişme de tam olarak böyledir. Genel bir anlamda kullanılan birleşik sözcük, daha sonrasında var olacağı sahaya geçtiğinde anlamını özelleştirmektedir.

2. Köftehor Sözcüğünün Kökeni Hakkında Bir Görüş

Her ne kadar köftehor sözcüğünün nasıl lafazan anlamını kazandığını tespit edemiyor olsak da Balıkesirli Râsih'in yazdıkları, köftehor sözcüğünün kökeni hakkında ipucu vermektedir:

“^{84b/14}kūfteh^vār lafzı daḥī ki ¹⁴ekşer nās ma^ʿ nāsın bilmeyüp ḥılāl-i mülākātda yek-diger āḥere ¹⁵be hey kūfteh^vār dēyü söyleyegelmışdür ke-ennahu sâbıkan bir âlüfte ¹⁶mel^ʿ üne-rü ḥasebiyle mülākāt üzere mu^ʿ arazaları olup ¹⁷zevcine ihānet ve nisbet ve rağmen ve ḥıyānet bir ecnebīden ḥāşıl ¹⁸ēdügi veled-i zināsınıḡ vilādeti ʿ aḡabinde sākıta olan ¹⁹muḡḡa-i necise ve baż^ʿ a-i ma^ʿ rufesi türkce aḡa ʿ amme beyninde ²⁰şoḡ dērler ol laḡm-ı murdārını sâ^ʿ ir lūḡūma ḡalt ile kūfte ²¹ēdüp yēdirmiş olup ḡālā ol ma^ʿ nādan bi^ʿ l-ḡaşd murād ²²olunmuş kināye bir isti^ʿ āre-i nā-be-hencār ve ḡuftār-ı nā-hem-vār ola ammā ²³mü^ʿ ellif-i faḡīriḡ

vicdānınca güyā küfteḥ^{vār} güfteden ya‘nī sözden ²⁴ğalaṭ olunup ḥalṭ kelāmından nāṣī küfteḥ^{vār} vaṣf-ı terkibi ²⁵olup meṣelā ṣuḥan-ḥ^{vār} demek yerine olmuş ola ḡalaṭāt-ı ^{85a/1}cehele fārsda bulunur sözlerden olması münāsib görünür”

Râsih’e göre halk sözcüğün gerçek anlamını bilmeden, birbirleriyle konuşurken ‘köftehor’ şeklinde hitap etmektedir. Halbuki bu sözcük, vaktizamanında, hanımına bir gayrimüslim kadın ile ihaneti sonucu dünyaya gelen çocuğun doğumunun ardından Türkçede *soḡ* (plasenta, oğlan sonu, döl eşi, döl yatağı, oğlan eşi, meşime) dedikleri murdar eti başka etlerle köfte yapıp (dövüp, karıştırıp) yedirmesidir. Ve o zamanlarda da sözcüğün bu anlamı kastedilerek yapılan uygunsuz bir benzetme olduğunu söylemektedir. Yine Râsih’e göre, köftehor sözcüğü aslında *güfte* “söz, söylenmiş” sözcüğünden galattır. Aslında *güfte* olması gereken sözcük Farsçadaki fonetik olarak benzer olan *küfte* sözcüğüyle karıştırılmıştır. Böylece *sühanhor* “söz yiyen, söz yiyici” olması gerekirken köftehor şeklinde kullanılagelmiştir.

Râsih’in verdiği bu bilgilerin ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Ancak *güfte* كفته sözcüğünün *küfte* كوفته ile karıştırılmış olması, köftehor sözcüğüne yüklenen anlam da düşünüldüğünde, oldukça olası görünmektedir.

Sonuç

‘Köfte yiyen’ anlamına gelen *köftehor* sözcüğü, zamanla ‘muhabbet tellalı ve boynuzlu (erkek)’ anlamlarını kazanmış, zaman içinde bir suç olarak ceza hukukunda da kendisine yer bulmuştur. Ancak bu anlamları nasıl kazandığı konusu açık değildir. Râsih’in sözcük hakkında yaptığı yorumlar her ne kadar akla yatkın görünse de başka tanıklarla desteklenmeye muhtaçtır. Günümüze gelindiğinde ise bu sözcüğün artık argo anlamından neredeyse tamamen sıyrıldığı, argo sözlüklerinde kendine yer bulamadığı hatta bir sevgiyle karışık azarlama sözcüğü olarak kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen tanımlardan da anlaşıldığı üzere argo, jargon ve bayağı söz arasındaki ayrımlar kesin bir şekilde henüz ortaya konamamıştır. Gerek argonun çoğu zaman bayağı sözlerle karıştırılıyor oluşu ve bayağı sözlerin toplumda hoş karşılanmaması ve bir tabu gibi görülmesi sebebiyle gerekse argo ile bayağı sözlerin ayırdının tam olarak yapılamamış olması Türk dili çalışmalarında bu alanda halen büyük bir boşluğu oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili bilimsel çalışmaların artması gerekliliği ortadadır.

Kaynakça

- Ahmed Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî* (haz. Recep Toparlı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2014). Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri, *Dil Araştırmaları*, 14, 27-33.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. I). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. II). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. III). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. IV). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri Tahlilleri* (C. V). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1993). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. VI/II). İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1994). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. VII/I). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1994). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. VIII/1). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1996). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (C. IX). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bingölçe, F. (2001). *Kadın Argosu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bingölçe, F. (2011). *Osmanlı Argosu Sözlüğü*. Ankara: Altüst Yayınları.
- Çiftçi, M. (2006). Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 297-301.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk Argosu*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Guiraud, P. (1984). *Anlambilim* (çev. Berke Vardar). Ankara: Kuzey Yayınları.
- Hayakawa, S. I. (1941). *Language In Action*. New York: Harcourt, Brace and Company
- Imber, C. (2017). Osmanlı Hukukunda Zina (çev. Muharrem Midilli), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, 505-538.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2019). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Koç, A. (2002). Türk Kültüründe. Argo Emine Gürsoy-Naskali, Gülden Sağol (Ed.), *Argoda Kadın* (s. 103-115). Haarlem: Sota Yayınları.
- Mehmed Salâhî (2023). *Kâmûs-ı Osmânî* (haz. Kudret Ayşe Yılmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı* (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önler, S. (2021). Balıkesirli Râsih Ahmed Bey-Bülğatü'l-Ahbâb (Metin-Dil İncelemesi-Sözlük) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Önler, Z. (2019). *Tarihsel Tıp Metinleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 3). İstanbul:

Milli Eğitim Basımevi.

Razuvajeva, O. (2009). Bir Sosyal, Dilbilimsel ve Semiyotik Fenomen Olarak Türkçede Argo, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 299-316.

Steingass, F. (1963). A Comprehensive Persian-English Dictionary. London: Routledge&Kegan Paul Limited.

Şemseddin Sami (2010). Kamus-ı Türkî (haz. Paşa Yavuzarslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yakut, E. (2011). Tanzimat Dönemi'nden Önce Osmanlı Hukuku'nda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar, Kebikeç, 31, 261-274.

URL.1 Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 14.10.2024

URL.2 Kubbealtı Lugatı, <https://lugatim.com>, Erişim tarihi: 14.10.2024

URL.3 Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 14.10.2024

URL.4 Kubbealtı Lugatı, <https://lugatim.com>, Erişim tarihi: 14.10.2024)

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Sosyal Medya Dili Üzerine Eleştirel Bir Bakış

İrem Oruk | ORCID : 0009-0008-0758-2484 | iremoruk10@gmail.com

Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Mardin, Türkiye.
ROR ID : <https://ror.org/0396cd675>

Özet

Teknolojik gelişmeler insan yaşamını etkilemekte ve geliştirmektedir. Bu gelişmelerden biri olan internet ve buna bağlı olarak gelişen sosyal medya, toplumsal yaşamda önem kazanmakta, hatta yeni bir toplumsal yaşam şekli ve rolleri yaratmaktadır. Toplumsal ve kişisel yaşam içinde önemli bir yere sahip olan internet ve sosyal medya bu nedenle bilimin konusu olmakta ve irdelenmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte sosyal medya dili hızla gelişmektedir ve bu da dilde önemli değişimlere yol açmaktadır. Dil, düşüncelerimizin bir yansıması olduğu için büyük bir önem arz etmektedir. Sosyal medyada kullanılan dil, düşüncelerimizi daha hızlı ve kolay bir şekilde ifade etmemize yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, sosyal medya dilinin daha yakından incelenmesi ve bunun yeni bir dil oluşturduğunun kabul edilmesi önemli bir konudur.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya, Dil, Toplum, Teknoloji

Atf Bilgisi

Oruk, İrem. (2024). Sosyal Medya Dili Üzerine Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 4/2, 135-145.<https://doi.org/10.62605/ufb.1581242>

Geliş Tarihi	07.11.2024
Kabul Tarihi	28.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

A Critical Perspective on the Language of Social Media

İrem Oruk | ORCID : 0009-0008-0758-2484 | iremoruk10@gmail.com

Mardin Artuklu University, The Institute For Graduate Educational Studies, Department of Turkish Language and Literature, Mardin, Turkey.

ROR ID : <https://ror.org/0396cd675>

Abstract

Technological developments influence and enhance human life. One of these advancements, the internet, and the evolution of social media in its wake, have gained significant importance in societal life, even creating new forms of social structures and roles. The internet and social media, which hold a prominent place in both societal and personal life, have thus become subjects of scientific inquiry and analysis. With the advancement of technology, the language of social media has rapidly evolved, leading to significant changes in linguistic patterns. Language, as a reflection of our thoughts, carries great importance. The language used in social media facilitates the expression of our ideas more quickly and efficiently. Therefore, closely examining social media language and recognizing it as a new linguistic form is a crucial subject.

Keywords

Social Media, Language, Society, Technology

Citation

Oruk, İrem. (2024). A Critical Perspective on the Language of Social Media. *International Journal of Philology Bengü*, 4/2, 135-145.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1581242>

Date of Submission	07.11.2024
Date of Acceptance	28.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

Giriş

Günümüzde sosyal medya, iletişim araçlarındaki büyük bir değişimi tetiklemiş ve insanların haberleşme şekillerini dönüştürmüştür. Sosyal medya, kullanıcılarına anlık iletişim, bilgi paylaşımı ve etkileşim imkânı sunarak insanların düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini geniş bir kitleyle paylaşımlarını sağlamaktadır. Ancak sosyal medyanın dil kullanımı üzerinde de önemli etkileri olduğu bir gerçektir. Teknolojinin ilerlemesi ile sosyal medya dili de oldukça hızlı yaygınlaşmaktadır. Günümüzde yaş fark etmeksizin her insanın elinde akıllı telefonlar bulunmaktadır. Akıllı telefonların verdiği etkiyle de sosyal medya popülerleşmiştir ve gencinden yaşlısına kadar pek çok insan bu mecraları aktif bir şekilde kullanmaktadır. İnsanlar birbirlerine daha kolay ulaşabildikleri ve daha kaliteli bir iletişim sağlayabildikleri için bu mecraları tercih etmektedirler. Sosyal medyanın yükselişi, kısaltmalar, emojiler ve yeni kelime ve deyimler gibi dilin yapısal öğelerinde belirgin değişikliklere yol açmıştır. Sınırlı karakter sayısı nedeniyle, kullanıcılar kelimeleri kısaltarak veya bazı harfleri çıkararak iletişimlerini hızlandırmak için yeni bir yol geliştirmişlerdir. Örneğin, "nasılsın" yerine "nslsn", "merhaba" ve "selam" yerine "slm"ya da "mrb" yazmak, "teşekkür ederim" yerine "tşk" demek gibi. Bu, sosyal medya platformlarında kullanılan genel bir dil hâline gelmiştir (<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/internet-ve-cepte-kullanilan-kisaltmalar-turkceyi-tehdit-ediyor-18952994>).

İnsanlar çoğu zaman kolay olana eğilim göstermektedir. Bu sebeple dillerinde de basit ve zahmetsiz olanı tercih etmektedirler. Duygularını rahat ve daha kolay bir şekilde ifade etmek için sosyal medya âdeti kaçış yeridir. Bunun yanı sıra, emojiler de sosyal medyanın dilini şekillendiren önemli bir faktördür. İfade ve duyguları ifade etmek için kullanılan emojiler, metinsel iletişimi desteklemekte ve duygusal tepkileri daha hızlı bir şekilde iletmektedir. Örneğin, bir "mutlu" emoji, metinde oluşabilecek yanlış anlamaları önleyerek iletişimi daha anlaşılır hâle getirebilir.

"Emojiler aracılığıyla sosyal medyada duygu ve düşünceler ifade edilmekte ve emojiler aracılığıyla evrensel bir dil oluşmaktadır" (Cengiz Anık vd., 2017: 41-54).

Günümüzde medyayı incelediğimiz zaman pek çok insanın internet ortamında yazıştıkları ve kendilerini ifade ettikleri dili, günümüz konuşma dilinde de adapte ettikleri oldukça açık bir şekilde

gözlemlenebilmektedir. “Sosyal medyada kullanılan çeşitli kelime ve kavramlar sadece kullanıldıkları genel ağ ortamında değil, gündelik konuşma diline de dolaşıma girmiş durumdadır. İnternet ve dolayısıyla sosyal medyada kullanılan dil; sadece ses ve harflerden değil aynı zamanda anlam taşıyıcısı çeşitli şekil, resim ve işaretlerden oluşmaktadır” (Kara, 2016: 3323-3328).

Belirtildiği gibi sosyal medyanın kendine özgü bir dili oluşmaktadır.

1. Sosyal Medya Dili

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan ve sürekli kılan oldukça önemli bir iletişim aracıdır. İnsanların birbirleri ile duygu, düşünce, bilgi ve kültür alışverişini sağlamaktadır. Bu bağlamda dil, kişisel olduğu kadar toplumsal işlevlik sağlamaktadır.

“Bütün toplumlarda sözlü, yazılı ve sanal bir iletişimin var olduğu bilinmektedir. Bu iletişim türlerinin yoğun olarak kullanılması zamansal olarak farklılık göstermektedir” (Alan 2020’den akt. Avcı, 2021:23).

İlk çağlarda insanlar arasındaki iletişim sözlü olarak sağlanırken günümüzde ise sanal iletişimin ve sosyal mecraların kullanıldığı aşikârdır.

Sosyal medya; günümüzde iletişim, etkileşim ve bilgi paylaşımının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Sosyal medyanın hızlı yayılması ve popülerleşmesiyle birlikte, kullanıcılar arasındaki iletişim şekilleri de büyük ölçüde değişmiştir. Bu değişime paralel olarak, sosyal medya dilinin de değişim/dönüşüm geçirdiği ve kendine özgü özellikler geliştirdiği gözlemlenmektedir.

1.1. Hızlı ve kısa mesajlaşma tarzı

Sosyal medyada, iletişimden faydalanmak için mesajlar genellikle kısa ve öz şekilde yayımlanır”. Klasik dilde kullanılan uzun cümle yapıları yerine, anlatımlar, jargon ve argo kullanımıyla iletişim daha hızlı ve fonksiyonel hâle gelir. Hızlı ve kısa mesajlaşma tarzına birkaç örnek verilmiştir.

KYB: Kesin yaşanmıştır bu anlamına gelen cümlemiz genelde kurgu ya da yalan olduğu düşünülen olaylara tepki olarak ya da dalga geçmek amacıyla kullanılmaktadır. Karşıdaki insanın söylediği olay saçma geliyorsa bu şekilde tepki verilmektedir.

ARE: Allah rahmet eylesin anlamına gelmektedir. İnsanlar taziyelere giderken cümle kurmak yerine ARE demektedirler

(<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/internet-ve-cepte-kullanilan-kisaltmalar-turkceyi-tehdit-ediyor-18952994>).

Bu örnekler oldukça fazladır ve çoğaltılabilmektedir. Günümüz konuşma dilinde de uzun uzadıya cümle kurmak yerine bu tür kısaltmalardan yararlanılmaktadır. “Sosyal medya ve sosyal medya içerisindeki başlıklar kendilerine ait, gündelik konuşma dilinden bağımsız bir sözvarlığına sahiptir” (Kara, 2016: 3323-3328).

Bu durumdan analaşılabacağı üzere sosyal medyanın kendine ait bağımsız bir dile ve söz varlığına sahip olduğu tespit edilmektedir.

1.2. Kısaltmalar

Sosyal medya dilinin en temel özelliklerinden biri kısaltmalardır. Sosyal mecralarda olan sınırlı karakter sayısı nedeni ile insanlar kendilerini kısaltmalarla daha etkili ve hızlı ifade etmeye başlamışlardır. “Karakterler, tarzlar, yeni kimlikler toplum alanında mekâna, zamana, diyaloglara ve yaşamın diğer alanlarına göre bir dil varyasyonu geliştirmektedir. Bunun içinde entelektüel dilden halk diline, araştırma sorgulama dilinden eğlence diline yeni dil kümeleri ve kesişmeleri söz konusudur. Toplum ile dil arasındaki ilişkileri, birbirini etkilemesini konu alan toplum dil bilim ise toplum içindeki farklı dil türlerini de inceleme alanına katmaktadır. Bu açıdan bakınca sosyal medya toplum dil bilim için yeni mekân ve coğrafyalar açmakta ve burada oluşturulan dil de toplum dil biliminin inceleme alanına girmektedir” (Kara, 2016: 3323-3328).

Örneğin: “Slm: Selam. Mrb: Merhaba. Nbr: Ne haber? Kib: Kendine iyi bak. AEO: Allah emanet ol. kyb: Kesin yaşanmıştır bu. ARE: Allah rahmet eylesin” (Koç, 2024).

Günlük konuşma dilinde de kullandığımız bu terimler sosyal medyada genelde kısaltılarak ya da sadece baş harfleri kullanılarak yazılmaktadır. Yaptığımız gözlemler sonucunda genç kuşakların artık günlük konuşma dilinde de birbirleriyle bu şekilde konuştukları tespit edilmektedir. Bu kısaltmalar dışında da verilecek pek çok örnek vardır.

1.3. Emojiler

Emojiler gösterge dilidir. “Emojiler aracılığıyla sosyal medyada duygu ve düşünceler ifade edilmekte ve emojiler aracılığıyla evrensel bir dil oluşmaktadır” (Cengiz Anık vd., 2017: 41-54). Günümüzde sosyal medyada hızlı iletişim gerçekleştirilmektedir. Hızlı iletişimin sürekliliğini sağlayan en önemli etkenlerden biri de emojilerdir. Emojileri yazılı metinlerde kullanarak duygularımızı ve hislerimizi karşı tarafa basit ve

hızlı bir şekilde aktarabilmekteyiz. “Emojiler, beden dilinin bir tür dijitalize edilmiş hâlidir” (Mete, 2020: 1041-1048) Uzun uzun ruh halimizi anlatmaktansa kullandığımız tek bir emoji (beden dili) karşı tarafa bunu kolaylıkla anlatmaktadır. Örneğin;

🤔 : Gülmekten gözünden yaş gelen emoji; büyük bir kahkaha ve komik, eğlenceli bir duygunun ifadesidir. Örneğin; “Söylediğin şaka çok komikti!”

😊 : Kalp gözlü gülümseme: Hayranlık, aşk ve beğenme ifadesini temsil eder. Örneğin; “Elbisen harika görünüyor.”

🗣️ Avaz avaz ağalayan yüz: Hayal kırıklığı, kayıp ve derin bir üzüntüyü ifade etmektedir. Örneğin; “Annemi kaybettiğim için çok üzgünüm” (<https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/emoji-anlamlari-2023-whatsapp-facebook-ve-instagramda-en-cok-kullanilan-yuz-kalp-el-ve-hayvan-emojilerinin-anlamlari-nelerdir-6618489>).

1.4. Hashtagler (Başlık Etiketi)

İngilizcede “hashtag” olarak kullandığımız kelime Türkçede “başlık etiketi” anlamına gelmektedir. Başlık etiketleri sosyal medyada veya farklı tarzlar etrafında sınıflandırma ya da gruplandırma yapmak için kullanılır. Başlık etiketleri sosyal medyada içerik bulmayı kolaylaştırmaktadır. Örneğin; Gündemde popüleritesi arttırılmak istenen bir konu başında “#” (hashtag) kullanılarak yazılmaktadır.

1.5 Meme\Caps

Türkiye’de caps olarak bilinen kavram diğer ülkelerde meme olarak bilinmektedir. Caps’lar genel anlamda mizah içeriklidir. Bazen ince bir mesaj anlamı içermektedirler. Aslında fıkralar ile bağdaştırabiliriz fakat capsler yazılı olmaktan ziyade görsel içeriklidir. Sosyal medyada sıklıkla kullanılır ve etileşim alırlar. Capslar kullanım durumuna göre pek çok duyguyu kapsamaktadır.” Kimi zaman gündelik hayatın saçma, komik ve eğlenceli yönlerini kendine malzeme edinerek güldürü ögesi hâline gelen; kimi zamansa toplumsal, siyasal gündeme muhalif eleştiriler getirmek için kullanılmaktadır” (Kırık & Saltık, 2017: 99-118). Bu yüzden sosyal medyanın bir dili hâline gelmektedir. “Görüntü ve yazı uyumuyla capslar, fıkranın barındırdığı zaman, mekân, tip ve beklenmezlik gibi öğeleri sözlü ve yazılı kültürden elektronik kültüre kendi şartlarında taşımaktadır” (Öncül, 2018: 329-338).

Şekil 1

Şekil 2

1.6 Yeni kelimeler ve argolar

Sosyal medyanın kullanımıyla birlikte sosyal medya dili oluşmuştur. İnsanlar çeşitli sosyal mecralarda ortak bir anlamı olan yeni ifadeleri ve argoları yaratmıştır. “Gençler sosyal medyadan öğrendikleri bazı kelimeleri kullanırken kendilerini özel ve farklı hissetmek amacını gütmektedir. Kendi grupları içinde konuşurken yetişkinlerin onları anlamaması iletişimin ötesinde ikincil bir kazanç sunmaktadır” (Çelikel, t.y). Örneğin; aşko: aşkım, yeto: yeter, erko: erkek v.b. (<https://www.haberturk.com/stil/z-kusaginin-kullandigi-jargon-argo-dili-ve-ergen-sozlugu-3671301>).

- Seni çok seviyorum aşkom.
- Buradan geçen erkolar çok yakışıklıydı.
- Bu olanlardan bıktım yeto artık.

1.7 İfade ve anlam değişiklikleri

Sosyal medyada, metinlerin ve ifadelerin hızla yayılması ve sözcük anlamlarının hızla değişmesi mümkündür. Bundan dolayı bazı ifadeler sosyal medya kullanıcıları tarafından farklı bir anlam kazanabilmektedir. Bu, bir ifadenin sosyal sosyal medyada farklı bir bağlama yerleşmesiyle gerçekleşebilir.

“İnternet kullanımlarının iletişim dilini de zamanla oluşturup, geliştirdiğine, bu kullanılan dilin anlaşılabilir olarak ortak oluşturulan bu dil kodlarını simge olarak da nitelendirilmektedir” (Çelikel, t.y)

Örneğin; janlarım: canlarım, mük: mükemmel, devamke: devam, aga be: pişman olunca ya da hayıflanınca kullanılan yeni bir kavramdır v.b. (<https://www.haberturk.com/stil/z-kusaginin-kullandigi-jargon-argo-dili-ve-ergen-sozlugu-3671301>).

- Mağazada beğendiğim elbise müktü.
- Böyle başarılı olmaya devamke.
- Aga be keşke bende aynı içecekten alsaydım.

1.8. Konuşma diline yansıyan yabancı kavram ve kısaltmalar

Türkçede; beğenmek, mesaj göndermek, takipleşmek, takip etmek ve gündemde olmak gibi tabirler kullanılırken zamanla bu tabirler yabancı kelimelerle sağlanmaktadır. “Twitter‘da kişiler eğer karşılıklı olarak takipleşiyorlarsa birbirlerine DM gönderebilirler. Bir kullanıcı bir diğer kullanıcıya DM gönderdiğinde ve kişi bu DM‘ı görmediğinde iletiyi gönderen kişi, gönderdiği kişinin adıyla beraber —DM sembolünü yazar. Bu haliyle DM göstereni, —sana DM attım, DM kutuna bak! uyarıcı gösterilenini taşır” (Kara, 2016: 3323-3328).

TT: Trend topic, gündemde üst sıralarda olan başlık etiketleri.

DM: Direkt mesaj, herhangi bir medya mecrasında özelden mesaj atmak

TBT: Throwback, eski fotoğraflarınızı paylaşarak o günü anımsamak.

GT: Geri takip, birini takip ediyorsunuz o da size geri dönüş yapıyor ve takip ediyor.

Yabancı kelimelerin günümüz konuşma diline yansımaları bu şekilde ele alınmaktadır. “Sana DM gönderdim” ya da “Beni neden GT etmedin?” gibi kullanımlar ve yansımalar olduğu tespit edilmektedir. (<https://brunos.digital/blog/sosyal-medyada-kullanilan-100-kisaltma-ve-anlamlari/>)

2. Sosyal Medyanın Toplumsal İletişimdeki Rolü ve Gençlere Etkisi

2.1. Toplumlararası iletişim etkisi

“Medya, ortak kültürler medyana getirmede bir araçtır” (Slater, 1998). Sosyal medya dilinin evrensel kullanımı, medya dilinin yaygınlaşmasına ve kültürel etkileşimin artmasına yol açmaktadır. Sosyal mecralar, farklı kültürdeki insanların kolaylıkla birbirleri ile etkileşimini sağlar. Böylece medya dili bu mecralarda hızlı bir şekilde yayılır. “Çağımızda en büyük değişim iletişim alanında yaşanmaktadır. Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler her şeyden önce iletişim alanında kendini göstermekte ve toplumda varlığını hissettirmektedir” (Kocadaş, 2005: 1-13). Örneğin, bir kalp ya da gülümseme emojisi farklı kültür ve dildeki insanların arasında benzer bir tepki yaratmaktadır ve kültürler arası iletişimi kolaylaştırmaktadır.

2.2. Yeni iletişim

Sosyal medya dilinin kullanımı günümüz iletişim kurallarında değişikliklere yol açabilir. Hızlı mesajlaşma tarzı geleneksel iletişim kurallarını değiştirebilmektedir. Özellikle gençler hızlı mesajlaşma ile kelimeleri kısaltarak ya da anlatmak istediklerini kısa ve hızlı bir şekilde yazarak bu kuralların değişmesine yol açabilmektedirler. Ayrıca kullanıcılar emoji, caps ve Gif'ler gibi görsel ifadeler duygularını daha kolay yansıtmalarını sağlamaktadır. Özellikle capsler mizahi yönden duyguları daha iyi ifade edebilmektedir (Öncül, 2018: 329-338). Sosyal medya dilinin kullanımı sosyal yorumlamada kullanılabilir.

2.3. Gençlere etkisi

Sosyal medyanın en fazla kullanıcıya sahip olan grubu genellikle gençlerdir. Gençler, sosyal medya platformlarında eşsiz bir dil ve jargon geliştirme konusunda öncülük etmektedir. Gençlerin sosyal medyada kullandığı dil, daha geniş bir kitleye yayılmakta ve sosyal medya dilinin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Gençler, etkileşimde buldukları kişileri de etkileyebilirler. Özellikle kullanılan görsel içerikli ifadeler duygusal bağları güçlendirebilir. Fakat genellikle gençlerin kullandıkları ifadeleri yaşlı ya da orta yaşlı kesimden insanlar anlamakta güçlük çekebilmektedir. Bu yüzden kuşak çatışması da yaşanabilmektedir. Bu nedenle, sosyal medya dilinin kullanımı sosyal karmaşıklığa sebep olabilir.

Sonuç

Sosyal medya dili, günümüzde hem toplumsal iletişime hem de bireysel iletişime öncülük etmektedir. Emoji ve argo ifadeler sosyal medyaya ait yeni dil unsurlarını ortaya koymaktadır. Sosyal medya platformlarında yaygın bir şekilde kullanılan bu dil unsurları hızlı, yeni ve özlü iletişimi teşvik ederek, geleneksel dil kullanımını yeniden şekillendirmektedir. Özellikle mesajlaşma uygulamaları ve sosyal medya platformlarında kullanılan kısaltmalar, zaman tasarrufu sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, emojiler, duygusal ifadeleri daha etkili bir biçimde iletmek için dilin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Argo ifadeler ise özellikle geniş kitleler arasında yaygın bir dil unsuru olarak benimsenmektedir. Bu dil, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinde hız ve verim sağlayarak yazılı iletişime kolaylık getirmektedir. Ancak, Türkçenin yapısal kuralları ve geleneksel söz varlığının göz ardı edilmesi, sosyal medya dilinin olası olumsuz etkileri arasında sayılabilir. Özellikle gençler içinde gelişen bu dil, hem gündelik konuşma diline hem de

toplumsal etkileşime taşınarak kuşaklar arası iletişimde olası zorluklara yol açabilmektedir. Sonuç olarak, sosyal medya dilinin günümüz Türkçesine çeşitli etkileri açıkça gözlemlenmektedir. Sosyal medya dilinin bu dönüşüm süreci hem yeni ifade biçimlerini değiştirmekte hem de kelime dağarcığını zenginleştirmektedir. Bu durum, dilin sürekli bir evrim içerisinde olduğunu ve sosyal medyanın dil üzerindeki etkisinin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Avcı, N. (2021). Sosyal Medya, Dil ve Edebiyat. *Birey ve Toplum*, 05-26.
- Alay, O. (2020). *Kitle İletişim Araçları Medya: Medyanın Birey ve Toplumsal Yapıya Etkileri*. İstanbul: Hiperlink yayınları.
- Cengiz Anık vd., A. M. (2017). Sosyal Medyanın Göstergibilimsel Dili: Emojiler. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 41-54.
- Çelikel, S. (t.y). İnternet Argosu ve Sosyal Medya Kullanma Alışkanlıklarının Gençlerin Sözlü Dilleri Üzerindeki Etkisi. *acedamia*.
- Kara, S. (2016). Toplum Dil Bilimi Açısından Sosyal Medya Dili. *Asos Congress Bildiri Kitabı* (s. 3323-3328). içinde Elazığ: ASOS Yayınları.
- Kırık, A. M., & Saltık, R. (2017). Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet. *Atatürk İletişim Dergisi*, 99\118.
- Kocadaş, B. (2005). Kültür ve Medya. *Bilig*, 1-13.
- Koç, İ. T. (2024, 10 20). *Anadolu Ajansı*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/sosyal-medya-dili-yozlastiriyor/919586> adresinden alındı
- Mete, F. (2020). Emoji Kullanımının Türkçe İletişim Kurmaya Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1041-1048.
- Öncül, K. (2018). Sözlü Kültürden Elektronik Kültüre, Fıkradan Capsa. *Eğitim Ve Toplum*, 329-338.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okullu (A.Özden Çev.)*. İSTANBUL: Kabalcı Yayınevi.
- Milliyet Gazetesi. Emoji Anlamları 2024: WhatsApp, Facebook ve Instagram'da En Çok Kullanılan Yüz, Kalp, El İşaretleri ve Hayvan Emojilerinin Anlamları. Milliyet : <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/emoji-anlamlari-2023-whatsapp-facebook-ve-instagramda-en-cok-kullanilan-yuz-kalp-el-ve-hayvan-emojilerinin-anlamlari-nelerdir-6618489> adresinden alındı(erişim tarihi: 13.11.2024).
- Brunos.Digital.Sosyal Medyada Kullanılan 100 Kısaltma ve Anlamları. Brunos.Digital: <https://brunos.digital/blog/sosyal-medyada-kullanilan-100-kisaltma-ve-anlamlari/> adresinden alındı(erişim tarihi:13.11.2024).
- Habertürk. Habertürk. Z kuşağının kendi gizli dili mi var yoksa biz mi yaşlandık?: <https://www.haberturk.com/stil/z-kusaginin-kullandigi-jargon-argo-dili-ve-ergen-sozlugu-3671301> adresinden alındı(erişim tarihi: 30.09.2024).
- Hürriyet. Hürriyet. İnternet ve cepte kullanılan kısaltmalar Türkçe'yi tehdit ediyor: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/internet-ve-cepte-kullanilan-kisaltmalar-turkceyi-tehdit-ediyor-18952994> adresinden alındı (erişim tarihi: 21.08.2024).

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

Konuşma Eğitimi Sürecinde Geribildirim Kaynakları

Zeynal Abidin Elçi | ORCID : 0000-0003-0633-9059 | oblomov02@hotmail.com

Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı,
Gaziantep, Türkiye.ROR ID : <https://ror.org/020vvc407>

Özet

Bu çalışmanın amacı, konuşma eğitiminde işe koşulabilecek öğretmen, akran ve öz değerlendirmeye dayalı geribildirim işlevini ortaya koymaktır. Bu amaçla, sözlü metin üreticisinin çeşitli kaynaklardan aldığı geribildirimlerin metin üretim sürecine etkisinin nasıl olduğunu sorgulayan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada, sözlü metinleri ölçme-değerlendirmede geribildirim kaynakları üzerinde durulmuş, sözlü metin ile yazılı metin anlatım özellikleri, paylaşım süreci, iki metin yapısının benzer ve farklı yönleri alanyazındaki kavramsal ve kuramsal içerikten yönelimle tartışılmıştır. Sözlü metin üretim sürecinin aşamaları, her aşamayı oluşturan bileşenlerin taşınması gereken nitelikler açıklanmıştır. Geribildirim kaynaklarının sözlü metin üretim sürecini ne yönde etkilediğinin incelenmesi amacıyla alanyazın taraması türlerinden biri olan geleneksel alanyazın taraması yapılmıştır. Bu yöntemle üç geribildirim türüne ilişkin çalışmalar incelenerek bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Alanyazında taranan çalışmalardan öğretmen, akran ve öz değerlendirmeye dayalı geribildirim öğrencilerin metin üretimlerini olumlu yönde etkilediği, öğrencilerin bağımsız sözlü metin üreticisi olmalarını desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca geribildirim kaynaklarının etkili olması için taşınması gereken niteliklerin, verilme biçiminin ve zamanının önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Değerlendirme, Geribildirim, Konuşma, Sözlü Metin

Atf Bilgisi

Elçi, Zeynal Abidin. (2024). Konuşma Eğitimi Sürecinde Geribildirim Kaynakları. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 4/2, 146-161.<https://doi.org/10.62605/ufb.1434981>

Geliş Tarihi	10.02.2024
Kabul Tarihi	18.04.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Dizinleme Bilgisi	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

Feedback Sources in the Speech Training Process

Zeynal Abidin Elçi | ORCID ID: 0000-0003-0633-9059 | oblomov02@hotmail.com

Gaziantep University, Institute of Educational Sciences, Department of Turkish and Social Sciences, Gaziantep, Türkiye.

ROR ID : <https://ror.org/020vvc407>

Abstract

The aim of this study is to reveal the function of teacher, peer and self-assessment feedback that can be utilized in speaking training. For this purpose, studies investigating the effect of the feedback received by the oral text producer from various sources on the text production process were analyzed. In the study, the sources of feedback in the assessment and evaluation of oral texts were emphasized, and the narrative features of oral texts and written texts, the sharing process, the similarities and differences of the two text structures were discussed with reference to the conceptual and theoretical content in the literature. The stages of the oral text production process and the qualities that the components of each stage should have are explained. In order to examine how feedback sources affect the oral text production process, a traditional literature review, which is one of the types of literature review, was conducted. With this method, studies on three feedback types were examined and a comparison was made. From the studies reviewed in the literature, it was concluded that feedback based on teacher, peer and self-assessment positively affected students' text production and supported students to become independent oral text producers. In addition, it was concluded that the qualities that feedback sources should have in order to be effective, the way they are given and the time they are given are important.

Keywords

Assessment, Feedback, Speaking, Oral Text

Citation

Elçi, Zeynal Abidin. (2024). Feedback Sources in the Speech Training Process. *International Journal of Philology Bengü*, 4/2, 146-161.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1434981>

Date of Submission	10.02.2024
Date of Acceptance	18.04.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflict of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & Licence	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Indexing Information	ERIH PLUS, MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography

Giriş

Yazıyla söz arasında eytişimsel (dialectic) bir ilişki vardır. Düşünce önce iç konuşmayla (sözle) ortaya çıkar, sonra belli kurallar doğrultusunda sözle ya da yazıyla alıcıya aktarılır. Yazı sözden doğmakla birlikte, sözün alıcıya doğru ve etkili bir biçimde aktarılabilmesinde önemli bir işlevi vardır. Bildirişim işlevine sahip bu iki anlatım aracına metin denir (Günay, 2003). İnsanlar günlük yaşamlarının önemli bir bölümünde sözlü ve yazılı metinlerle iletişim kurmak durumundadır. Bu süreçte karşılaştıkları metinleri doğru anlamalarında hem metin üreticisine (yazar/konuşmacı) hem de düzğü (code) çözücüye(okur/dinleyici)birtakım görevler düşer.

Metnin alıcıda anlam bulması, metinsellik ölçütlerini belli düzeyde taşımasına bağlıdır. Bu nedenle metin üzerindeki çalışmalar, geçmişten günümüze önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Nitekim metinsellik ölçütlerine ilişkin ilk çalışmaların Antik Yunan'da "sözbilim" alanında yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda konuşmacıya hazırlıktan sunum aşamasına değin(düşünce üretme (buluş), düşünceleri düzenleme (düzen), düşünceleri dile getirme biçimlerini belirleme (söyleyiş), öğrenme ve anımsama (ezberleme), metni sunma (sunuş)), verilen geribildirimlerle konuşmasının anlamlı ve etkili olması amaçlanmıştır. 18. yy.da metin üzerine yapılan çalışmalarda metinlerin düzenleniş biçimleri ve tümce üstü özelliklerini belirleyen anlamsal ve işlevsel kuralların ele alındığı biçembilim ortaya çıkmıştır. 20. yy.ın yarısında ise Harris (1952) "söylem çözümlenmesi" kavramını ilk kez kullanmış; metinlerdeki sesbirim, biçimbirim, tümce gibi birimlerin birbirleriyle olan ilişkisine bağlı olarak dağılımsal adı verilen yöntemi geliştirmiştir. Öğrencisi Chomsky'ye esin kaynağı olan bu yöntem, onun tümce merkezli üretici dilbilim kuramını geliştirmesini sağlamıştır. O dönemde Harris, metnin söylem yapısını çözümlenmede tümcelerın ötesine gidilmesine yönelik düşünceler ileriye sürse de bu düşünceler ondan sonra gelen Amerikalı dil bilimciler tarafından benimsenmez. Hartman (1964) öncülüğünde Almandil bilimciler tümce ötesi yapısal ilişkilerin, metnin ve söylemin niteliğine ilişkin yaptıkları çalışmalar metindilbilimin doğmasını sağlamıştır (Aksan& Aksan, 1991; Dilidüzgün, 2008).

Metindilbilim, bir metnin taşıması gereken nitelikleri, metin olanla olmayan arasındaki ayrımı inceler. Metindilbilimciler metnin yapısını üç başlıkta inceler: küçük yapı, büyük yapı ve üst yapı. Metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık [(tümceler arası anlamsal ve dilbilgisel ilişkiler (gönderim, değıştirim, yineleme, bağlaçlar.)) metnin küçük yapısını;

tutarlılık, niyetlilik, bilgilendiricilik, kabul edilebilirlik gibi ölçütler büyük yapıyı; metinlerarasılık, metin tür ve anlatımsal özellikleri ise metnin üstyapısını oluşturur (Günay, 2003: 52-191).

Konuşma becerisi, metin bilgisine ek olarak birçok alt becerinin uzmanlığını gerektirir. Bu alt beceriler: akıcılık, sesletim, dilbilgisi, sözcük bilgisi ve uygunluktur. Yetkin konuşmacılar, toplumsal bağlama uygun sözcük, dilbilgisi ve içeriği seçerek doğru sesletim, vurgu ve tonlamayla iletilerini akıcı ve doğru biçimde karşısındakine aktarabilir (Yolcusoy& Çetinkaya, 2022). Öğrencinin sözü edilen bu yeterlilikleri geliştirebilmesi için konuşma sürecinin her aşamasına ilişkin geribildirim alması gerekir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, sözlü metin üretimi sürecinde geribildirimün önemi, geribildirim kaynakları ve bu kaynakların öğrencilerin öğrenmelerini destekleyici olması için sahip olması gereken nitelikler üzerinde durulmuştur.

Sözlü Metin Üretim Süreci

Sözlü metin, konuşmacının dinleyicilerin dil ve kültür düzeylerini göz önünde bulundurarak ürettiği konuşma metnidir. Metinsellik ölçütleri ve oluşturulma aşamaları açısından benzer nitelikler taşısalar da sözlü metinler dil ve içerik bakımından yazılı metinden ayrılır. Sözlü metinde ileti örtük değil, belirgindir; dinleyicinin dikkatini dağıtma durumu göz önünde bulundurulduğundan gereksiz bilgilere yer verilmez. Bu nedenle sözlü metin yapılandırılırken alımlayıcının bir okur değil dinleyici olduğu ve dinleyicinin okurun sahip olduğu birtakım araçlardan yoksun olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir (Hamzadayı, 2021). Öte yandan konuşma dinleyiciyle iş birliği içinde gerçekleşen bir eylem olması, belli bir bağlamda gerçekleşmesi, konuşmacının anlatmak istediklerini alıcının söyleneni anlayıp anlamadığını gösteren işaretler doğrultusunda (jest ve mimik, onaylama ifadeleri vb.) gerçekleşmesi, sözlü metinlerin anlaşılmasını kolaylaştıran etkenlerdir (Bazerman, 2009). Sözlü metinlerde konuşmacı konuya ilişkin sözcük, sözdizimi ve söyleyiş bilgisini belirler. Çünkü konuşmacı konuşma sürecinde tümüyle metne bağlı kalmaz (Bachman, 1990). Metin, konuşmacı için kılavuz görevi görür. Sözlü ve yazılı metin arasındaki bir diğer fark, yazılı metin okurlarla paylaşıldıktan sonra metnin üretim süreci bitmesidir. Ancak konuşmacı metni dinleyicilerle paylaşırken de sözlü metin üretimi sürer. Konuşmacı sözlü metinleri sunarken dinleyiciye olduğu gibi aktarmaz. “Metinde yer alan ifadelerde sözdizimsel karmaşa varsa onları ortadan

kaldırmak amacıyla yalınlaştırır (yan tümceleri azaltmak, uzun cümleleri kısaltmak vb.), metnin anlaşılmayan soyut anlatımlarını örneklerle açıklar, eksik bilgileri tamamlar, önemli noktaları vurgulayıcı bir tonla yineler, gerektiğinde geriye dönüşlerle sunumun anlaşılmasını sağlar. Konuşmacının bunları yapabilmesi için de konuya ve dilin bilgisine egemen olması gerekir. Konuşmacının bu iki alanda yetkin olması konuşmanın doğru ve akıcı olması için gereklidir (Bygate, 1987).

Sözlü metnin tasarımı üç aşamada gerçekleştirilir: *ön konuşma tasarımı, konuşmayı yapılandırma ve ön uygulama sürecinde metne son biçimini verme*. Ön konuşma tasarımında konuşmacı; genel amacını, konuşma konusu ve başlıklarını belirleme, konuyu sınırlama, biçem düzlemine karar verme, özgün hedef tümcesini yazma, tez tümcesini yazma, hedef dinleyici çözümlene gibi işlemleri gerçekleştirir. *Genel amacı*, konuşmacının dinleyicide uyandırmak istediği etki (bilgilendirme, ikna etme ve eğlendirme) belirler. Konuşmacı konuşma amacı doğrultusunda, kendisine ayrılan sürede tamamlanabilecek, hedef kitle için uygun, hedef kitlenin çok bilmediği, kendisinin ilgilendiği ve art alan bilgisinin olduğu bir *konu* seçmelidir. Seçilen konunun konuşmacıya verilen sürede tamamlanması, konuya ilişkin gereksiz ayrıntılara değinilerek dinleyicinin dikkatini dağıtmaması için *sınırlandırılmalıdır*. Sınırlandığı konunun anahtar noktalarını belirleyerek *biçem düzlemi (konuşma akışı)* kararlaştırılmalıdır. Bir sonraki aşama, dinleyiciye sunum sonunda kazandırılması hedeflenen iletiyi belirten *özgün hedef tümcesini yazmadır*. Hedef tümcenin uzantısı olan *tez tümcesi belirlenir*. Tez tümcesi konuşma sürecindeki anahtar noktaları içerir, konu dışına sarmayı engeller. Ön konuşma tasarımının son aşaması olan *hedef dinleyiciyi çözümlene aşamasında*, konuşmacı “*konu dinleyiciler için ne oranda tanıdık, dinleyicileri ne kadar ilgilendiriyor, dinleyiciler neden oradalar, dinleyiciler konu hakkında ne kadar deneyime sahipler?*” gibi soruları kendine sorarak konuşmasını biçimlendirmelidir. *Konuşmayı yapılandırma süreci*: araştırma, düzenleme, ana hatları belirleme aşamalarını içerir. Ön hazırlık sürecini etkili bir biçimde gerçekleştiren konuşmacı, *araştırma evresinde* konunun sınırları ve anahtar noktaları dahilinde araştırmalarını gerçekleştirir. *Düzenleme*, konuşmacının, konuşma amacı (bilgilendirme, ikna etme) doğrultusunda dinleyicinin konuşmayı takip edebileceği bir düzene koymasındadır. *Ana hatları belirleme* aşaması; konuşmanın ana ve alt başlıklarının belirlenmesini, gereksiz ayrıntıların çıkarılmasını, eksik bırakılan yerlerin tamamlanmasını, düşüncelerin ardışık ve iyice geliştirilmiş olduğundan emin olmayı içerir. *Ön uygulama sürecinde sözlü metni biçimlendirme*: konuşma biçemi, görsel araçlar ve ön uygulama aşamalarını içerir. Sözlü metin

yapılandırıldıktan sonra onun *sunuş biçimi* (ezbere, okuma yoluyla ve doğaçlama) ve *görsel araçlar* (okunabilir olmalı, kendisinden bahsedilirken gösterilmeli, dinleyiciye açıklanmalı, hedef kitleyi rahatsız edici nitelikte olmamalı, alıntılanan kaynak belirtilmeli) belirlenmeli, *ön uygulama* (konuşma öncesi yüksek sesle yapılan bir ön uygulama konuşma sürecini yönetme açısından etkilidir) yapılmalıdır. Böylece sözlü metne dinleyicinin anlayacağı son biçimi verilmiş olur (Yalınkılıç, 2019: 189-207).

Yukarıda anılan işlemler gerçekleştirilerek yapılandırılan sözlü metnin birey tarafından dinleyiciye uygun ezgi, tonlama, vurgu ile işitilebilir bir ses tonuyla içeriğin duygusu verilerek doğru sözsüz iletişim öğeleri de işe koşularak aktarılması gerekir. Bu sürecin etkili hâle getirilmesinde öğrencinin sözlü üretimine ilişkin verilen geribildirimler önemlidir.

Konuşma Becerisine Yönelik Geribildirim Kaynakları

Bireyin konuşma becerisini okul yaşından önce edinmesi, yazma becerisinin ise örgün eğitimle kazanmaya başlaması ana dili öğretim programlarında yazma becerisine konuşma becerisinden daha fazla yer verilmesine neden olmuştur. “Bu durum ve daha birçok neden öğrencilerin günlük iletişim biçimlerine ve sınıf içi iletişim seçimlerine yansımıştır.” (Baş, 2011). Örneğin öğrenciler telefonda konuşmak yerine yazılı kısa ileti göndermeyi ya da sözlü sunum yerine yazılı ödev vermeyi yeğlemektedir.

Her beceri gibi konuşma becerisi de etkinliklerle geliştirilebilecek bir beceridir (Yalçın, 2002: 44). Bu nedenle ana dili öğretim programlarında konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik daha ayrıntılı açıklamalara, ders kitaplarında da öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişmesini sağlayacak daha fazla etkinliğe yer verilmesi gerekir. Dil becerilerinin bir bütün olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişiminin diğer beceri alanlarını da etkileyeceği söylenebilir. Bu yüzden her becerinin gelişimine dönük dengeli bir yaklaşım izlenmelidir.

Konuşma aşamalarının öğrencilere öğretimi, sınıf ortamındaki öğrenme yaşantılarıyla olanaklıdır. Bu süreçte öğrencinin akıcılık, sesletim, dilbilgisi ve toplumsal uygunluk üzere birçok konuşma alt becerisine yönelik geribildirim sağlanmalıdır. Bireyin konuşma becerisinin geliştirilmesi sürecinde nitelikli öğretmen ve akran geribildirimi önemli bir kaynaktır. Bunun yanında birey çeşitli araçlar yoluyla kendi konuşmasına yönelik öz değerlendirme olanağı bulabilir.

Yukarıda da anıldığı gibi konuşma eğitimi sürecinde geribildirim kaynağı öğretmen, akran ve bireyin kendisi olabilir. Öğretmen öğrencilerin konuşma becerilerine yönelik geribildirim alacakları önemli bir kaynaktır. Konuşma metninin dinleyicinin anlayabileceği nitelikte olması için verdiği dönütlerle öğretmen, öğrencinin metni biçimlendirmesini sağlamalıdır. Öğretmen, sözlü metnin amacına ulaşmasında öğrencilerin belirlenen konuya ilişkin topladıkları bilgileri hangi sırayla yer vermesi gerektiğine, metnin odak noktasına nerede yer verebileceklerine dönütleriyle yön verir. Sözlü metinlerde düşünce düzeni kadar önemli olan bir diğer konu, hedef kitleye uygun dil seçimidir. Dinleyicilerin bilgi düzeyleriyle sözlü metin üreticisinin amacı (bilgi vermek, ikna etmek, olay anlatmak, anlatılanları dinleyicinin zihninde canlandırmak) metindeki dil kullanımına yön verir. Öğretmenler, öğrencilere konuşma amaçları ve seslenen kitlenin dil yeterliğine (sözcük bilgisi, anlayabileceği düzeyde tümce uzunluğu) bağlı olarak metnin anlatımını biçimlendirmeleri konusunda gerekli geribildirim vermeli (Goh, 2007). Öğrencinin metin üretme süreçlerini doğru işleyebilmesi için öğretmen; öğrencilere metinde bulunması gereken niteliklere ilişkin ölçütleri açıklamalı, ölçütlerin gerektirdiği yeterliğe sahip olmaları için etkinlikler planlamalıdır.” (Elbow, 1998). Öğrenciler ölçütleri içselleştirdikleri ölçüde metin üretim sürecinde başarılı olabilirler. Öğretmenin verdiği dönütler öğrencinin metnin alıcıda anlam bulacak niteliklere sahip olmasını sağlar.

Öğrencilerin metinlerine verilecek öğretmen geribildirimlerin taşınması gereken nitelikler:

- Olumlu,
- Öğrencinin aklına takılan soruları yanıtlayıcı,
- Metni tüm yönleriyle (içerik, cümle yapısı, dil bilgisi) değerlendireci,
- Net ve somut olmalıdır.

Çetinkaya ve Hamzadayı'nın (2015) çalışmasında yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecinde öğretmen ve öğrencilerin sözlü geribildirim tercihleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada, öğrenciler konuşma yanlışlarının “her zaman” düzeltilmesi gerektiğini tercih ederken öğretmenler ise “genellikle” düzeltilmesini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Konuşma eğitiminde yanlışlar düzeltilirken aşırıya kaçılmamalıdır. Öğretmen iletişimi engellemeyen saptamaları göz ardı edebilmelidir.

Konuşma eğitimi sürecindeki geribildirim bir diğer kaynağı da akrandır. “Akran geribildirim öğrenciler birbirine geribildirim verdiğinde gerçekleşir. Akran geribildiriminin kendisi bir öğrenme sürecidir. Bu

süreçte hem geribildirim veren hem de alan öğrenci kendisini geliştirme olanağı yakalar. Fakat öğrencilerin geribildirim sürecinden yeterince yarar sağlaması için öğretmenin öğrencileri geribildirim nasıl verilmesi ve alınan geribildirim nasıl kullanılacağı konusunda yetiştirmesi gerekir.”(Çetinkaya, 2019:293). Akran geribildirim süreci öncesinde öğretmen, öğrencileri akranlarına geribildirim verirken sert ve yıkıcı nitelik taşıyabilecek sözcüklerle oluşturulmuş kışkırtıcı eleştiriler yapmaması için bilgilendirmelidir. Öğrencilere, eleştiri türü dönütlerin dilsel niteliğinin, dönüt alan öğrencilerin motivasyonları üzerinde yaratacağı etkiler anlatılmalı, örnek dönütler üzerinden eleştirilerin yapıcı bir çerçevede nasıl sunulacağı gösterilmelidir (Hamzadayı & Çetinkaya, 2011).

Öğretmen ve akran geribildirim dışında konuşma becerisine yönelik öz kaynaklı geribildirim de sunulabilir. “Konuşma becerisi sürecinde öğrencinin öz-kaynaklı geribildirim sağlamasının tek yolu ses ve görüntü kayıdır. Ses ve görüntü kaydı öğrencilere davranışını olduğu gibi görme olanağı tanınması bakımından benzersizdir. Çünkü ses ve görüntü kaydıyla sağlanan geribildirim özgün, yansız ve olgusaldır. Bu nedenle kaynak güvenilirliği tamdır. Öğrenci konuşurken kendini denetleyemediğinden öz-kaynaklı geribildirim, birey kendi bildirişim ögesini videodan izledikten sonra gerçekleşir. Öğrencilerin gözlem sürecinde amacını belirleyebilmesi ve başarımlarına değer biçebilmesi için öğretmen öğrencileri yapılandırılmış öz-izlem ve öz-değerlendirme vb. formlarla yönlendirmelidir (Çetinkaya, 2019: 219).Bireyin video üzerinden kendi konuşmasını izlemesinin ve değerlendirmesinin farkındalık düzeyini artırmanın yanında konuşma kaygısını azaltacağını belirtilmektedir (Hamzadayı, 2019:92).

Öğretmen diğer geribildirim kaynaklarına örnek olduğundan öğrencilere verdiği dönütlerin niteliği önemlidir. Ancak yapılan araştırmalar (Ayar, 2009; Çetinkaya, 2015; Odabaşı-Çimer, Bütüner & Yiğit, 2010)öğretmenlerin, nitelikli geribildirim kullanma konusunda eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin öğrencilere verdikleri geribildirim etkisine inanmamaları, öğrencilerin de dönütleri göz önünde bulundurmamaları geribildirimlerin işlevselliğini engellemektedir (Freedman, 1987).Bu nedenle öğretmenlere nitelikli geribildirim nasıl olması gerektiğine yönelik gerekli eğitim verilmelidir. Öğretmen geribildirim niteliğini; öğretmenin pedagojik inançları, belirli öğrenci tipine yönelik tutumları, öğrencinin ürettiği içeriğe ilişkin tutumları belirler (Goldstein, 2004). Öğretmen, öğrencilere geribildirimde bulunurken otoriter, tehdit edici, küçümseyici bir tavır yerine onlara karşı

iş birliğine dayalı bir tutum ve suçlayıcı olmayan bir üslup geliştirmelidir (White & Arndt, 1991). Geribildirim konusunda yetkin olan öğretmenler, sadece belirlenen ölçütlere bağlı kalmayıp öğrencinin bireysel özelliklerini göz önünde bulundurarak geribildirim biçimlendirirler (Ferris vd., 1997). Bu nedenle öğretmenin geribildirimleri belirli niteliklere (hedef odaklı, kullanışlı, zamanlı, uygun sıklıkta, tutarlı ve destekleyici) sahip olmalı, geribildirim verirken değerlendirici (ödül/ceza, onaylama/onaylamama) olmak yerine betimleyici geribildirimler (başarıyı belirtme/ilerlemeyi belirtme, başarıyla ilgili açıklama/gelişme yolunu oluşturma) vermelidir (Çetinkaya, 2019: 299-300). Öğretmen geribildirim sunarken öğrencinin hedef becerideki başarı düzeyini göz önünde bulundurmalıdır.

Öğrenme alanındaki yeterliği, öğrencinin geribildirim tercihinin yön verir. Deneyimsiz öğrenciler görev odaklı, biraz daha yetkin olanlar süreç odaklı, yetkin olan öğrenciler ise öz düzenleme odaklı geribildirim gereksinim duyarlar. Görev odaklı geribildirim, öğrencinin verilen görevi yerine getirmesi için ne yapması gerektiğini açıklar. Süreç odaklı geribildirim, görevin anlaşılmasını ya da tamamlanmasını gerektiren öğrenme süreçlerini hedefler. Öz düzenleme odaklı geribildirim ise öğrencinin kendi eylemlerini nasıl izleyebileceklerini, yönlendirebileceklerini ve düzenleyebileceklerini açıklar (Çetinkaya, 2019: 291). Öğretmen/öğrenci (akran veya kendi) tarafından verilen geribildirimler şu üç soruyu yanıtlayabilmelidir (Çetinkaya, 2019: 299-300):

- Nereye gidiyorum? (hedefler neler?) → ön bildirim.
- Nasıl gidiyorum? → geribildirim.
- Nereye gideceğim? → ileri bildirim.

Geribildirim kaynakları tarafından verilen dönütler, bu üç soruyu yanıtladığı takdirde öğrencinin başarımına ilişkin kendisine bilgi sağlar, yol gösterir, amaç belirlemesine yardımcı olur.

Sonuç ve Tartışma

Doğru ve akıcı konuşma becerisine sahip olmak, bireyin günlük yaşamda, okulda ve işte başarılı olmasında önemli bir yere sahiptir. Birey, okula başladığında belli düzeyde konuşma ve dinleme becerisine sahip olarak gelir. Bu durum öğretmenlerin konuşma ve dinleme eğitiminden çok okuma ve yazma eğitimine zaman ayırmalarına neden olmaktadır. Ancak bireyin konuşmalarının ailesi ve sosyal çevresinin ağız özelliklerini taşıdığı gerçeği göz ardı edilir. Okul dönemi, bireyin dilini gelişigüzelikten kurtararak dilin doğru ve sistematik bir biçimde

kullanımının sağlanmaya çalışıldığı zaman dilimidir (Sever, 1993). Bu dönemde öğrenciler dil dersi kapsamında hazırlıklı/hazırlıksız konuşma başarısını sergilemek durumunda kalırlar.

Öğrencilerin konuşma sürecinde ürettikleri metinlerin amaca ulaşması için belirli niteliklere sahip olmalıdır. Sözlü metin üretiminin her aşamasında (ön konuşma tasarımı, konuşmayı yapılandırma ve ön uygulama sürecinde metne son biçimini verme) öğretmen ve akranların öğrencilere verdikleri geribildirimler önemlidir. Geribildirim kaynaklarından aldığı geribildirimler öğrencilerin başarısını değerlendirme konusunda bir bilinç edinmesini sağlar. Böylece metin üretim sürecinin her aşamasında kendine geribildirim verme becerisi edinebilirler. Geribildirimlerin işlevselliğini, geribildirimde bulunan kişinin bilgisi, öğrenciye/akranına karşı tutumu ve sunduğu geribildirim nitelikleri belirler. Öğretim sürecinde nitelikli bir geribildirimden söz edebilmek için geribildirim taşıması gereken unsurlar bulunur. Geribildirim niteliği; “hedef odaklı”, “kullanışlı”, “uygun zamanlı”, “uygun sıklıkta”, “tutarlı” ve “destekleyici” olmasına bağlıdır (Çetinkaya, 2019: 299).

Alanyazın incelendiğinde Türkçenin ana dili olarak eğitimi ve yabancı dil olarak öğretimi sürecinde öğretmen, akran ve öz değerlendirmeye dayalı geribildirim üzerine birçok çalışma (Hamzadayı & Çetinkaya, 2011; Çetinkaya & Köğçe, 2014; Hamzadayı, 2015; Çetinkaya, 2015; Çetinkaya & Hamzadayı, 2015; Ülper & Çetinkaya, 2016; Dölek & Hamzadayı, 2016; Çetinkaya, Bayat & Alaca, 2016; Seyhan & Sülükçü, 2018; Göçer & Şentürk, 2019; Akarsu, 2021; Nacakçioğlu, 2021) gerçekleştirildiği görülür. Üç geribildirim kaynağının genelde öğrenme sürecine, özelden ise konuşma becerisine etkisine ilişkin çalışmalara aşağıda sunulmuştur.

Öğretmen, geribildirim aracılığıyla öğrencinin bir konudaki başarısını değerlendirir, ilerideki başarımlarına yön verir (Miller, 2002). Bu geribildirim; planlı, açık ve uygun zamanlı olmalıdır (Herschell vd., 2002). Ayrıca öğrencinin neyi doğru yaptığına, gelişimi için bundan sonra ne yapması gerektiğine ilişkin yapıcı ve geliştirici nitelikler barındırmalıdır (Lenz vd., 1996). Yapıcı ve eleştirel geribildirimler, öğrencinin başarısını olumlu yönde etkilerken yıkıcı geribildirimler öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkilemekte, düşük öz yeterlik ve öz saygı gibi olumsuz duygulara sahip olmasına neden olmaktadır (London, 1995). Geribildirim öğrenci psikolojisi üzerindeki etkisi düşünüldüğünde öğrencinin bireysel özelliklerine uygun geribildirim vermenin önemi anlaşılmaktadır (Ferris vd., 1997). Verilen geribildirim

öğrenciyi değerlendirmekle birlikte kendi gelişimi için ne yapması gerektiği konusunda da bilgi vermelidir. Metin üretimi ve sunumunun biçimlendirilmesi amacıyla öğretmenin verdiği dönütler bazen amacına ulaşamayabilir. Bu sorunun nedeni, öğretmenlerin, öğrenci metinlerine geribildirimde bulduklarında metin üretimi ve sunumuna ilişkin bazı bilgi ve becerileri bildiklerini varsaymalarından kaynaklanıyor olabilir. Öğretmen dönütlerinin amacına ulaşmasında bu tür sorunların giderilmesi önemlidir. Geribildirim öğrenci üzerinde hedeflenen etkiyi oluşturması öğretmen ile öğrenci arasında metin üretim sürecine ilişkin ortak bir dil oluşmasıyla mümkündür. Öğrencinin metin üretim sürecinin her aşamasında öğretmenden geribildirim istemesi, öğretmenin de öğrenciye becerisini geliştirecek geribildirimlerde bulunması bu dilin oluşmasını sağlar. Nitelikli geribildirim sözlü metin üretim becerisi üzerindeki olumlu etkisini gören öğretmen ve öğrencide geribildirimle ilişkin olumlu bir algı oluşabilir. Aldığı geribildirimlerle konuşma becerisi gelişen öğrenciler, başkalarının konuşma başarısını veya kendi konuşma başarımlarına geribildirim verme yeterliğine ulaşabilirler. Çetinkaya ve Köğce (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkçe öğretmenlerinin daha çok değerlendirici, matematik öğretmenlerinin ise betimleyici geribildirim kullandıkları saptanmıştır. Değerlendirici geribildirim öğrenci başarısını onaylama ya da onaylamama biçimindeyken, betimleyici geribildirim öğrencinin gelişimine, ilerlemesi için ne yapması gerektiğine dair bilgilendirilmesidir. Öğrencilerin sözlü metin üretim becerisini öğrenecekleri kaynak Türkçe öğretmenleri olduğu düşünüldüğünde ana dili öğretmenlerinin geribildirim vermeye ilişkin eğitim almaları gerektiği söylenebilir.

Öğrencilerin sözlü metin üretim sürecinde geribildirim alacağı kaynaklardan biri de akranlarıdır. Geribildirimde bulunan öğrencinin konuşma süreçlerine ilişkin sahip olduğu bilgi düzeyi ve geribildirim verirken kullandığı biçim, akran geribildiriminin etki yönünü (olumlu-olumsuz) belirler. Öğretmenlerin öğrencilere geribildirim verme stratejilerini örnekler üzerinde anlatması, akran geribildirimini işlevsel kılar (Hattie, 2012). Ayrıca öğretmenler verdikleri geribildirimlerle öğrencilerin metnin büyük ve küçük yapısının taşınması gereken nitelikleri öğrenmelerini sağlarlar. Böylece öğrenciler hem kendi metinlerini hem de akranlarının metinlerini değerlendirme becerisi edinirler. Akranlarının metinlerine verdikleri geribildirimlerle edinimlerini işe koşan öğrencinin metin üretiminde yetkinleşeceği söylenebilir (Horverak, 2015). Nitekim Bayrakdar ve Maltepe (2018) tarafından yapılan çalışmada akran değerlendirmenin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin konuşma becerisini “dil, içerik ve sunum” boyutu açısından olumlu yönde

etkilediği saptanmıştır. Zamorano ve Montanero (2018) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin hazırlıklı konuşma başarımlarına akran ve öğretmen geribildirimlerinin etkisinin karşılaştırıldığı çalışmada akran geribildirim alan öğrencilerin öğretmen geribildirim alan gruba göre konuşma başarımlarının daha çok arttığı saptanmıştır. Öğrencilerin akranlarına geribildirimde bulunurken gerekli yerlerde öğretmenleri tarafından düzeltilmeleri öğretmen geribildirimini de etkinleştirir. Yapılan araştırmalar (Orsmond vd., 1996; Wakabayashi, 2013; Ion vd., 2016) öğrencilerin akran geribildirimlerinden hoşnut olduklarını göstermektedir. Miller ve Ng (1994) tarafından yapılan çalışmada, akran geribildirim ve öz düzeltmenin öğrencilerin taslak metinlerini geliştirdiği saptanmıştır. Öte yandan Sluijmans vd. (2002) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin akranlarını değerlendirmelerinin riskli olacağını, adil olmayacağını ve nesnellikten uzak olacağını dile getirilmiştir. Çünkü akran değerlendirmesinde arkadaşlık, sempati ve antipati gibi duygular karıştığından nesnellik ve güvenilirlik sorunu doğmaktadır (Topping, 1998). Araştırma sonuçları incelendiğinde öğrencilerin metinlerini geliştirmede öğretmen rehberliğinde sunulan akran geribildirimlerinin hem geribildirim sunan hem de geribildirim alan öğrenci için faydalı bir süreç olduğu yönündedir. Öğrenciler bu süreçte metinlerin taşınması gereken ölçütlere ilişkin farkındalık kazandığından metinlerini değerlendirme becerisini edinebilirler. Bu süreç öz değerlendirme olarak adlandırılır.

Öz değerlendirme, öğrencilerin kendi becerilerine ilişkin değerlendirmede bulunma ve karar verme sürecidir (Noonan & Duncan, 2019). Süreç içinde öğrenciler dil duyarlılığının ve yeterliğinin gelişimini izleme becerisi edinir (Mazloomi & Khabiri, 2016; Wisnu & Pradana, 2020; akt. Bayat, 2022). Öz değerlendirmeyle konuşmacı metninin gözden geçirir, metnin büyük ve küçük yapısında gerekli düzenleme ve düzeltmeyi yapar. Her aşamada ne yapması gerektiğinin bilincinde olan öğrencinin bağımsız metin üreticisi olacağı söylenebilir. Söz konusu konuşma sürecini değerlendirip eksikliklerini gideren, gelişimi için kararlar alan öğrenci kendinden emin, konuşması akıcı olur. Yılmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin konuşma becerisinin alt boyutlarından biri olan içerik- dil kullanımına yönelik öz değerlendirmeye dayalı geribildirim etkili olmadığı, öğretmen dönütlerine de gereksinim duyulduğu ortaya çıkmıştır. Konuşmanın akıcılık ve sesletim boyutuna ilişkin gelişimlerinde ise öz değerlendirmeye dayalı geribildirim etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum öğrencilerin öz değerlendirme süreçlerinde gerektiği yerde öğretmenden destek almaları gerektiğini göstermektedir. Öte yandan, “Öz değerlendirmenin güvenirliliği ve geçerliliği üzerine yapılan araştırmalarda (Chen, 2002; Al Fallay, 2004;

akt. Fahimi & Rahimi, 2015) öz değerlendirmeyle öğrencilerin kendine verdikleri puanları ile öğretmen değerlendirmesiyle aldıkları puanların benzer olduğu görülmüştür.” Bu durum öğrenme-öğretme sürecinde öz değerlendirmenin kullanılabilmesine bir dayanak oluşturabilir.

Kaynakça

- Aksan, M., ve Aksan, Y. (1991). Metin Kavramı ve Tanımları. *Dilbilim Araştırmalar Dergisi*, 2, 90-104.
- Ayar, T. (2009). *Öğretme-öğrenme Sürecinde Geribildirim: Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmen ve Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Sınıfta Geribildirim Kullanımının Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Bachman, L. F. (1990). *Fundamentals Considerations in Language Testing*. Oxford University Press.
- Baş, B. (2011). Sözlü ve Yazılı Kültür İlişkileri Çerçevesinde Konuşma ve Yazma Becerilerine Bir Bakış, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(29), 109-117.
- Bayat, N. (2022). Yazma Eğitimi Sürecinde Ölçme ve Değerlendirme, G. Çetinkaya (ed.) içinde, *Türkçe Eğitimi Sürecinde Ölçme ve Değerlendirme* (s. 119-141). Ankara: AnıYayıncılık.
- Bayraktar, E. ve Maltepe, S. (2021). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Akran Değerlendirmenin Konuşma Becerisine Etkisi. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 6(1), 1-23.
- Bazerman, C. (2009). Genre and Cognitive Development: Beyond Writing to Learn. *Pratiques, Linguistique, Littérature, Didactique*, (143-144), 127-138.
- Bygate, M. (1987). *Speaking*, Oxford University Press.
- Çetinkaya, G. ve Köğçe, D. (2014). Ortaokul Türkçe ve Matematik Öğretmenlerinin Öğrencilere Verdikleri Sözel Geribildirimlerin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182(182), 113-136.
- Çetinkaya, G. (2015). Examining Characteristics of Teacher Feedback in Organizing Written Texts. *International Journal of Social Sciences and Education*, 5(2), 322-331.
- Çetinkaya, G. ve Hamzadayı, E. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Sürecinde Sözel Düzeltme Geribildirimleri: Öğretmen ve Öğrenci Yeğleyişleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/3 Winter, p. 285-302.
- Çetinkaya, G., Bayat, N., ve Alaca, S. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Sürecinde Yazılı Düzeltme Geribildirimleri ve Öğrencilerin Edimsel Çıkarımları. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(1), 85-98.
- Çetinkaya, G. (2019). Konuşma Eğitiminde Geribildirim, *Konuşma ve Eğitimi* içinde (ss. 285-300). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çimer, S. O., Bütüner, S. Ö., ve Yiğit, N. (2010). Öğretmenlerin Öğrencilerine Verdikleri Dönütlerin Tiplerinin ve Niteliklerinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 517-538.
- Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dölek, O. ve Hamzadayı, E. (2016). Akran Etkileşimine Dayalı Yazma Etkinliklerinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri Üzerindeki Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 11(3).
- Elbow, P. (1998). *Writing with Power: Revising with Feedback*. Oxford: Oxford University Press.
- Fahimi, Z. ve Rahimi, A. (2015). On the Impact of Self-assessment Practice on Writing Skill. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 192, 730-736.
- Ferris, D. R., Pezone, S., Tade, C. R. Ve Tinti, S. (1997). Teacher Commentary on Student

- Writing: Descriptions and Implications, *Journal of Second Language Writing*, 6, 155-182.
- Freedman, S. W. (1987). *Response to Student Writing*. Urbana, IL: NCTE.
- Goh, C. C. M. (2007). *Teaching Speaking in the Language Classroom*. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
- Goldstein, L. (2004). Questions and Answers about Teacher Written Commentary and Student Revision: Teachers and Students Working Together, *Journal of Second Language Writing*, 13 (31), 63-80.
- Göçer, A. ve Şentürk, R. (2019). Türkçe Öğretmenlerinin Metin İşleme Sürecinde Kullandıkları Geribildirim Türlerine Yönelik Bir Araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 40-92.
- Günay, V. D. (2003). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hamzadayı, E. ve Çetinkaya, G. (2011). Yazılı Anlatımı Düzenlemede Akran Dönütleri: Dönüt Türleri, Öğrenci Algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(1).
- Hamzadayı, E. (2015). Yabancılara Türkçe Öğretiminde C1 Düzeyinde Yazılı Akran Geribildirimlerine İlişkin Görünümler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(2), 287-298.
- Hamzadayı, E. (2019). Konuşmaya İlişkin Duyuşsal Nitelikler. G. Çetinkaya (Ed.), *Konuşma ve Eğitimi içinde* (1. baskı, s. 89-101). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Hamzadayı, E. (2021). Dinleme Becerisinin Temel Kavramları. *Dinleme ve Eğitimi içinde* (ss. 1-12, ed. Nihat Bayat). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. Routledge.
- Herschell, A. D., Greco, L. A., Filcheck, H. A. ve McNeil, C. B. (2002). Who is Testing Whom? Ten Suggestions for Managing the Disruptive Behavior of Young Children during Testing. *Intervention in School and Clinic*, 37, 140-148.
- Horverak, M. O. (2015). English Writing Instruction in Norwegian Upper Secondary Schools. *ActaDidactica Norge*, 9(1), 11-20.
- Lenz, B. K., Ellis, E. S. ve Scanlon, D. (1996). *Teaching Learning Strategies to Adolescents and Adults with Learning Disabilities*. Austin, TX: PRO-ED.
- London, M. (1995). Giving Feedback: Source-centered Antecedents and Consequences of Constructive and Destructive Feedback. *Human Resource Management Review*, 5, 159-188.
- Miller, L. Ng, R. (1994). Peer Assessment of Oral Language Proficiency. *Perspectives: Working Papers of the Department of English*, City Polytechnic of Hong Kong 6, 41-56.
- Miller, S.P. (2002). Using Effective Teaching Behaviors. *Validated Practices for Teaching Students with Diverse Needs and Abilities* (pp. 189-233). Boston: Allyn ve Bacon.
- Murillo-Zamorano, L. R., ve Montanero, M. (2018). Oral Presentations in Higher Education: A Comparison of the Impact of Peer and Teacher Feedback. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(1), 138-150.
- Nacakçıoğlu, A. (2021). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Öğrencilerin Sözel Hataları ve Düzeltici Geribildirimlerin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans tezi) Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Noonan, B., ve Duncan, C. R. (2019). Peer and Self-assessment in High Schools. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10(1), 17.
- Orsmond, P., Merry, S. ve Reiling, K. (1996). The Importance of Marking Criteria in the Use of Peer Assessment. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 21 (3), 239-

249.

- Sever, S. (1993). *Türkçe Öğretiminde Uygulanan Tam Öğrenme Kuramı İlkelerinin, Öğrencilerin Okuduğunu Anlama ve Yazılı Anlatım Becerilerindeki Erişiyeye Etkisi.* (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seyhan, L. ve Sülükçü, Y. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Bir Mikro Öğretim Uygulama Çalışması. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi*, Afyon, 23-25 Mart.
- Topping, K. J. (1998). Peer Assessment between Students in College and University. *Review Of Educational Research*, 68 (3), 249-276.
- Ülper, H. ve Çetinkaya, G. (2016). Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Yazılı Taslak Metinlerine Yönelik Geribildirim Almaya İlişkin Beklentileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 1-17.
- White, R. V., Arndt, V. (1991). *Process Writing*.
- Wakabayashi, R. (2013). The Effects of the Peer Feedback Process on Reviewers Own Writing. *English Language Teaching*, 6(9), 177-192.
- Yalçın, A. (2002). *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalınkılıç, K. (2019). Sözlü Metin Yapılandırma. *Konuşma ve Eğitimi içinde*(ed. Gökhan Çetinkaya, 189-211.) Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Yolcusoy, Ö. ve Çetinkaya, G. (2022). Sorularla Konuşma Eğitimi. Ö.T. Kara (Ed.), *Sorularla Türkçe Eğitimi içinde* (s. 115-166). Elazığ: Asos Yayınları.
- Yılmaz, C. N. (2019). *Video Destekli Öz Değerlendirme Etkinliklerinin Öğrencilerin Hazırlıklı Konuşma Becerisine Etkisi.* (Yüksek Lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.